

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI JOQARI HÁM ORTA ARNAWLI
BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI**

**ÁJINIYAZ ATINDAĖI NÓKIS MÁMLEKETLIK PEDAGOGIKALIQ
INSTITUTI**

«Baslawish tálim» kafedrası

**QÁNIGELIK PÁNLERDI OQÍTÍW
METODIKASÍ**

Páninen

LEKCIYA TEKSTLERI

**5A111701 – Tálím hám tárbiya teoriyası hám metodikası
(baslawish tálim) magistratura baĖdari
1-basqish qaraqalpaq toparı magistrлары ushın**

NÓKIS - 2019

“Qánigelik pánlerdi oqıtıw metodikası” páninen oqıw metodikalıq kompleks Ózbekistan Respublikası Joqarı hám orta arnawlı tálım wázirligi Tashkent mámleketlik pedagogika universiteti tárepinen 2018-jıl “28” 06-dağı 11-sanlı buyrıǵı tiykarında islep shıǵılǵan oqıw reje tiykarında tayarlandı.

Duziwshi:	N.Nagmetova	«Baslawısh tálım» kafedrası oqıtıwshısı, pedagogika ilimleri filosofiya doktori (PhD)
Pikir bildiriwshiler:	Z.Kurbaniyazova	«Baslawısh tálım» kafedrası baslıǵı, pedagogika ilimleri kandidatı, docent.
	Q.Seytmuratov	«Baslawısh tálım pedagogikası hám psixologiyası» kafedrası, pedagogika ilimleri kandidatı docent.

Nókis Mámleketlik pedagogikalıq institutınıń Oqıw-metodikalıq Keńesiniń 2019-jıl sentyabr ayınıń 5-sánesindegi májilisinde talqılandı hám tastıyıqlandı (1-sanlı bayanlama).

KIRISIW

Dástúrde Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2015 jil 12 iyun daǵı “Joqarı tálim mákemeleriniń basshı hám pedagog kadrların qayta tayarlaw hám qánigeligin asırıw sistemasın jáne de jetilistiriw ilajları haqqında”ǵı PF-4732-san Pármanındaǵı ústin turatuǵın jónelisler mazmunınan kelip shıqqan halda dúzilgen bolıp, ol zamanagóy talaplar tiykarında qayta tayarlaw hám bilimlerdi jetilistiriw processleriniń mazmunın jetilistiriw hám de joqarı tálim mákemeleri pedagog kadrlarınıń kásiplik kompetentligin úzliksiz asırıp barıwdı maqset etedi. Dástúr mazmunı joqarı tálimdiń pedagogika pánleri ideyaları, teoriyaları, gipotezalari, nizamlıqları hám principiı hám de xuquqıy normativ shólkemlestirilgen tiykarları, pánlerdi oqıtıwda modullı tálim texnologiyasınan paydalanıwdıń didaktik tiykarları, pánlerdi oqıtıwda innovciyalıq texnologiyalarǵa tiykarlangan lekciya shınıǵıwların proektlestiriw, pánlerdi oqıtıwda innovaciyalıq texnologiyalarǵa tiykarlangan seminar, ámeliy shınıǵıwların proektlestiriw, arnawlı pánlerdi oqıtıwda oqıtıwshı hám studentlerdiń pedagogikalıq baylanısı, tabalardıń ilimiy izertlew iskerligine basshılıq qılıw hám tálimdi engiziw máseleleri bayanlawdı názerde tutadı.

Házirgi waqıtta tálim processinde oqıtıwdıń zamanagóy metodları keń qollanılıp atır. Oqıtıwdıń zamanagóy metodların qollaw oqıtıw processinde joqarı nátiyjelilikke erisiwge alıp keledi. Tálim metodların tańlawda hár bir sabaqtıń didaktik wazıypasınan kelip shıǵıp tańlaw maqsetke muwapıq esaplanadı.

Dástúriy sabaq formasın saqlap qalǵan halda, oǵan hár túrli tálim alıwshılar iskerligin aktivlashtiretuǵın metodlar menen bayıtıw tálim alıwshılardıń ózlestiriw dárejesiniń kóteriliwine alıp keledi. Onıń ushın sabaq procesi nátiyjeli shólkemlestiriw, tálim beretuǵın tárepinen tálim alıwshılardıń qızıǵıwshılıǵın arttırıp, olardıń tálim processinde aktivligi turaqlı xoshametlentirilip turılıwı, oqıw materialın kishi-kishi bóleklerge bólip, olardıń mazmunın ashıwda intellektual hújim, kishi gruppalarda islew, tartıs-báseke, mashqalalı jaǵday, baǵdarlangan tekst, joybar, rolli oyunlar sıyaqlı metodlardı qollaw hám tálim alıwshılardı ámeliy shınıǵıwlardı ózbetinshe orınlawǵa úndew talap etiledi.

Tiykarǵı bólimde (lekciya) pánniń temaları logikalıq izbe-izlikte keltiriledi. Hár bir temaniń mánis mazmunı tiykarǵı túsinipler hám tezisler arqalı ashıp beriledi. Bunda tema boyınsha talabalarǵa MBS tiykarında jetkeriliwi zárúr bolǵan bilim hám kónlikpeler tolıq qamtıp alınıwı kerek.

Tiykarǵı bólim sıpatına qoyılatuǵın talap temalardıń áhmiyetliliǵi, olardıń jumıs beriwshiler talapları hám islep shıǵarıw zárúrliklerine sáykesligi, mámleketimizde bolıp atırǵan jámiyetlik-siyasıy hám demokratiyalıq ózgerisler, ekonomikanı erkinlestiriw, ekonomikalıq-huquqıy hám basqa tarawlardaǵı reformalardıń úyreniliwi tiyis máselelerin qamtıp alıwı hámde pán hám texnologiyalardıń sońǵı jetiskenlikleri itibarǵa alınıwı usınıs etiledi.

QÁNIGELIK PÁNLERIN OQITIW NIZAMLILIQLARI HÁM PRINCIPLERI

Reje:

1. Qánigelik pánlerdi oqıtıw rocessii bir pútin dizim sıpatında.
2. Qánigelik pánlerdi oqıtıw nızamlıqları hám principleri.

Tayanısh túsinikleri: tálim procesi, pútin dizim, túsinik, mazmun, sıpat, tálim funkciya.

1. Qánigelik pánlerdi oqıtıw procesi bir pútin dizim sıpatında. Tálim túsinigi hám mánisi. Tálim dizimli bilim alıwdıń eń zárúr hám isenimli usılı. Tálimge eki tárepleme baylanıs (tálim alıw hám tálim beriw), shaxstı hár tárepleme rawajlantırıw hám basqa ózgesheliklerden ibarat. Tálim oqıtıwshı tárepinen basqarılıwı ózine tán ańlaw processı bolıp esaplanadı. Oqıtıwshınıń baǵdarlawshı sıpatında roli talabalardıń aqılıy hám dóretiwshilik qábiiletlerin rawajlandırıwdı támiyinlewshı bilim, eplilik hám kónlikpelerdi tolıq ózlestire alıwlarında kórinedi.

Tálim oqıtıwshınıń talabalar menen sóylesiw processı hám sanaladı. Ol talabalarǵa oqıw materialı mazmunın tusindirip beredi, soraw hám tapsırmalar beredi, olardıń xızmetin qadaǵalaydı, qáte hám kemshilikler qátelerdi durıslaydı, qanday islew tiyisligin qayta kórsetedi. Hár qanday tálim ózinde oqıtıwshı hám talabanıń xızmeti, yaǵniy, oqıtıwshınıń uyreniw hám uyreniwine baǵdarlangan xızmeti, basqasha aytqanda tuwrıdan tuwrı, tikkeley qatnasıq sáwlelenedi.

Qánigelik pánlerdi oqıtıw processinde oqıtıwshı hám talaba ortasında óz-ara sóylesiw júzege keledi. «Sóylesiw» túsinigi «tálim» túsiniginen kóre keń mániske iye.

Tálim talabalarǵa teoriyalıq bilim beriw tiykarında olardıń bilim qábiiletlerin ósiriw, olarda ámeliy bilim hám kónlikpeler, sonıń menen birge, dunya-qarasın qalıplestiriwge baǵdarlangan process.

Tálim hám pedagogikalıq pánlerdi oqıtıw processı (didaktikalıq process) sinonim túsinikler emes. Process bul bir pútin pedagogikalıq qubılıs, pedagogikalıq xızmettiń quramalı bólegi sıpatında tálim diziminiń belgili jaǵdayın ózlestiriw esaplanadı. Process mánisin V.P.Bespal tómendegi formulasi tiykarında tolıq ańlaw múmkin:

$$DP = M + Tx + B$$

Bul jerde ; DP – didaktikalıq process;

M – talabalardıń oqıw (tálim alıw) motivaciyası;

Tx – talabalardıń ózlestiriw xızmeti;

B – talabalardıń biliw xızmetlerin basqarıw.

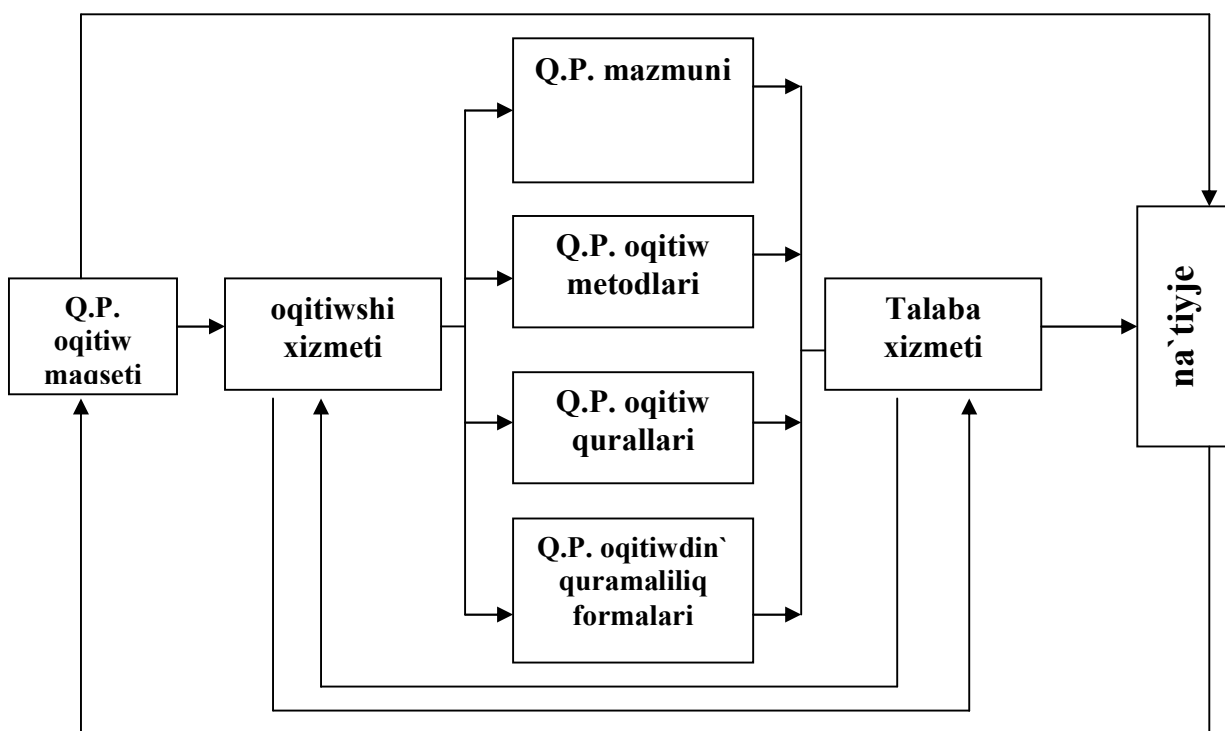
Pedagogika pánlerin oqıtıw processiniń bir pútin dizim sıpatındaǵı xarakteri.

Pedagogikalıq pánlerdi oqıtıw processiniń «tutaslılıǵı» «dizimliliǵı» hám «jıyındılıǵı» bir qıylı talqılanıwı múmkin emes. Biraq, pedagogikalıq pánlerdi oqıtıw processiniń tutaslılıǵı onıń dizimliliǵı menen tıǵız baylanıslı.

Dizim (ózbetinshe túsinik sıpatında) óz-ara baylanıslı bolǵan kóplep elementler (quramalı bólekler) ortasındaǵı bekkem birlik hám óz-ara tutaslıq.

Demek, pedagogikalıq pánlerdi oqıtıw anıq dizim sıpatında kóplep óz-ara baylanıslı tómendegi elementlerdi óz ishine aladı: tálim maqseti, oqıw xabarları, oqıtıwshı hám talabalardıń tálimiy xızmetleri, onıń formaları, pedagogikalıq sóylesiw quralları, sonıń menen birge, tálim processin basqarıw usılları

Pedagogikalıq pánlerdi oqıtıw processı anıq dizim sıpatında tómendegishe kóriniste boladı (1 sızilma):

1-sizilma. Qánigelik pánlerdi oqituv protsessi du`zilisinin` u`lgisi (modeli)

Barlıq quramalı bólekleriniń óz-ara birligi hám tutaslıǵı sıpatında kóriniwi pedagogikalıq pánlerdi oqıtıw processiniń tiykarın oqıtıwshı tálim talabalardıń tálim xizmetleri quraydı.

2. Oqıw processinde ámel qılıwshı barlıq nızamlıqlar ulıwma hám jeke tárizge yaki toparǵa ajratıladı. Amel qılıwına kóre pútin didaktikalıq dizimdi óz ishine alatın nızamlıqlar ulıwma, ámel qılıwına kóre tek qana tiykarǵı bólimine tiyisli bolǵan nızamlılar jeke (anıq) dep ataladı.

I.P.Podlasiy¹ tálim procesiniń tómendegı ulıwma nızamlıqların ajratıp kórsetedi:

1. **Tálim maqsati** tómendegilerge baylanıslı: jámiyetniń rawajlanıw barısı hám dárejesi, jámiyetniń talapları, imkaniyatları, pedagogika páni hám ámeliyatınıń rawajlanǵanlıq imkaniyatları dárejesi.

2. **Tálim mazmunı** tómendegilerge baylanıslı: tálimniń sociyal imkaniyatları hám maqsetleri, sociyal hám ilimiy-texnikalıq rawajlanıw, balalardıń jas imkaniyatları, tálim teoriyası hám ámeliyatınıń rawajlanıw dárejesi.

3. **Tálim sıpatı (nátiyjeligi)** tómendegilerge baylanıslı: aldınǵı basqıstıń nátiyjeligi hám usı basqıshqa erisilgen nátiyjeler, úyrenilip atırǵan material ózgesheligi hám kólemi, oqıwshılardıǵa shólkemlestiriwshı-pedagogikalıq tásir kórsetiw hámde oqıwshılardıń bilim alıwǵa qábiliyetleri hám tálim waqtı.

4. **Tálim metodları** nátiyjeligi tómendegilerge baylanıslı: metodlardı qollawda bilimleri hám kónlikpeleri, tálim maqseti, tálim mazmunı, oqıwshılardıń jası, tálim alıw imkaniyatları, texnikalıq bazası hámde oqıw processin shólkemlestiriw.

5. **Tálimdi basqarıw** nátiyjeligi tómendegilerge baylanıslı: tálim sistemasında qayta baylanıslardıń intensivligin ońlaw, tásir kórsetiwlerdin tiykarlanǵanlıǵı.

6. **Tálimdi marapatlaw** nátiyjeligi tómendegilerge baylanıslı: tálimniń ishki marapatlawları (sebepleri) hámde sırtqı (sociyal, ekonomikalıq, pedagogikalıq) marapatlawları.

Zamanagoy pánge anıq nızamlıqlar sanı málim. Olar qatarına tómendegiler kiredi:

¹ПодласыйИ.П. Педагогика. Новый курс. – Москва, Владос, 1999.

1. Didaktikalıq nızamlıqlar.
2. Gnoseologiyalıq nızamlıqlar.
3. Psixologiyalıq nızamlıqlar.
4. Kibernetikalıq nızamlıqlar.
5. Sociologiyalıq nızamlıqlar.
6. Shólkemlestiriwshi nızamlıqlar.

Tálim principleri-oqıw processiniń ulıwma maqset hám nızamlıqlarınan kelip shıqqan halda onıń mazmunı quramalı formaları hám usılların belgilewshi tiykarǵı jaǵday bolıp tabıladı. Olar teoriya hám ámeliyatta tiykarǵı rol oynaydı.

Házirgi pedagogika páninde tálim principleri túrli tárepten, yaǵniy psixologiyalıq, sociallıq, metodologiyalıq, tariyxiy-pedagogikalıq, kibernetikalıq hám basqa qaraslardan táriypleniwi múmkin.

Dástúriy tálim principleri psixologiyalıq-pedagogikalıq izertlewlerde, mısalı, tálim hám rawajlanıwdıń óz-ara baylanıslılıǵı, aqlıy háreketlerdiń teoriiyası, tálimniń tájiriye diziminiń házirgi talıqlanıwlarında jaqsı tiykarlanmaqta. Adamlar ortasındaǵı shaxsiy munasibetlerdi, kishi toparlar hám jámaáttin shólkemlestiriwi sharayatların ashıp beriwshi anıq sociologiyalıq izertlewler, shaxstıń qalıplesiwine, balalardıń oqıwǵa munasibetine, olardıń aktivligine tálimniń tárbiyalawshılıq tásirin jaqsıraq tusinip alıw mumkinshiligin beredi. Kibernetikalıq qarasanan oqıtıw jumısın hám onıń ayırım táreplerin basqarıw principlerin qollanıw ushin sharayat jaratadı.

Tálim biliw xizmetiniń bir turi sıpatında insannıń dógerek-átiraptaǵı dunyanı biliwdiń ulıwma nızamlıqları tiykarında payda boladı. Tálim principlerinin metodologiyalıq tiykarlanıwı tálim processiniń usı tárepin ashıp beredi.

Ilimpazlardıń tálim principleri sanı hám atı tuwrısındaǵı pikirleri bir-birinen pari qılsa da, olardıń mazmunı hám oqıtıw nızamlıqların tusiniw dásturi tiykarınan bir qıylı. Sonıń menen birge, tómendegi tálim principleri dizimin usınıs qılıw mumkin: tálimniń tárbiyalawshılıq xarakteri, tálimniń ilimiyligi; tálimniń dizimliliǵı; tálimniń tusinikliliǵı, tálimniń kórsetpeliligi, tálimde sanalıq hám aktivlik, uyreniletuǵın bilimler hám payda qılınatuǵın tájiriye hám kónlikpelerdiń bekkemligi, tálimdi individuallastırıw.

Tálimniń ilimiyligi hám dizimliliǵı principlerin ayırım jaǵdaylarda bir princip dep juritedi. Tálimniń tusinikli bolıwı principin hám sabaqlarda kórgizbeli qurallardan paydalanıw menen yaǵniy oqıwshınıń sanalıǵı hám aktivliliǵı principini menen birlestiriw mumkin, bul nárese tálim principleri sanın azaytıradı. Sonıń ushin da tálim principleriniń sanı ádebiyatlarda hár qıylı kórsetiledi.

Didaktikalıq principler diziminde oqıw materialın uyreniw hám ózlestiriwdiń tiykarǵı jolları ulıwma ráwishte bayan qılınadı.

Tálimde sanalıq hám aktivlilik principini.

Sanalıq hám aktivlilik principini tálimniń kóbirek psixologiyalıq táreplerin sáwlelendiredi. Tiykarǵı waziypa oqıwshınıń bilimlerin qanday ózlestirip atırǵanın, oqıwǵa munasibetiniń qandaylıǵın hám oqıw materialın uyreniw processindegi aktivliliǵın biliw.

Óz ishki ózgesheligine kóre bilimler málim logikalıq tiykarlarǵa, baǵdarǵa iye, bólekleri óz-ara baylanıslı boladı. Ilimiy bilimler logikası olardı uyreniw logikasını hám belgileydi. Ilimiy bilimlerde teoriya qansha qatań bayan qılınǵan bolsa, oqıwshınıń pikir juritiwi hám sonshellik anıq boladı. Oqıwshınıń oqıw materialın sanalı ózlestiriw dárejesin ashadı, tusiniklerin ózlestiriw ushin zárur bolǵan pikirlew processlerin basqarıw ańsat.

Teoriya qaǵıydaların ózlestiriw sıpatı sabaqtaǵı shınıǵwlarǵa kóp tárepiyen baylanıslı. Bul qaǵıydanıń ózin ózlestiriw ushin shınıǵulardıń turli tiplerin tanlaw mumkin, bul sanalı ózlestiriwge járdem beredi.

Sanalı ózlestiriw sabaqtaǵı teoriya hám fakt materialınıń óz-ara baylanıslılıǵı menen belgilenedi. Eger oqıwshı sabaqta teoriyalıq qaǵıydaların ajratıp, olardı tusiniwge umtilsa, álbette, ol bul qaǵıydalardıń tuwrılıǵın tástiyıqlawshı faktler, dálil hám isbatlar izleydi. Faktlar, millar, eskertiwler onıń ushin ayırıqsha maqset bolmay, bálki teoriyanı ózlestiriw quralı bolıp qaladı.

Bilim alıw qálewı oqıwshılardıń tálim beriwdiń tabısın kóp tárepinen belgileydi.

Házirgi sharayatta oqıwshınıń ózbetinshe pikir juritiwi, ózbetinshe bilim alıwı kóbirek talap qılınadı. Bilimlerdi ózlestiriw processı dóretywshilik tus aladı. Oqıwshınıń bolǵan munasibetine, ózin qanday tutıwǵa kóbirek itibar qılınadı. Oqıwshı oqwdı qálese, oqıw materialın ańsat ózlestiredi. Oqıwǵa jaman munásibette bolsa, yaǵnıy biyparıq qarasa, onıń pikirlew xızmetine basshılıq qılıwı qyınlasadı. Nátiyjede ol bilimlerde kóp kush sarıplap, qiyinshılıq penen ózlestiredi. Oqıwdı qálewı –oqıw processı logikasınıń zárur bólegi. Tálimniń nátiyjeliligi oqıtıwshınıń óz ámeliy jumısında balalardı oqıwǵa izbe-iz hám sistemalı qiziqtırıp barıw usıllarına juda baylanıslı.

Biliwge qaratılǵan psixologiyalıq processler jeterli dárejede aktivlesken hám psixikalıq jaǵday bolǵan waqıtta ǵana oqıw materialın ózlestiriw mumkin. Psixika waqiyalıqtın aynalıq kórinisi emes, bálki aktiv sáwlesi. Psixikanıń aktivligi sırtqı faktorlar tásirinde payda boladı, óz mánisine kóre ol oqıwshı ishki jaǵdayınıń oqıwshıdaǵı biliw kúshleri hám shaxsiy qásiyetleriniń sáwlesi. Oqıtıwshınıń wazıypası-oqıwshınıń bilip alıwǵa bolǵan umtılıwınan paydalanıw, onda biliwge qızıǵıwın qalıplestiriw xám bekkemlew. Oqıwshı oqıw materialın ózlestiriwde shaxs sıpatında kórinedi. Oqıw materialı hám oqıwshınıń biliw xızmeti oqıwshı ushin aynıqsa qanday áhmiyetlik iye ekenin biliw zárúr. Aktivlilik barqulla shaxstın málim tárepke umtılıwın, oqıwshınıń ózi áhmiyetli dep bilgen obektlerge dıqqat-itibarın toplawın bildiredi. Oqıtıwshı balanıń biliw aktivligin oqıw wazıypaların orınlawǵa qaratıw ushin háreket qıladı.

Biraq oqıwshılardıń oqıw materialın ózlestiriwdegi aktivligi xár qıylı bolıwı hám oqıtıwshınıń talabına mas kelmewi múmkin. Oqıtıwshı oqıwshınıń itibarın pikirlewdegi logikalıq operaciyalardı qaratadı, oqıwshı mısallar hám táriyp-usınıslar tuwrısında aktiv pikir júritedi. Oqıwshıǵa qaǵıyadan kóre mısaldı este saqlap qalıw ańsatraq hám zárúr bolıp kórinedi. Yaǵnıy, bunıń kerisinshe, oqıtıwshı qaǵıydanı ózgergen faktikalıq sharayatlarda qollana biliw kónlikpesin qalıplestiriw niyetinde oqıwshınıń biliw aktivligin fakt materialına qaratıwǵa umtıladı, balalar hádep qaǵıyda hám túsiniqler tuwrısında aytadı, biraq bul qaǵıda hám túsiniqlerdi ózleri ózbetinshe ráwishte mısallar keltirip túsindirip bere almaydı.

Tálimde kórgizbelilik principini.

Tálimde kórgizbelilik principini oqıtıwdıń waqiyalıqtaǵı nárseler hám hádiyselerdi oqıwshılardı kórsetiw menen birgelikte alıp barılıwın talap qıladı. Oqıtıw usı túrde alıp barılǵanda oqıwshılardıń seziw organları arqalı qabıl qılıwı menen pikirlewı ortasında baylanısı payda boladı.

Pedagogikada tálimde kórgizbelilik principin birinshi ret ullı pedagog Yan Amos Komenskiy islep shıqqan.

Tálim processinde kórgizbelilik joqarı klasslarda hám úlken áhmiyetke iye bolıp, bul hádiyseler mánisin, rawajlanıw processlerin hám hádiyseler ortasındaǵı baylanısların biliwge járdem beredi. Bunıń ushin oqıwshılardı nárselerdin ózin (túp nusqasın) kórsetiw, tájriyebeler, suretler, kinofilmler kórsetiw, olardı ekskursiyalarǵa alıp barıw tiyis. Kórgizbelilik principin ustalıq menen paydalanılsa, oqıwshılarda eń zárur sıpat – baqlaw, yaǵnıy nárselerdig eń zárur belgilerin kóriw, ańlap alıw kónlikpesi payda boladı.

Oqıtıwshı oqıwshılardıń baqlawlarına basshılıq qıladı. Baqlaw waqtında nelerge itibar beriw kerekligi tuwrısında olardı kórsetpeler berip turadı. Sonıń menen birge oqıtıwshınıń sózi jetekshilik rolin oynaydı oqıtıwshınıń sózi oqıwshılardıń tikkeley kórip qabıl qılǵan nárseler hám hádiyseler tuwrısındaǵı bilimniń toltradı. Sóylew menen birge kórsetip turıw oqıwshılardı hádiyselerdin mánisin, onıń nızamlılıqların bilip alıwǵa múmkinshilik tuwdıradı.

Nárselerdin ózin tabiiy halda kórsetiw múmkinshiligi hámme waqıt hám bola bermeydi. Bunday jaǵdaylarda nárselerdin swretin kórsetiw múmkin. Kórsetpe qurallar sıpatında sabaqlıqtaǵı swretlerden, kartalar, kesteler hám sxemalardan paydalanıw tiyis.

Tálimde kórgizbelilik principini oqıwshılardıń sabaqqa bolǵan itibarın, qızıǵıwın kúsheytiredi. Olardıń politexnikadan bilim sheńberin keńeytiredi, tálimdi turmıs menen baylanıstırıp alıp barıwǵa járdem beredi.

Tájiriybeli oqıtıwshılar sabaqtıń barlıq basqıshlarında: soraw-juwapta, jańa materialdı úyreniwde, bekkemlewde, qaytalawda kórsetpe qollanbalardan paydalanıw jumısların alıp baradılar. Tarqatpa materiallardan paydalanıw ayrıqsha jaqsı nátiyje beredi. Oqıtıwshı bul nárselerdi tek kózden keshiriwi emes, bálki olardı salıstırıp kóriwi, bir neshe sorawlarǵa juwap beriwın hám mirát qıladı.

Kórsetpe qollanba túrleri:

1. Natural (tábiy) kórsetpe qurallar. Bunda átirap waqıyaliqtan alınǵan nárese hám hádiyseler kórsetiledi. Ósimlikler, haywanlar, túrli kurallar, priborlar, apparatlar, ásbaplar, tájiriybeler qılıp kórsetiw siyaqlılar bunday qollanbalar qatarına kiredi;

2. Grafikalıq kórsetpe qollanbalar shartlı swretler, sızılmalar, sxemalar, kesteler hám basqalar grafikalıq qollanbalar qatarına kiredi. Swretlew kórsetpede úyrenilip atırǵan pán júzesinen swretler kórsetiledi. Bul turdegi qollanbalar qatarına swretler, kinofilmler, fotoswret hám swretler kiredi.

Hár bir kórgizbeli qollanbadan sabaqtıń maqseti, materialdıń mazmunı hám oqıwshılardıń jas ózgesheliklerine qaray paydalanıladı.

Bekkem bilimler beriw principini.

Tálimdi puqta ózlestiriw qaǵıydası zárúr didaktikalıq talap hám qaǵıydalardı, yaǵniy oqıwshılar tárepinen dizimli ózlestirip atırǵan ilimiy bilimlerde bekkem, este saqlap qalıw hámde ózlestirilgen ilimiy bilimlerde óz turmıs xızmetlerinde qollay alıw kónlikpeleri menen qurallantırıwı názerde tutadı

Demek, puqta ózlestiriwdiń xarakterli belgisi tálimdi bekkem este saqlap qalıw. Basqasha qılıp aytqanda, bul qaǵıyda oqıwshılardıń este saqlaw xızmeti, yaǵniy oqıw materialların este qaldırıw, este saqlaw hám qayta eske túsiriw siyaqlı este saqlaw processini xızmetine baylanıslı. Oqıw materialların bekkem este saqlap qalıw, sabaq processinde bayan qılınıp atırǵan oqıw materialların dizimli hám sanalı ózlestiriwge baylanıslı. Eń aldın menen shınıǵıwlarda payda qılınǵan bilim, kónlikpe hám tájiriybeler qıyınraq materialdı ózlestirip alıw ushin fundament bolıp xızmet qıladı. Biraq payda qılınǵan bilim puqta ózlestirilgen, jaqsı bekkemlengen bolıwı hám oqıwshılardıń este saqlawında uzaq waqt saqlanıwı kerek. Bekkemlew qaǵıydası solardan ibarat bolıp, olarǵa ámel qılmaslıq oqıwshılardıń ilimiy bilimlerin puqta ózlestire almashıǵına sebep boladı.

Sonday qılıp bilim, tájiriybe hám kónlikpepelerdi ózlestirip alıwdıń bekkemligine eń aldın menen hamme oqıtıw qaǵıydaları túsiniqli, dizimli hám izbe-izlik, teoriya menen ámeliyattıń baylanıslıǵı, kórgizbelilik, oqıwshılardıń sanalıǵı aktiviligi qaǵıydaların ámelge asırıw menen erisiledi. Puqta ózlestiriwdiń tabıslı, kóp tárepinen qaytalaw hám shınıǵıw islewlerine de baylanıslı.

Qaytalawdıń áhmiyeti sonda, qaytalaw processinde tek aldınnan ózlestirilgen oqıw materialları ǵana eske túsirilmey, bálki usı oqıw materiallarına baylanıslı bolǵan jańa maǵlıwmatlar hám beriledi, ózlestirilgen bilimlerden anıq emes bolıp qalǵan tárepleri aydınlastrıladı hám toldırıladı.

Qaytalaw este saqlawda qayta tiklewdi bir neshe jol menen alıp barıw múmkin. Hár bir sabaqta en aldın menen sabaq materialı menen jańa material ortasında baylanıslı ornatiw maqsetinde kúndelik qaytalaw ótkeriledi. Tema yaǵniy bólim júzesinen úyrenilgen materialdı dizimlestiriw, terenlestiriw hám bekkemlew maqsetinde oqıw jılınıń aqırında tiykarǵı máseleler boyınsha jalpı qaytalanadı.

Qaytalawdıń ekinshi turi arnawlı qaytarıw. Bunday qaytalaw úlken temalardı ótip bolǵannan keyin, sonın menen birge, málim bir sherek ishinde ótilgen material júzesinen alıp barıladı.

Arnawlı qaytalawdıń ken tarqalǵan turi oqıw jılı aqırında ayrıqsha ajratılǵan saatlarda ótkeriledi.

Tálimniń dizimlilik principini.

Oqıtıwshı bayan qılıp atırǵan materialdın dizimlilik principine barkulla ámel qılǵan halda onı ámeliyat menen baylanıslı alıp barıwı tiyis. Sonıń menen birge, oqıwshılardıń túsiniq, nızamlardı ashıp beriw menen birge, olardı házirgi zaman ilimiy ashılıwları menen hám tanıstırıw tiyis. Hár bir pándi úyreniwde onın barlıq tárepleri hám baylanısların esapqa alıw kerek.

Bilimnin tabıslı ózlestiriliwi oqıtıwshıdan materialdı dizimli ráwishte bayan qılıwı talap etedi. Túsiniqler ortasındaǵı baylanıstı túsiniw ushin bayan qılınıp atırǵan material belgili dizimge salınıwı kerek. Mısalı, oqıwshılar qosıw ámelin ózlestirmegen bolsalar, olardıń kóbeytiriw ámelin úyretip bolmaydı. Túsindiriw izbe-izlik penen alıp barılsa, jana nárseni ózlestiriw ansat boladı. Túsindirip atırǵan materialdın hár bir bólegi aldın ótilgenlerge tiykarlanıwı kerek.

Hár bir pán óziniń logikasına iye bolıp, bunı predmetti dizimli oqıtıwı itibardı alıw kerek. Oqıtıwdın dizimli bolıwı materialdı biliwı hám onı este saqlap qalıwı jenillestiredi. Logikası materialdı este saqlap qalıw qattı qıyın boladı. Oqıwshılardı jumısta dizimlilikke úyretiw úlken tárbıyalıq áhmiyetke iye.

Tálim processinde dizimlilik, oqıtıwshının barlıq jumısında, tálim usılı hám usılarında, yaǵniy túsindiriwde, gurrin, sawbetlerde, máselelerdi sheshiwde, laboratoriya jazba jumıslarda, kitap penen islesiwdi sawlelendiriw tiyis. Oqıtıwshı oqıwshılardıń bilimlerin iyellewinde, kónlikpe hám tájiriybeler payda qılıwı izbe-izlikti támiyinlewi tiyis. Tálimdegi izbe-izlik bilimlerdi dizimli ráwishte qaytalap turıwdı, faktlardı túsindiriwdi, salıstırıwda, máselelerdi sheshiw hám basqalarda aldın úyrenilgen materiallardı tiykarlanıwı kózde tutadı. Aldın ótilgen materiallardı belgili dizimde qaytalap turıw aldın ózlestirilgen materialdı esten shıǵarıw iqtimaldan xalı qıladı hám bul menen jańada alǵa ilgeriliwdi, jańa bilimler iyelewdi jenillestiredi.

Tálim hám tárbıyanıń birligi principini.

Oqıwshılardıń tálim beriw, tárbıyalaw hám olardıń ulıwma rawajlanıwın bir pütünlikde ámelge asırıw tiyis. Tálim diziminde tálim hám tárbıyanıń birligi qaǵıydası tiykarǵı hám jetekshi qaǵıydalardan biri esaplanadı. Ol didaktikalıq nızamlardıń oqıw hám oqıtıw barısındaǵı tıp mánisin sawlelendiredi. Sonıń menen birge, oqıw pánleriniń hár biri, hátte, ayırım tema hám temashaları, tárbıyalawshılıq xarakterge iye.

Tálim processinde ótilip atırǵan úlken hám kishi temalardıń mazmunın kelip shıǵatuǵın tárbıyalaw táreplerin tuwrı belgilew hám onı tálim menen birge, bir pütünlikte ámelge asırıwı támiyinlew juda zárúr hám sheshiwshı áhmiyetke iye.

Demek, bir pütün tálim processinde eki óz-ara baylanıslıq: turmıstı biliw hám oǵan bolǵan munásibetin payda etiw processini ajralıp turadı.

Tálim menen tárbıya ortasındaǵı pedagogikalıq processtın pütünligin támiyin etiwshı úziksiz birlik barqulla bar.

Máselen, tabiy pánlerdi (ximiya, biologiya, astronomiya hám basqalar) ózlestiriw arqalı oqıwshılardıń ilimiy isenimleri qalıplese baradı.

Social pánlerdin hám tárbıyalıq mánisi juda zárúr. Tariyx pániniń uyreniw arqalı oqıwshılar watanımız tariyxı, onın rawajlanıw basqıshları, materiallıq-madeniy, ilimiy-siyasiy, ruwxılıq tárepinen rawajlanıwı, ádebiy-kórkem miyrası, babalarımız tárepinen qaldırılǵan qımbtlı ǵáziynelerimiz, házirge shekem uyrenilmey qalǵan xalıq pedagogikası menen tanısadılar. Shıǵıs úrp-ádetler dunyasına kirip baradı, tariyxın shın dóretiwshisi xalıq massası ekenligi haqqında anıq bilimge iye boladılar. Adebıyat hám iskusstvanı uyreniw oqıwshılardı bilimli insan qılıp tárbıyalawdaǵı eń zárúr shártlerinen biri.

Tálim-tárbıyanıń birligi tálim processin tuwrı shólkemlestiriw hám oqıtıwdıń hár qıylı usıl hám metodikalarınan paydalana alıwǵa kóbirek baylanıslı. Ayırıqsha, tálim menen tárbıyanıń birligin támiyinlew ushin:

a) bayan qılıp atırǵan oqıw materiallarınıń mazmını hám ilimiy, hám ideyalıq tárepinen tuwrı shólkemlestiriliwi;

- b) oqıtılıp atırǵan temanın ilimiy hám tárbiyalıq mánisi ashıp beriliwi, tálim processinde hádiyselerden paydalanıw múmkinshiligin jaratılıwı;
- v) bayan qılınıp atırǵan ilimiy bilimlerdin puqta hám bekkem ózlestiriliwi hám turmısta oǵan ámel qılınıwı;
- g) tálimde mashqalalı processti payda qılıw, oqıwshılardıń qızıǵıwları, aktivlilik hám shólkemlestiriwshiliklerin támiyinlewge itibardıń kúsheytiriliwi;
- d) tálim processinde oqıwshılardıń birgelikte, tártiplilik hám juwapkershilik seziw, óz-ara járdem sezimlerin tárbiyalawı tiyis.

Tálimde teoriya menen ámeliyattıń birligi principini.

Didaktikada tálimdi turmıs menen, óndiris ámeliyatı menen baylanıslı alıp barıw eń tiykarǵı hám jetekshi qaǵıyda. Ilimiy bilimler kisilerdiń óndiris xızmeti iqtiyajları tiykarında payda bolıp, usılargá xızmet qıǵanlıǵı hám turmıs menen baylanıslıǵı sebepli, bul bilimlerdi iyellew ushin olardıń mazmunın ózlestirip alıwǵa ǵana emes, bálki bilimlerdi ámelde qollay biliw hám kerek.

Bul qaǵıyda tálimniń ilimiy qaǵıydası menen bekkem baylanıslı. Oqıwshılar ilim menen kurallanar eken, ilimdi teoriya tárepinen úyrenar eken, ilimniń ámeliy iqtiyaj arqalı payda bolǵanın, óndiris kúshlerin qanday rawajlantırıp atırǵanı, texnika hám ekonomika tarawındaǵı jańalıqlar ilimdi jánede rawajlantıp barıwına, ilim, óz nábwetinde islep shıǵarıwdı rawajlantırıwǵa hám turmıstı jaqsılawǵa járdem beriwın bilip baradılar. Sonıń menen birge, barksamal insan tárbiyasınıń maqset hám wazıypaları, tálimniń mazmunı, oqıtıw usılları, tálimniń shólkemlestiriw formaları hám teoriya menen ámeliyattıń birligine tiykarlanadı.

Tálim diziminde teoriya menen ámeliyattıń birligi qaǵıydası eń aldı menen oqıw pániniń mazmunı hám ózine tán ózgeshelegine baylanıslı jaǵdayda oqıw processinde ámelge asırıladı. Bul birlik ilimiy bilimlerdi puqta ózlestiriw hám olardı ámeliyatda qollaw, oqıw materialların qabıl qılıw, ańlaw, onı bekkem este saqlap qalıw siyaqlı psixikalıq operaciyalar menen baylanıslı jaǵdayda bir pútin processti quraydı.

Tálim processinde oqıwshılar tárepinen matematika, fizika, biologiya, ximiya, astronomiya hám basqa ilimiy pánlerden ózlestirilgen teoriyalıq bilim, kónlikpe hám tájiriyebeler, oqıw tájiriybe xanaları hám laboratoriyaları, zamanagóy texnika quralları, tájiriybe jer uchastkaları hám islep shıǵarıw miyneti processinde qollanılardı. Bul shınıǵwlar olardı keleshekte quramalı ilimiy teoriyalardı ámelde qollana alıwları ushin zárúr bolǵan tájiriybe menen qurallandırardı.

Tálim processinde teoriya menen ámeliyattıń birligi qaǵıydasınıń izbe-izlik menen ámelge asırılıwı nátiyjesinde ǵana oqıwshılar oqıw materialınıń tıp mánisin, tábiyat hám jámiyet rawajlanıwı nızamlıqların ilimiy tiykarda tuwrı, tereń túsiniw aladı hám keleshek ámeliy xızmetleri ushin zárúr bolǵan sheberlik, kónlikpe hám tájiriyebeler payda qılardı.

QÁNIGELIK PÁN OQITIWSHISINIŇ OQIW-NORMATIV HÚJJETLERI HÁM METODIKALIQ ISLERI, OLARDI REJELESTIRIW, SHÓLKEMLESTIRIW HÁM TAYARLAW METODIKASI. QÁNIGELIK PÁNLERDI OQITIW MAZMUNIN BELGILEP BERIWSHI NORMATIV HÚJJETLER.

Reje:

1. Qánigelik pánlerdi oqıtıw mazmunın belgilep beriwshi normativ hújjetler tálım mazmunın qáıplestiriwdiń basqıshları.
2. Qánigelik pán oqıtıwshısınıń oqıw normativ hújjetleri, mámleketlik tálım standartları.
3. Oqıw rejesiniń dúzilisi, pán dástúrine qoyılatuǵın talaplar, pán boyınsha ishhi rejeniń dúzilisi.
4. Metodikalıq jumıslar, olardı rejelestiriw, shólkemlestiriw hám tayarlaw metodikası.

Tayanısh túsinikler: mámleketlik bilimlendiriw standartı, MBS dúzilisi hám mazmunı, oqıw rejesiniń túzilisi, pán dástúrine qoyılatuǵın talaplar, oqıtıwshınıń oqıw-normativ hújjetleri.

2. 1. Qánigelik pánlerdi oqıtıw mazmunın belgilep beriwshi normativ hújjetler tálım mazmunın qáıplestiriwdiń basqıshları.

Bizge belgili mámleket hám jámiyet rawajlanıwınıń hár bir basqıshı insan, jamiyet hám mámlekettiń social ekonomikalıq, ilim-texnikalıq ruwxıy hám mádeniy mıtájliklerinen kelip shıǵıp didaktikanıń tarixıy hám logikalıq birliktiń metodologik principine ılayıq tálım tizimi aldına belgili maqset hám siyasıy buyırtpalardı qoyadı.

Tálım sistemasın rejelestiriw professor oqıtıwshılar iskerliginiń tiykarǵı táreplerinen biri bolıp esaplanadı. Bunda ámelge asırılatuǵın is-ilajlar vakum astında emes, bálki tálım orayı sharayatınan kelip shıǵıp orınlanağı. Professor oqıtıwshılardıń álbette olar iskerlik kórsetetuǵın, tálım orayınıń mádeniyatı, shólkemniń maqsetin hám dúń'ya-qarasın, háreketin túsiniw kútileđi. Oraydıń mádeniyatlı hám qádiriyatları álbette oqıw dástúrine tásir kórsetedi.

Shet el joǵarı oqıw orınlarınıń kópshiligi ózleriniń wazıypaların orınlawda talabalarǵa oray maqsetleri hám bitirwshi ózine tán qásietleri haqqında pikirin berip baradı. Mazmunı jaǵınan ulıwmalıq túsiniklerde usı universitetde bilim berip atırǵan kurslar hám dástúrler boyınsha talabaǵa kútilip atırǵan nátijeni beredi. Usı oraydıń talabaları álbette arawlı pánler hám pánler aralıq aralıq oqıw dástúrlerinde sáwlelendirgen hám belgilengen bolwı lazım. Máselen: Oklend universitetinde jaqsı xújjetlestirilgen pitkerushi profilı bar bolıp, onda tómendegiler kórsetiledi.

Oklend universitetinde bakalavr jónelisinde bilim alıp bitirgen talaba joǵarı dárejedege bilimlerin iyelep hám qánige bilimerge, hám ulıwmalıq intelektwal kónlikpelerge hám belgilengen tájribelerge iye boladı. Onıń jumısqa jaylaswında puháralıq burıshın orınlawda. Sonday-aq dawamlı talım alıwın hám oray hám dástúr dárejesindegi alınwı kútiletin nátijelerdi dál kórsetip beredi. Sol sebepli profil arawlı panlerge tikarlanıp natijeli túsindirmeli hám oqıw dástúrleriniń islep shıǵw ushın kórsetpe bolıp esaplanadı. Professor oqıtıwshılar fakul'tetler, mektepler, hám kafedradaǵı roli usı maxsetlerge erisw ushın oqıw dástúrlerin , oqıtıw metodik hám strategiyasın, pedogagik hám tálım imkanyatların islep shıǵıudan ibarat (Maki 2004). Kóplep universitet pitkerwshiler profilǵa yaki pitkerwshi qásietlerin túsindirmesine iye yamasa olardı islep shıǵarıp atır. Oqu dástúrin islep shıǵıwdı úyrenu nátijeleri jantasw ele jańalıǵınsha qalmaqta hám kóplep professor oqıtıwshılar basında wsı jantaswdı hám ishshiler, hám talabalar ushın túsinerli hám mazmunlı túsindirip berwde qıynaladı. Usı bólimniń keyingi bólegi usı máselege qaratılǵan .

Respublikamız garesizlikke eriskennen keyin , tálım sociyal baǵdardaǵı, tikarǵı jónelis dep belgilendi, joǵarı tálimdi daǵazalawdıń metodologik hám teoriyalıq tikarı bolǵan « Tálım xaaqqında» ǵı « Kadrlar tayarlaw milliy dástúri» de joǵarı tálım tizimi aldında hár tarepleme kamal tapqan, jamiyette turmısqa maslasqan, tálım hám kásip-óner dástúrlerin sanalı túrde tańlaǵan hám kyınshelik puxta ózlestirgen, sociyal-siyasıy, xuxıy , psixologik-pedagogik basqa sol tárizli sharayatlardı jaratıw, jamiyet, mámleket buyırtpaları qoyılǵan

Jamietimizde jüz berip atırğan sociyal–siyasıy manawiy ózgerisler, xuxıxıy demakratik jamiet qurıw esapqa alğan xalda jaratılğan. « miliy idiya tikarğı túsinik hám princip» atlı shıǵarma tálım tizimi aldına sociyal maseleler qoyılğan.

Joǵarıdaǵı pikirlerden kelip shıǵıp usı mamleket hám jamiet buyırtpalardan joǵarı tálım oraylarda arnawlı pánler oqıtıwǵa qoyılatwǵın maqset hám uazıpalar shólkemlestiriledi.

Arnawlı pánler oqıtıwda oqıtıwshı mazkur buyırtpalardı ámelge asırıw ushin tómendegi uazıpalardı orınladı.

Arnawlı tálım procesinde talaba jaslar manawiy-etikalıq tarbiyalaw rwxıy aǵartıwshılıq islerin jeńisli túr hám usılların islep shıǵıw hám jariyalaw

Arnawlı pánlerden quralatuǵın tálım tarbiya procesinde innovacion hám axborat-kommunikativ texnologiyalardan paydalanıw

Arnawlı pánlerdi oqıtıwda tayarlıqtıń modul sistemasınan paydalanǵan xalda oqıtıw procesinde jedellesw.

Xalıqtıń bay rwxıy hám intellektwal mirası hám ulwmalıq qadriyatlar tikarın arnawlı tálımniń insaniylik jónelisin táminlew

Arnawlı tálım procesinde oqıw-metodikalıq toplamlar hám didaktik táminattıń jańa áuladı silavusın islep shıǵıw hám ámeliyatqa jariyalaw.

Milliy ğaresizlik prinsipları hám xalıqtıń bay intellektwal mirası hámde ulwma adamzatlıq qadriyatlar ústinligi tikarında arnawlı tálımniń barlıq darejeleri hám bunların da rauajlandırıw.

Arnawlı tálım processinde talaba jaslar sana hám kewline milliy ideiya hám ideologiyanı sindirw, tálım orınlarında ideologiyalıq tarbiyanı búgingi kún dárejesinde kóteriw

Tálım tarbiya processinde tálım hám tarbiyanı baylanıstırw arqalı talabalardıń barkamallıǵın táminlew xuxıy, sociyalıq, ekologiyalıq hám sanitariya gigenalıq tálımı hám tarbiyasın quramlastırw

Bolajaq pedagog kadrlardıń ideyalogiya boyınsha bilimlerin terenlestirwde bejerw lazım

Usı buyırtpalar tikarında joǵarı tálım orınlarında arnawlı pánlerdi oqıtıw zamanagóy jandaswlar bar:

1. Arnawlı pánlerdi oqıtıw processinde dizimli jantasıw;
2. Arnawlı pánlerdi oqıtıwda modullı jandasıw;
3. Arnawlı pánlerdi oqıtıw barısında innovacion jantasıw;
4. Arnawlı pánlerdi oqıtıw processinde talaba shaxısına baǵdarlanǵan jandasıw.

Bul jantasıwlarǵa say qasietlerdi anıqlaw arnawlı pánlerdi oqıtıw metodikasın global mashqalaları sanalıp hár biri shınıǵular dauamında óz aldına kórip shıǵıladı.

Joǵarıda ayılǵan jandasıwlarda tabıslı ámelge asırıw ushin áuel joǵarı tálım diziminde barlıq oqıw pánleri tikarınan arnawlı pánlerden quralatuǵın oqıtıw processin ilimi teoriyalıq tikarları bolǵan oqıtıw prinsipları hám nızamlıqların anıqlaw lazım.

Bul prinsiplar hám nızamlıqlardı anıqlawda mámleketimizdiń tálım baǵdarındaǵı mámleket siyasatınıń tikarğı prinsipların talqılaw zárúr. Tálım mazmunın belgileushi normalıq xujjetler. Ilimi pedogogikalık adebiyatlarda tálım mazmunın rauajlandırıw tómendegi 3 basqıshta kórsetiledi:

1. Ulwmalıq teoriyalıq baskısh
2. Oqıw basqıshı
3. Oqıw materialların ózlestiriw basqıshı yaǵnıy tálım mazmunınıń oqıw rejesi oqıw dástúri hám sabaqlıqlar sıyaqlı normalıq nátiyjelerdi óz kórinisin tabıwı. Orta arnawlı kásip óner hám joǵarı tálım standartı oqıw rejeleri mazmunında kórinedi.

Oqıw rejeleri tómendegilerden ibarat:

Tayanısh úlgili hám mektep oqıw rejesi. Ulwmalıq orta hám orta arnawlı kásip-óner tálımı orınları akademiyalıq licey hám kásip óner kolledjleri ushin tayanıshlı oqıw rejesi mámleket tálım standartınıń shólkemlestiriw bólimi esaplanǵan tikarğı normalıq xujjet bolıp, ol úlgili hám ámeliy oqıw rejesi mámleket tálım standartı kwramlıq bólegi sıpatında Ózbekstan Respublikasınıń wázirler mákemesi tarepinen tastıyqlanadı.

Oqıw rejesi normalıq hújjet esaplanıp (talim orınları sertifikati) tómenngilerdi belgileydi.

- oqıw jılı , sherek (semestr) ler hám demalislardıń dawamlılıǵı;

- usı tálim orınlarında orınlanatwǵın oqıw pánler tártibi;

- oqıw jılları boyınsha pánlerdi bólistiriw;

- hár bir pán boyınsha birgeliktegi tálim dáuri hám hár bir klass (kurs) ta pánlerdi úyrenuge ajratılǵan saatlar kólemi;

-hár bir pándi úyrenuge ajratılǵan háptelik saatlar kólemi;

- praktikumlar islep shıǵarıw hám pedagogik ámeliyatlar hám de usı yanlıardıń dawamlılıǵı.

Oqıw rejesinde taǵı sonday-aq, anıq bir oqıw ornı kasiyetlerin saúlelendirwshi, oqıwshılardıń erkin tańlawı boyınsha fakultativ hám májburi shınıǵwlar saúlelendiredi.

Oqıw dásturi. Turaqlı oqıw páni boyınsha bilim, kónlikpe hám tájribe mazmunı ulwmalıq uaqtı zárúr bilimlerdi úyrenw boyınsha bólistiriw,temalardıń izbe izligin belgilew hámde olardıń úyreniw dárejesin jaratıp beretuǵın normalıq xujjet.

Dástúrde oqıw materiallarınıń tálimniń hár bir jılı hár bir klass, kurs boyınsha bólinw dúzilisi tikarlap berilgen. Dástúrde kórsetilgen bilim tájribe hám kónlikpe oqıwshılar tárepinen tolıq ózlestirilwi oqıtıw processin únemli hám jenisli mizanlarınan biri esaplanadı. Oqıw dástúri úlgili, jumısshı hám avtorlıq bolwı múmkin

Úlgili oqıw dástúri ol yaki bul tálim tarawına qaraǵanda mámleket tálim standartları talapları tikar islep shıǵıladı. Oqıw dástúri tómendegilerden ibarat:

- usı pándi úyreniw maksetleri oqıwshılardıń bilim hám tájribelerge tikar talaplar, okıtıw usınıs etiletuǵın túri hám metodları xakkındaǵı túsindiriw xatı

- úyrenilip atırǵan materialdıń tematik mazmunı

- kurstın jeke surauların úyrenuge oqıtıwshi jumıshıǵın shamalı saatlar kólemi

-dun`ya-qarasın kaliplestiriw tikarǵı surawlar duzimi

- usınıs etiletuǵın adebiyatlar

Úlgili oqıw dástúrleri xalıq tálim hámde joǵarı hám orta arnawlı tálim uazirlikleri tárepinen tástıyklanadı tavsianama kásiyetine iye boladı. Úlgili dástúr tikarında mektep, akademik licey pedagogik keńes tárepinen jumısshı dásturde regional komponenti táriplenedi, oqıw procesinde metodik, informacion, texnik taminlew imkaniyatı, oqıwshılardıń tayarlıq dárejesi esapqa alınadı

Avtorlıq oqıw dástúri mámleket standartı talapların esapqa alǵan xalda oqıw páninin kurulwı baskasha logikadan ibarat bolwı, ol yaki bul nazarın úyrenuge avtorlıq jandasıw úyrenilip atırǵan xádise hám proceslerge karaǵanda avtorlıq kóz karastı kórsetip beru kerek. Bunday dástúrler usı pán tarawında pedogog,psixolg metadistlerdiń sırtqı retcenziyalarǵa iye bolwı kerek hám olar payda bolǵanda mektep akademik licey hámde kásip óner kolledjleriniń pedogogik keńesi tárepinen tástıyqlanadı. Avtorlıq oqıw

dástúleri oqıwshılardıń erkin tańlawı boyınsha (májburıy hám fakultativ) kurslar payda etude keń paydalanıladı.

Oqıw páni tálim shólkemlerinde oqıwshılardıń sanasın payda etiw imkaniyatlarına mwappıq olarǵa turaqlı pán tarawı boyınsha ulwmalıq yaki mamanlıq bilimlerin beru kónlikpe hám tájribe shólkemlestiretin derek bolıp sanaladı.

Oqıw pániniń mazmunı hár bir pedogog tarepinen kalew belgilenbeydi bálkim sociyal xádise sıpatında tálimniń tarixıy rauajlanıw dawamında islep shıǵıladı. Orta mektep akademik licey hám kásip óner kolledji oqıw pánlerin ilimiy bilimniń ulwmalıq tuzilisine mas raiwishte shólkemlestiriw kerek dep esaplaushı kóz karas eń keń tarqalǵan hám tán alınǵan esaplanadı. Tálim mazmunı hám oqıw dástúrleri oqıw adebietlerinde rejlestiredi. Bunday adebietler katarına sabaqlıqlar hám oqıw kollanbaları kiredi. Oqıw adebiyatları arasında sabaklık ayırıksha orın tutadı. Sabaqlıq anıq oqıw páni boyınsha tálim maqsatı, oqıw páni boyınsha tálim maqsatı,oqıw dástúri hám didaktik talaplardı muappık belgilengen ilimiy bilimleri malwmatların beriwshi derek bolıp, ol mazmunı hám dúzilisine kóre pán boyınsha jaratılǵan sabaklıqlar maqsetke muappık xalda Respublikada xalıq tálimi, joǵarı hám orta orta arnawlı

tálim uazirlikleri tárepinen bárshe mektepler, akademik liceyler hám kásip-óner kollejler ushın usınıs etiledi. ideologiyalıq metodikalıq tárepten tereń bolǵan sabaqlıq tálim mazmunına koyılatuǵın barsha talaplarǵa juwap bera alıwı, oqıwshılar ushın kızıkarlı, ilajı barınsha kıska, tusinerli, korgizbelilik koz karastan estetik qasietke iye bolwı kerek

Sabaqlıq bir waqıttıń ózinde hám erkin hám qolay kuram dúzimine iye bolwı kerek. Sabaqlıq terenligine kóre bekkem tikarǵa iye tisliligine kóre iye tikarǵı dúzilmege tán bolmaǵan halda jańa bilimlerde tezlikte kiritiw imkanyatların kórsetip beredi. Olarǵa koyılatın talaplar hár kıyılı hám karama-qarsı bolıp, tereń sabaqlıqlardıń jetispewshiligi hár dayım seziledi. Ekonomikalıq rawajlanǵan mámleketlerde arnawlı, parallel sabaqlıqlardı basıp shıǵıladı, sol sebepli oqıtıwshılar hám oqıwshılar olar arasınan eń jaqsıların tańlap alıw imkaniyatına iye

Sabaqlıq oqıtıwshılardıń tálim processinde, sanalı rawishte hám jedel katınasıw, oqıw materialın tolıq ózlestiriwlerdi táminleu kerek. Sol maselelerdi sheshude sabaklıklar tómendegi máselelerdi orınlaydı.

1. Motivacion uazipa bul uazipa oqıwshılardı sol pándi úyrenuge jóneltirilgen olardı jumısqa pozitiv munásibette hám kızıǵıwın táminlewshi sebeblerin payda etuden ibarat.

2. Axborat uazipa oqıwshılarǵa axbarat jetkiziw, kolaylı usıllar járdeminde olardıń bilimler kólemin keneytiwge imkan beredi

3. Guzetiw- túzetiw (shınıǵıw orınlaw) wazıypası tálim processı, onıń nátiyjelerin tekseriw, oqıwshılarda ózin baxalaw hám túzetiw hám zárúr bolǵan kónlikpe tájriybelerin shólkemlestiriw ushın úyreniw shınıǵıwların usınıs etiwdi názerde tutadı.

4. Bekkemlew uazıpası material ústinde islew processinde tálimniń basqa kurallar(kartalar, kórgizbe kurallar,diopazitiv hám basqalar)ózine qaratıwdı belgileydi

5. Rawajlandırıwshi tárbiyalawshi wazıypası sabaqlıq mazmunınıń oqıwshılarǵa ruwxıy tárbiyalıq tásir kórsetiwı, kitaplar menen islew procesinde olardan minecuigishlik, jedel pikirlew, dóretiwshilik kábilet kibi sıpatların rawajlandırıwdan ibarat

6. Oqıtıwshi uazıpası sabaqlıq pen islesiude ózbetinshe bilim alıw ushın zárúr bolǵan konspekt jazıw, ulwmalastırıw,tıkarın ajıratıp kórsetiw, logikalıq eslep kalıw siyaqlı tájribe hám kónlikpelerin rawajlantırıwǵa járdem beriwde kózge taslanadı.

Tálim mazmunı oqıw materiaları dárejesinde sabaklıqlar menen bir qatarda túrli oqıw kollanbaları: adebiyat hám tarix xrestomatıyaları, spravishnikları, matematika, fizika, ximiya, boyınsha máseleler toplamı. geografıya, biologiya.boyınsha atlaslar. Til boyınsha shınıǵıwlar toplamları hám basqalar da ashıp beriledi. Oqıw kollanbaları sabaqlıqlar bazı táreplerin keńeytiredi hám anıq máselelerdi sheshiw maqsetine iye boladı (axborat,shınıǵıw kılıw tekseriw)

2.2 MBS dúzilisi hám mazmunı

Mámleket tálim standartlarınıń mazmunı. Mámleket tálim standartı ulwmalıq orta tálim, kásip óner tálimi hámde joǵarı tálim ushın jeke jeke islep shıǵıladı

Ulwmalıq orta tálimniń mámleket tálim standartı oqıwshılar ulwmalıq tálim tayarlıǵının sapasına koyılatın májburiy minimal dárejeden belgilep beredi. Óz náubetinde kásip óner tálimi, mámleket tálim standartı oqıwshıları kásip óner tayarlıǵına, sapasına koyatuǵın (joǵarı tálim mámleket tálim standartı talapları mamandık tayarlıǵına,sapasına koyılatın májburiy minimal dárejeden belgileydi. Tálim mazmunınıń ózegi esaplanǵan standart kuralları, mámleket aymaǵında jumıs isleytuǵın túrli tálim oraylarında (mámleket hám mámleketlik emes) tálimniń barqarar dárejesin táminlew shárti ámelge asırıladı.

MBS óz isine kóre oqıw dástúrleri, sabaqlıqlar, qollanbalar. Nızamlar oqıw rejesi hám basqa xujjetlerdi jaratıw ushın tikar bolıp xızmet etedi.

Ulwmalıq orta (kásip óner hám joǵarı) tálimniń MBS óziniń dúzilisi hám mazmunına kóre mámleket aymaq tálim orınlarında payda hám kurallar teń salmaqlılıǵın saúelendiredi hámde eń zárúr oqıtıwshi shaxsı onıń intilwi kabiletleri hám kızıǵıwshılıkları ústinliginen kelip shıǵadı.

Mámleket bilimlendiriw standartı. Tálim mazmunınıń rawajlanıwında kózge taslanǵan zamanagoy tendenciyalardan biri onı standartlastırıw (mámleket kóleminde jalǵız kaǵıdalar hám talaplar ornatılıwı) esaplanadı. Standarlastırıwda tómendegi 2 faktor zárúr áhmiyetke iye.

1. Túrli tálim orınlarında bilim alıp atırǵan jaslardıń ulwmalık orta, orta arnawlı, kásip óner bilimler kóleminin bir túrlilik dárejesin táminlewshi mámlekette jalǵız pedagogik oray jaratıw zárúrligi

2. Ózbekstanın jaxan hámjamyatı dúzimine kiriw nátiyesine xalqara tálim ámeliyatında ulwmalıq orta hám orta arnawlı, kásip óner tálimi mazmunın rawajlanıwshı tendenciyalardıń esapka alınıwı.

Mámleket bilimlendiriw standartı:

1. Tálim alıw túrinen basqada bitiriwshiler erisiwi kerek bolǵan tálim dárejesin belgilewshi tikarǵı xujjet

2. Oqıw pání boyınsha jumak tálimniń jumaklaw nátiyelerin belgilewshi tikarǵı xujjet

3. Tálim dástúrleri mazmunınıń minimwmı, oqıwshılar tárepinen orınlanatuǵın oqıw jumıslarınıń maksimal kólemi, sonday aq pitkeriwshilerdin tayarlık dárejelerine koyılátın talapların belgileydi.

Ózbekstan Respublikasınıń «tálim xakkındaǵı» nızamı menen bir katarda tálim standartı tikarǵı xujjet esaplanadı. «standart» inglis tilinen alınǵan bolıp «úlgı» «model» maǵınaların anlatadı. Standart járdeminde, Respublika aymaǵında túrli tálim orınlarında tálimniń barkararlık dárejesin táminlewge erisiledi, oqıw isleri normativleri maslastırıladı oqıwshılardıń bilimlerinin baxalaw miyzanı islep shıǵıladı. Oqıwshı mámleket tárepinen belgilengen tálim standartı menen shekleniwleri múmkin, yaki bilimlerin jánede tereńirek iyelep alıw maqsetinde ózbetinshe shuǵıllanıw imkaniyatına iye. Onıń ushın qıyın bolǵan yaki qızıqarlı bolmaǵan pándi úyreniw, oqıwshıǵa standartqa kiritilgen normativ minimum menen shekleniw imkaniyatın beredi.

Usı xalda oqıwshı ózine mas keletin tálim jolın ańlaǵan xalda hám ózbetinshe. Óz qızıǵıwshılıqları, maqseti, hám umtıwları ámelge asırıwǵa iye boladı. Túri hám mazmunı boyınsha túsinerli jaratılǵan standart talapları aldınan oqıwshılarǵa hám olardıń ata-analarına jetkiziledi.

Tálimdi standartlastırıw dun'yanıń rawajlanǵan mámleketlerinde, tereń ráwishte oqıw rejeleri hám dástúrlerin islep shıǵıw, tálimniń belgili dárejesin belgilew menen ámelge asırıladı. Biraq «standart» termini ózi tálimge qarata jaqın dáuirlerde kollarıla bastaǵan. Mámleket tálim standartı sıpatın asırıwǵa imkan beredi. Olar tálim mazmunı minimal kólemin belgilew hám tálim dárejesinin shegarasın belgilep beredi.

Tálim standartın kiritiwden aldın bunday májburiy kaǵıdalar payda bolǵan emes edi. Ózlestiriwdiń anıq belgilengen shegeraları joqlıǵı 20 ásirdeń 80-jılarında kópshilik pitkeriwshilerdiń xaxıyıkıy bilim dárejesi juda tómen bolıwına alıp keldi.

Mámleket tálim standartların jaratıw boyınsha jumıslar Ózbekstan Respublikasınıń «tálim xakkındaǵı» nızamı (1992jılı) kabil etilgennen keyin baslandı. Usı xujjetniń 6-bántinde jaxan tálim ámeliyatı miraslarına mas keliwshi mámleket tálim standartların jaratıw zárúrligi belgilep ótildi. Ózbekstan Respublikası joǵarı májlisiniń

9-sessiyasında (1997jılı) Ózbekstan Respublikasınıń jańa túrdegi «Tálim haqqında»ǵı nızam kabil etilgennen son tálim dástúrleri jańa áuladdı jaratıldı. Jaxan ámeliyatı tájribesi tikarında jaratılǵan tálim standartları hár bir pán boyınsha ózlestiriw zárúr bolǵan bilimlerdiń minimal dárejesin belgilewge imkan berdi.

Mámleket tálim standartları quramı dúziliske kóre tómendegilerden ibarat:

1. Tálimniń jańa yaki anıqlastırılǵan maksetleri, pánniń úyreniw obektleri hám siyasıy mazmunlı jónelisleri kózlegen oqıw pániniń ulwmalıq mánisi

2. Oqıw pániniń mazmunı, tayanış dárejesin sáwlelendiriw

3. Tálimniń májburiy nátiyelerin suretlew, yaǵnıy oqıwshılardıń oqıw tayarlıqları zárúr bolǵan minimal dárejesine talaplar

4. Bilim kónlikpe hám tájribelerge koyılatuǵın talaplar, bul olardıń májburiy tayarlıqları dárejesiniń «ólshemidir» yaǵnıy tekseriw isleri, testler hám jeke tapsırmalardı orınlawına qarap oqıwshılar tárepinen talabalardıń májburiy dárejege eriskenligi xakkında pikir júritiw múmkin boladı.

MBSniń onıń talapların orınlaw Ózbekstan Respublikası aymaǵında is kórsetip atırǵan múlikshilik túri hám idorabi boysınıwınan tısqarı bárshe tálim orınları ushın májbúridir

Ulwmalıq orta (kásip óner hám joǵarı) tálimniń MBS tómendegi tayanǵan xalda islep shıǵıladı.

- MBStıń mámleket hám jámiyet talapları hám shaxs mútajligine maslıǵı

-oqıw dástúrleri mazmunınıń jámiyet sociyal ekonomikalıq hám pán texnika rawajlanıwı menen baylanıslı

-ulwmalıq orta(kásip óner hám joǵarı)tálim túrleri hám baskıshları menen úzliksizligi hám tálim mazmunınıń úzliksizligi

-ulwmalıq orta arnawlı (kásip óner hám joǵarı) tálim mazmunınıń insanparuarlıǵı

-tálim mazmunınıń respublikadaǵı bárshe aymaqlardaǵı birlestigi

-ulwmalıq orta(kásip óner hám joǵarı) tálim mazmunı túri, kuralları hám usılların tanlawda innavacion (aldınǵı)texnologiya utıslarına tayanıw

- pedagogik oylawda karar tapkan milletlik karaslar menen «tálim xaqındaǵı» nızam hám «kadrlar tayarlaw milliy dástúri» mazmunında táriplengen zamanagóy talaplardıń úzliksizligi

- aldınǵı demokratik shet mámleketlerdiń tálim tarawında mólsherlerin belgilew tájribelerinde milliy kásietlerin esapqa alǵan xalda paydalanıw

MBS tıń negizgi bólimi sıpatında ulwmalıq orta (kásip óner hám joǵarı) tálim orınları ushın tayanıw oqıw rejesi islep shıǵıladı. Tayanısh oqıw rejesi tálim tarawın káiplestiriw hámde tálim orınların karjılandırıw shólkemlerin belgilewge tikar bolwı mámleket xujjeti esaplanadı. Tayanısh oqıw rejesi oqıw predmetleri boyınsha beriletuǵın tálim mazmunın oqıwshıǵa jetkizip beriw ushın ajratılǵan oqıw saatlarınıń minimum kólemdegi muǵdarın belgileydi. Usı xujjet anıq klass belgili oqıw predmeti boyınsha mámleket tálim standartlarına mwapıq beriletuǵın tálim mazmunı anıqlawǵa tikar boladı.

Hár bir klass jwmaǵında oqıwshılar tárepinen iyelenwi lazım bolǵan bilim, kónlikpe hám tájribeler tálim (oqıw)predmetleri boyınsha islep shıǵılǵan oqıw rejesi hám dástúrlerinde óz sáwlelenwin tabadı. MBS (mámleket tálim standartı) tálim mazmunı túrleri kuralları, ussılları hám olardıń sıpatın baxalaw tártibin belgileydi. Tálim mazmunınıń ózine esaplanǵan standart, kuralları, mámleket aymaǵında is kórsetip atırǵan túri tálim orınlarında (mámleket hám mámleketlik emes) tálimniń barkarar dárejesin táminlew shárti ámelge asırıladı

MBS óz dúzilisine kóre oqıw dástúrleri sabaklıkları,kollanbalar, nızamlar oqıw rejesi hám basqa mamuri xujjetlerdi jaratıw ushın nasaz bolıp xızmet kórsetedi

MBS tıń onıń talapların orınlaw Ózbekstan Respublikası aymaǵında is kórsetip atırǵan múlikshilik túri hám idaravi boysınıwdan tısqarı bárshe tálim orınları ushın májbúriy

Ulwma orta (kásip óner hám joǵarı) tálimniń MBS tómendegi bóleklerge tayanǵan xalda islep shıǵıladı.

MBStıń mámleket hám jámiyet talapları hám shaxıs mútajligine maslıǵı

Oqıw dástúrleri mazmunınıń jámiyet siyasiy ekonomikalıq rawajlanıw hámde pán texnika

Ulwmalıq orta (kásip óner hám joǵarı) tálimniń basqa tálim túrleri hám baskıshları menen úzliksizligi hám mazmunı

Tálim mazmunınıń respublikadaǵı barlıq aymaqlardaǵı birligi hám bekkemligi

Ulwmalıq orta (kásip óner hám joǵarı) tálimniń mazmunı,túrli kuralları hám usıllarınıń tańlawda innovacion (aldın)texnologiya usınıslarına tayanıw

Pedagogikalıq bilimde kórinis tapqan milliy kóz karaslar menen « tálim xakkındaǵı»

nı zam hám «kadrlar tayarlaw milliy dástúri» mazmunında sáwlelengen zamanagoy talaplardıń baylanıslılıǵı.

Aldıngı demakratik shet mámleketlerdıń tálim tarawında normalardı belgilew tájribelerinde milliy kásietlerin esapqa alǵan xalda paydalanıw.

2.3. Oqıw rejesi hám jumısshı dástúrlerge koyılatuǵın talaplar

Joǵarı tálimniń oqıw norma xujjetlerge oqıw rejesi, oqıw dástúri hám sabalıq kiredi. Oqıw rejeleri tómendegilerden ibarat: tayanısh, úlgili hám jumısshı oqıw rejesi

Tayanısh oqıw rejesi mámleket tálim standartınıń dúzilis bólegi esaplangan tikarǵı norma xujjet bolıp, ol úlgi hám amelliw oqıw rejelerin islep shıǵıw ushin tikar bolıp xızmet etedi. Tayanısh oqıw rejesi mámleket tálim standartı dúzilis bólegi sıpatında Ózbekstan Respublikası uázirler mekemesi tárepinen tastıyqlanadı.

Úlgili oqıw reje tayanısh oqıw rejesi tikarında dúziledi hám Ózbekstan Respublikası joǵarı hám orta arnawlı tálim uázirligi tárepinen tastıyqlanadı. Bul reje uzak múdetke mólsherlenip dúziledi hám onıń tikarında bar bolǵan sharaytların esapqa alǵan jumısshı oqıw rejelerin islep shıǵadı.

Oqıw rejesi norma xujjet esaplanıp (tálim ornının sertifikatı) tómendegilerdi belgileydi.

Oqıw jılı, semestrlar hám dem alıs dawamıylıǵı

- usı tálim ornında úyreniletuǵın oqıw pánlerinin tártibi

- oqıw jılları boyınsha pánlerdi bólistiriw

- hár bir pán boyınsha bir pütün tálim dáuri hám hár bir kursda pánlerdi úyreniw ajratılǵan saatlar kólemi

- hár bir pándi úyrenwge ajratılǵan xáptelik saatlar kólemi

- praktikumlar, islep shıǵarıw hám pedagogikalıq amelyatlar hámde sol siyaklılar dawamıylıǵı

Oqıw dástúri anıq oqıw páni boyınsha bilim, kónlikpe hám tájribe mazmunı, ulwmalıq uakıttı zárúr bilimlerde úyrenlwi boyınsha bólinwi, temalardıń izbe-izligin belgilew hámde olardıń úyrenliw dárejesin jaratıwshı normalıq xujjet.

Oqıw dástúrleri úlgili, jumısshı hám avtorlıq bolıwı múmkin

Úlgili oqıw dástúri ol yaki bul tálim tarawına qarata mámleket tálim standartları talapları tikarında islep shıǵıladı. Oqıw dástúrleri tómendegilerden ibarat:

- usı pándi úyreniliw maksetleri oqıwshılardıń bilim hám tájribesine tikar talaplar, okıtıw usınıs etiletin túr hám metodlar xakkında túsintiriw xatı

- úyrenilip atırǵan materiallardıń tematik mazmunı

- dun'ya qarasin káliplestiretin tikarǵı suraular dizimi

- oqıw usınısları hám kórgizbeli kollarbalar dizimi

Avtorlıq oqıw dástúrleri mámleket standartı talapların esapqa alǵan xalda oqıw pániniń kurılıwı basqasha logikadan ibarat bolıwı, ol yaki bul nazariyasın úyrenwge avtorlıq jandasıw, úyrenilip atırǵan xádise hám processterge qarata avtorlıq kóz karastı sáwlelendiriw lazım. Avtorlıq oqıw dástúri oqıwshılardıń erkin tańlawı boyınsha (májbúriy hám fakultativ) kurslar dúzwege keń paydalanadı.

Tálim mazmunı hám oqıw dástúrleri oqıw adebiyatlarında shólkemlestiriledi. Bunday adebiyatlar qatarına sabaqlıqlar hám oqıw kollarbaları kiredi.

Ulgili oqıw dástúrleri joǵarı hám orta arnawlı tálim uázirligi tárepinen tastıyqlanadı, usınısname kásietlerine iye boladı. Úlgili dástúr tikarında mektep, joǵarı tálim ornları tárepinen jumısshı oqıw dástúrleri islep shıǵıladı hám tastıyqlanadı. Úlgili dástúrden paydalanıw parıqlı ráuishte jumısshı regional komponenti táriplenedi, oqıw processin metodikalıq, informacion , texnikalıq táminlew imkaniyatı, oqıwshılardıń tayarlıq nátiyesi esapqa alınadı.

Oqıw rejesi – barlıq tálim ornlarında sózsiz ámel kılınıwı lazım bolǵan mámleket xújjeti. Tálim ornları ushin rawajlangan oqıw rejesi islep shıǵıladı hám tiysli uazirlik tárepinen tastıyqlanadı. (Respublika xalıq tálim yaki joǵarı orta arnawlı tálim uázirligi tárepinen). Oqıw

rejesi tálim orınlarında mamuryatka jiberledi hámde usı reje tikarında oqıw kestesi dúziledi. Oqıw kestesi xápte dawamında okıtılátın oqıw predmetlerdiń atı hám olarǵa ajratılǵan saatlar kólemi kórsetilip, oqıw jurtı direktorınıń oqıw isleri boyınsha orınbasarı tárepinen tastıyqlanadı.

Jeke anıq bir pánniń oqıw rejesi sol pándi oqıw ushın ajratılǵan saatlar hám oqıw jiliniń dúzilisine belgilep beriwshi mámleket hújjeti.

Oqıw rejesi dúzilisine tómendegilerge tikarlanadı.

Oqıw tárbiya jumısınıń maqseti, talabalarǵa anıq ilimi bilim beriw, alǵan bilimlerin kónlikpege aylantırıp, onı ómirde kollay alıwǵa úyretiw.

Oqıw dástúri hám tap sol oqıw rejesi zárúr mámleket bolıp, onda anıq oqıw predmet pánnin mazmunı ashıp beriledi hám oqıw jılı dawamında oqıwshılar tárepinen ózlestiriwi zárúr bolǵan bilim, kónlikpe hám tájribe kólemi kórsetiledi.

Oqıw dástúri tiysli tálim (ulwmalık orta, kásip óner yaki joǵarı tálim) túrdegi barlıq tálim orınlarında jalǵız, onıń talapları tolıq ráwishte orınlanıwı májbúriy.

Dástúri túsintiriw xatı, bilim hám temalar boyınsha ajratılǵan saatlar kólemi, dástúr material mazmunı hámde usınıs etiletuǵın adebiyatlar diziminen ibarat boladı.

Túsintiriw xatında oqıw predmetiniń áxemiati, onıń pánler diziminde tutkan ornı olar ortasındaǵı baylanıslılıq materialın úyreniw processinde sheshliwi lazım ayırım bólim hám temaların úyreniw qásietin kórsetedi. Oqıtıw (tálim) metodları hám kuralları qollawǵa baylanıslı usınıslar beriledi.

Dástúr materialı bólimler hám temalar boyınsha bóliw bolıp, hár bir temanı úyreniw ushın ózlestiriw májbúriy bolǵan túsiniqler dizimin sonday aq kónlikpe hám tájribeler anıq kórsetkish beriledi, aqırında oqıwshılarǵa qqoyılatuǵın juwmaq talaplar bayan etiledi.

Dástúrdegi material tálim hám tárbiya maqsetler, didaktik princip baylanıslılıq hám izshillike muwappık tańlanadı hám bólinedi.

Oqıw dástúrleri tómendegilerge tiykarlanıp dúziledi:

1. Dástúr mazmunınıń ilimi kásietke iyeligi
  2. Dástúr mazmunınıń sociyal ideolgoiyalıq kásietlerge iyeligi
  3. Teoriyalıq ideyalardıń ámelyat menen birligi
  4. Dástúr mazmunınıń jaqsı tarixiy qasietke iyeligi hám anık bir ideolgiya tikarlanǵanlıǵı
  5. Dástúr mazmunınıń anık dizimge iye bolıwı
  6. Oqıw predmetler ortasındaǵı óz ara baylanıstılık, baylanıstın barlıǵı.
- Dástúr tayarlawda oqıwshılardıń psixologik hám ruwxıy qásiyetlerine esapqa alıw.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. 5111700-Baslawısh tálim hám sport tárbiyalıq is. Pán dástúri. T., 2014 jıl.
2. Mavlonova R.A., Turaeva O.T., Xolikberdieva K.M. – T., «Oqıtuvchi» - 2008-y
3. M.X.Toxtaxojevaning umumiy tahriri ostida. «Pedagogika» - T.: Faylasuflar Milliy jamiyati, 2010-y
4. J.G.Yuldoshev, S.Xasanov, M.Shirinov. «Magistrantlarnı kasbiy pedagogik faoliyatga tayorlash. Oquv metodik qo'llanma. Fan va texnologiyalar. T: 2011-y.
5. Jurayev R.X., Tolipov U.K., Sharipov Sh.S., «Uzluksiz ta'lim tizimida oquvchilarnı kasb-xunarga yo'naltirishning ilmiy –pedagogik asoslari» T.: Fan nashiriyoti, 2004-y.

QÁNIGELIK PÁNLERIN OQITIW METOD HÁM QURALLARI

Reje:

1. Baslawısh tálim pedagogikası turkum pánlerin oqıtıwǵa zamanagóy jantasıwlar.
2. Qánigelik pánlerdi oqıtıw metod hám quralları.
3. Tálim quralları.

Tayanısh túsinikleri: oqıw rejesiniń dúzilisi, pán dástúrine qoyılatuǵın talaplar, oqıtıwshınıń oqıw-normativ hújjetleri oqıw reje, oqıw dástúri hám sabaqlıqlar, pán dástúrine qoyılatuǵın talaplar, qánigelik pánlerdi oqıtıw metodları, tálim quralları.

Metod sózi grekshe izertlew, maqsetke erisiw jolı, usılı degen mánisti bildiredi. Bul sózdin etimologiyası (kelip shıǵıwı) onıń ilimiy kategoriya sıpatındaǵı talıqlanıwında hám sáwlelengen. «Metod» -eń ulıwma mánide-maqsetke erisiw usılı, málim tárizde tártipke salınǵan xızmet».

Tálim metodları - degende, úyrenip atırǵan materialdı iyelewge qaratılǵan turli didaktikalıq wazıpalardı sheshiw boyınsha oqıtıwshınıń uyretiwshi jumısı hám talabalar oqıw-biliw xızmetin shólkemlestiriw usılları túsiniledi.

Tálim usılı – tálim metodınıń quramalı bólegi yaǵnıy ayrıqsha tárepi, metodlar menen usıllar múnásibeti óz-ara bir-birine baylanısqa. Usıl hám metod pútin hám bólek sıpatında biri-birine baylanısadı. Usıllar járdeminde tek pedagogikalıq yaǵnıy oqıw wazıypasınıń bir bólegi sheshiledi. Usı metodikalıq usıllar turli metodlarda paydalanılǵan bolıwı múmkin. Hám kerisinshe usı metod túrli oqıtıwshılar tárepinen túrli usıllarda ashıp beriliwi múmkin.

DÁSTÚRIY TÁLIM METODLARI

Awızeki	Kórgizbeli	Ámeliy	Kitap menen islew	Video metod
Gurriń Túsindirw Lekciya Sáwbetlesw	Illyustraciya Demonstraciya	Shıǵıw Ámeliy Laboratoriya Didaktikalıq oyın	Oqıw úyreniw Reje dúziw Konspekt qılıw	Kóriw úyreniw Qadaǵalaw

Tálim quralları

Tálim metodları tálim quralları menen birgelikte qollanıladı. Didaktikalıq qurallar degende, oqıw hám kórgizbeli qollanbalar, kórsetpele qurılmalar, texnikalıq qurallar túsiniledi.

Tálim quralları-bul jańa bilimlerde ózlestiriw ushin oqıtıwshı hám talabalar tárepinen paydalanılatuǵın obekt. Tálim quralları úlken áhmiyetke iye. Tálimniń barlıq quralları tálim maqsetlerin tabıshı ámelge asıradı.

Tálim quralları ózinde oqıw-tárbielik maqsetke erisiw ushin zárúr bolǵan materiallıq yaǵnıy ruwxıylıq qádiriyatlardı sáwlelendiredi. Ádette olar tálim metodlarına mas jaǵdayda paydalanıladı. Biraq eger metodlar «qanday oqıtıw» sorawına juwap berse, qurallar «onıń járdeminde neni oqıtıw» sorawına juwap beredi.

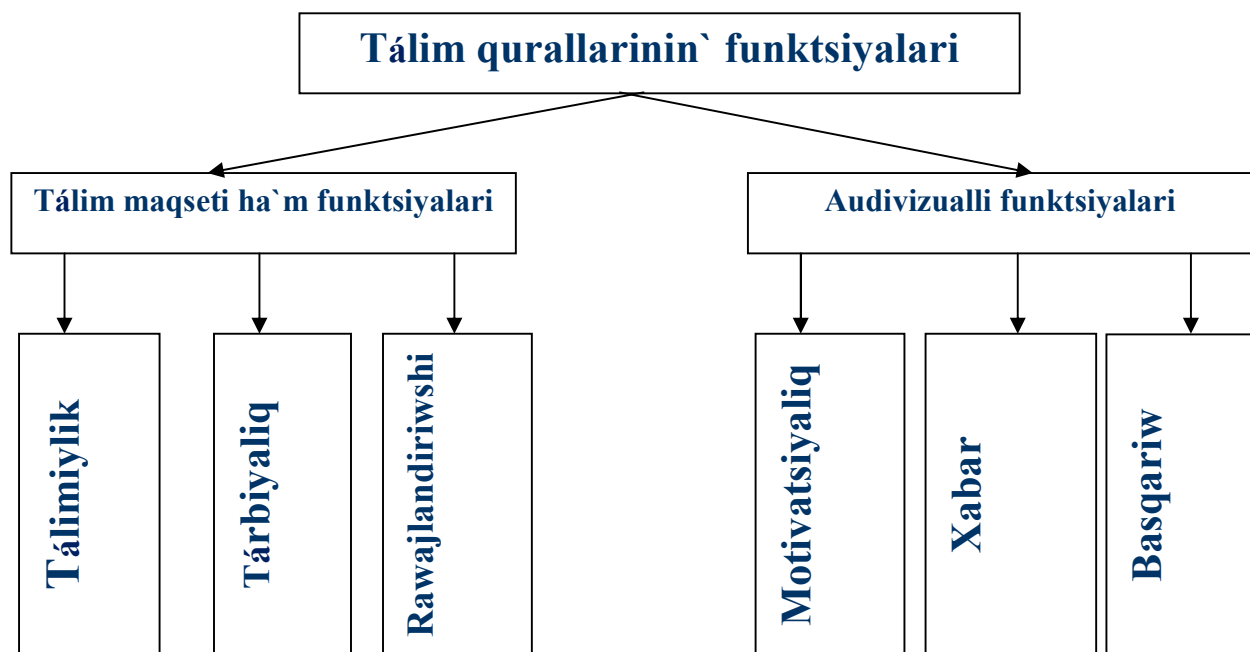
Dástúriy ráwishte qollanılatuǵın tálim qurallarında sabaqlıq, swretler, kesteler, til, oqıw-ustaxanası úskenerleri, laboratoriyalar, xabar quralları, oqıw processin shólkemlestiriw hám basqarıw quralları kiredi.

«Metod» hám qural ortasındaǵı óz-ara baylanıs

Pánda oqıtıw menen baylanıslı jaǵdayda tálim quralı tanlanadı. Oqıtıwdı óziniń iqtıyajı boyınsha kórgizbeli material, oqıw materialdan paydalanıwı múmkin. Tálim quralın qollawdıń jáne bir tárepi álbette tálim processiniń quramalı bólegi sıpatında sáwleleniwı.

Tálim quralın tanlap alıw tálim metodın tanlap alıw menen baylanıslı. Eger tálimniń aktiv metodı (kitap menen islew, shınıǵıwlar) paydalanılsa, ol jaǵdayda oqıw qollanbaları, sabaqlıqlar hám tálimniń texnikalıq qurallarınan paydalanıladı. Usı tálimniń aktiv-texnikalıq quralları ámeliy metodlarda paydalanadı.

Tálimniń passiv metodları (talabalar esitedi, yaǵniy gurriń, lecsiya, túsindiriw, ekskursiya) tálimniń kórgizbeli qurallarınan paydalanıladı. Tálimniń kórgizbeli quralları pedagogtıń ózi tárepinen dúzilgen bolıwı múmkin.

Tálim qurallarınan paydalanıw shárt-sharayatlari

Qurallardıń qálegen turinen paydalanıwda ólshew hám birlikke itibar beriw. Mısalı, kórgizbeli qurallardıń sanı jeterli bolmaslıǵı bilimlerdiń sıpatına tásir kórsetedi, biliwge qızıǵıwdı tómenletedi, obrazlı qabıl etiwdi rawajlantırmaydı. Olardan hádden tıs paydalanıw talabalarardıń úyrenip atırǵan pánge jeńil-jelpi qarawǵa alıp keledi. Quramalı temalardı úyreniwde 4-5 demonstraciya optimal esaplanadı.

Tálim quralları sıpatlaması

Tálim quralları sıpatlaması anıq bolıwı múmkin emes. Tálim quralınıń áhmiyetli tárepi olardıń birgelikte qollanıwı hám hesh qashan bir-birin inkar etpeydi. Oqıtıwshınıń wazıypası-sabaq processin aktivlestiriw ushin tálimniń nátiyjeli quralın tańlap alıwı bolıp tabıladı.

Tálim quralların úyreniwde túrli tiykarlarda jantasıw múmkin:

- xızmet subektine qaray;
- xızmet obektine qaray;
- oqıw xabarına múnásibetine qaray;
- oqıw processindegi wazıypasına qaray.

Xızmet subekti boyınsha tálim quralları sıpatlaması

Xızmet subekti boyınsha tálim quralları úyretiw hám úyreniwge bólinedi:

1. **Oqıtıw quralları.** Mısalı, kórgizbeli-tájiriybe quralları. Bunday qurallar oqıtıwshı tárepinen temanı túsindiriw hám bekkemlew ushin qollanıladı.

2. **úyreniw quralları.** Mısalı, laboratoriya-praktikum quralları. Bunday qurallar talabalar tárepinen jańa bilimlerdi iyellew ushin qollanıladı.

V.A.Slasteninniń pikirinshe, didaktikalıq qurallar oqıtıwshı hám talaba ushin maslıǵına qarap, ekige bólinedi. Birinshiden, nárseler oqıtıwshı tárepinen tálimniń maqsetlerin nátiyjeli

realizatsiyalaw ushin qollanlsa, ekinshisi – bul talabalardıń individual quralları, sabaqlıqlar, dápterler. Bunnan tisqari didaktikalıq qurallar oqıtıwshı hám talabalar xızmeti túrine qaray sport quralları, botanika hám geografiya maydanshası, kompyuterlerge hám bólinedi.

Xızmet obektleri boyınsha tálim quralları sıpatlaması

Xızmet obektleri boyınsha hám tálim quralları ekige bólinedi:

1. **Material tálim quralları.** Bul oqıw qollanbaları, sabaqlıq, kesteler, maksetler, modeller, oqıw-texnikalıq qurallar, mebel, oqıw-laboratoriya qurılmaları, kórgizbeli qurallar bolıwı múmkin.

2. **Ideal tálim quralları-** bular pedagog hám talabalar jańa bilimlerde iyellewde qollaytuǵın qurallar: sıızılmalar, sxemalar, diagrammalar, swretlew óner, til xat hám basqalar. Ideal qurallar – bul «pikirler haqqındaǵı pikirler»: oqıtıwshı olardı úyretiw ushin belgilengen formada kórsetiwı tiyis. Mısalı, materializatsiya – abstrakt simvollar tárizinde kórsetiletuǵın qurallar (grafikler, kesteler, sıızılmalar) vebraliciya-til bayanı tárizinde kórsetiletuǵın qural (talqılaw, dodalaw, dálil keltiriw).

Material hám ideal qural bir-birin toltıradı. Material qural qızıǵıw hám dıqqatlı oyatıw, ámeliy háreketlerde ámelge asırıw menen baylanıslı bolsa, ideal qurallar –logikalıq dodalaw. Materialdı túsindiriw, til mádeniyatı, yad alıw menen baylanıslı.

Oqıw xabarı múnásibetine qaray - tálim quralları jańa materialdı úyreniw quralları, qaytalaw, bekkemlew, ulıwmalastırıw quralları, bilimlerde qadaǵalaw quralları, oqıw processin shólkemlestiriw, basqarıw quralları hám xabar qurallarına bólinedi.

Oqıw processini wazıypasına qaray - tálim quralları kommunikatsiya (sóylesiw) hám oqıw jumislari qurallarına klassifikatsiyalanadı. Oqıw jumısı wazıypa, mashqala, máselelerde sheshiw, túrli shınıǵıwlardı orınlaw processini. Tálim-kommunikatsiya (sóylesiw) oqıtıwshı hám talabalardıń oqıw xızmeti sanalatuǵın kommunikativlik-xızmeti processini. Kommunikatsiya – bul kodlaw (oqıtıwshı tilindegi atamalarda), uzatıw (jazılıw) hám talabalardıń xabardı qabıl qılıwı (túsiniw hám dáslepkini eslep qalıw).

Didaktikalıq qurallardı kóz aldına keltiriw, seziw ushin paydalanıwǵa qaray da klassifikatsiyalanadı. Bunday baylanıslıqqa qarap didaktikalıq qurallardı; vizual (kóriw) – haqiqiy (original) nárseler yaǵniy túrli obrazlı ekvivalentleri, diagrammalar, kartalar, audial (esitiw)- radio, magnitofon, muzika ásbapları, audivizual (kóriw-esitiw) – dawıslı filmler, televidenie, kompyuterler, didaktikalıq mashinalar, elektron sabaqlıqlar kiredi.

Tálimniń texnikalıq qurallar

TTQ – bul ózinde oqıw-xabarların ekranlı-dawıslı sáwlelendiriwshi ásbap hám masalamalar;

Olarǵa:

1. Oqıw kinofilmleri.
2. Diafilmler.
3. Kompyuterler.
4. Magnitofon kasetaları.
5. Radio esittiriw.
6. Tele kórsetiwler kiredi.

TTQ ların tómendegi túrlerge bolw múmkin:

- xabar;
- aralas(kombinacion);
- trenajyor;
- bilimlerde qadaǵalaw quralları;
- audivizual qurallar.

TTQ nıń funktsiyaları:

- tálimniń sıpatı hám nátiyjeligin asıradı;
- oqıw processiniń jedellesiwin támiyinleydi;
- talabalardı qabıl qılıwǵa baǵdarlaydı;

- talabalarda bilimlarni iyilgizish uchun qiziqishni payda qiladi;
- dunyo-qarasim, isenimin, talabalarni adab-iqramlilik ko'risini qaliplestirishga yordam beradi;
- oqish jumlasiga talabalarda emotsional munosibetni asiradi tamiyinleydi;
- bilimlarni qadagalaw, o'zin-o'zi qadagalawni tamiyinleydi.

Paydalanilgan adabiyotlar:

1. 5111700-Baslawish talim ham sport tarbiyalik is. Pan dasturi. T., 2014 jil.
2. Mavlonova R.A., Turaeva O.T., Xolikberdieva K.M. – T., «Oqituvchi» - 2008-y
3. M.X.Toxtaxojevanning umumiy tahriri ostida. «Pedagogika» - T.: Faylasuflar Milliy jamiyati, 2010-y
4. J.G.Yuldoshev, S.Xasanov, M.Shirinov. «Magistrantlarni kasbiy pedagogik faoliyatga tayorlash. Oquv metodik qo'llanma. Fan va texnologiyalar. T: 2011-y.
5. Jurayev R.X., Tolipov U.K., Sharipov Sh.S., «Uzluksiz ta'lim tizimida oquvchilarni kasb-xunarga yo'naltirishning ilmiy –pedagogik asoslari» T.: Fan nashiriyoti, 2004-y.

QÁNIGELIK PÁNLERIN OQITIW ROCESSINDE XABAR HÁM PEDAGOGIKALIQ TEXNOLOGIYALARDAN PAYDALANIW.

Reje:

1. Qánigelik pánlerdi oqıtıw processinde xabar hám pedagogikalıq texnologiyalarınan paydalanıw metodikasını pánler boyınsha prezentaciyalar tayarlaw.

2. Pedagogikalıq texnologiyalardan «Tarmaqlar», «Aqiliy hujim», «Bumerang», «Mashqalalı jaǵday», «Jelpigish», «PSMJ» hám basqa texnologiyalardan paydalanıw.

XX ásir xabar texnologiyaları ásirinde tálim tarawın rawajlandırıw, hár bir tálim mekemesinde:

-oqıtıw hám oqıw processinin;

-tálim mekemesi basqarılıwınıń;

-tálim mekemesi bólinmeleriniń;

-tálim mekemesi xızmeti ortalıǵınıń xabarlastırılıwın talap qıladı.

Tálim diziminde xabar texnologiyaların jedel swretler menen engiziliwi zamanagóy texnologiyaların qollanıw tarawların keńeytiredi. Tálimde zamanagóy xabar texnologiyaların rawajlanıp atırǵan baǵdarların ayrıqsha aytıp ótiw múmkin. Olar:

1. Oqıw maqsetlerindeki dástúriy qurallarınıń múmkinshilikleri oqıtıw quralı, uyreniw obekti hám xabarları qayta islew quralı sıpatında tarqatıladı.

2. Oqıw-metodikalıq kompleksler jaratıwda, oqıw-kórsetiw ásbapları hám kompyuter quralları múmkinshilikleriniń integraciyası.

Bunday komplekslerden paydalanıw oqıwshıǵa uyrenip atırǵan process haqındaǵı xabarları jámlew, saqlaw, processlerdiń nızamlıqların mánislerin ashıp beriwge járdem beredi. Zamanagóy texnologiyalar negizindeki oqıw-kórsetiw kompleksleriniń qollanılıwi individual hám jámátlik eksperiment xızmetin shólkemlestiriwge tiykar jaratadı. Bul oqıwshıda intellektual hám dóretilshilik keleshegin rawajlantırıw hám ózbetinshe bilim alıw múmkinshiligi jaratadı.

3. Multimediya dizimlerin jaratıwda, kompyuterler hám audio-video xabarın uzatıw quralları múmkinshiliklerinin integraciyasına erisiw.

Bunday dizimler ózinde dástúriy-apparat qurallar hám úskeler jiyindisin jámlestirip, xabardıń túrli (tekst, grafika, dawıs, swret) kórinislerin birlestiredi hám paydalanıwshı menen interaktiv sóylesiwdi quraydı. Multimediya dizimlerin paydalanıw, aktiv oqıtıw metodları hám formaların engiziwdi támiynleydi, xabarlarıń qabıl qılınıw dárejesin asıradı.

4. Tábiy emes intellekt dizimi múmkinshiliklerinen intellektual oqıtıw dizimlerin jaratıwda paydalanıw. Bunday oqıtıw dizimleri ózbetinshe bilim alıw processin shólkemlestiriw, ózbetinshe ráwishte bilimlerin ózlestiriw, oqıw xızmetin intellektuallastırıwdı rawajlantırıwǵa tiykar jaratadı. Bular barlıǵı oqıwshı shaxsın rawajlantırıw processin jedellestiredi.

5. Global hám lokal kompyuter tarmaqları arqalı xabar almasıwın támiynlewshi telekommunikaciya qurallarınan paydalanıw.

Telekommunikaciya baylanısı (sinxron, asinxron) qısqa waqıtta aldınǵı pedagogikalıq texnologiyaların tarqalıwına, oqıwshınıń ulıwma rawajlanıwına járdem beredi.

6. Xabar almasıwınıń jańa texnologiyası-bul real waqıt rejiminde stereoskopikalıq oylaw dizimi, yaǵnıy «Virtual haqiqıylyq» esaplanadı.

Bunday dizimde stereometriya, sızıw, injenerlik grafikasını siyaqlı pánlerde paydalanıw qánigelerniń kásiplik tayarlıq bilimin jánede asıradı.

Zamanagóy xabar texnologiyaların tálim diziminde tarqalıwınıń talıqlanıwı olardıń:

*oqıwshıǵa dunyalıq bilimlerdi iyellewge;

*uyrenilip atırǵan hádiyse hám processlerdi modellestiriw arqalı pán tarawın tereń ózlestiriwge;

* oqıw xızmetin shólkemlestiriwdiń reń-bereńliginiń esabına oqıwshınıń ózbetinshe xızmeti tarawınıń keńeyiwine;

* interaktiv sóylesiw múmkinshilikleriniń tarqalıwı tiykarında oqıw processin individuallastırıw hám differenciyalastırıwǵa;

* tábiyǵiy emes intellekt dizimi múmkinshiliklerinen paydalanıw arqalı oqıwshıda oqıw materialların ózlestiriw strategiyasın iyellewge;

* Jámiyettiń hár bir aǵzasında xabar mádeniyatıń qalıplesiwine;

* úyrenip atırǵan process hám hádiyselerdi kompyuter texnologiyaları quralında prezintaciyalaw, oqıwshılarda qızıǵıwdı hám aktivlikte asırıw quralı sıpatında zárúr áhmiyetke iye bolıwın kórsetedi.

Jańa pedagogikalıq hám xabar texnologiyaların bir-birinen ajratıw múmkin emes, jańa pedagogikalıq texnologiyalardıń keń tarqatılıwı tálim paradigmasın ózlestiredi hám tek zamanagóy xabar texnologiyaları ǵana jańa pedagogikalıq texnologiyalardıń múmkinshiliklerinen nátiyjeli paydalanıwdı támiyinley aladı.

Dástúriy hám zamanagóy xabar texnologiyaları ortalıqtaǵı pedagogikalıq tálimlerniń tiykarǵı kórsetkishlerin salıstırıw xabarlastırılǵan pedagogikalıq tálimniń keleshegi ekenligi anıq kórinedi. Bunı tómendegi pikirler tiykarında hám tastıyıqlaw múmkin. Dástúriy didaktika óz aldına oqıwshınıń aqılıy rawajlanıw intezletiwı, oqıw xızmetiniń tájiriye hám kónlikpelerin, bilimniń ózlestiriw processin optimallastıwdı támiyinlewshi metodikalıq usıllardı jaratıwǵa qaratılǵan oqıtıw teoriyasın qalıplestiriwdi maqset qılıp qoyadı.

Xabarlasqan pedagogikalıq tálim dedidaktikalıq hám xabar jámiyet aǵzasınıń intellektual rawajlanıwın jedellestiriw tiyisligin anıqlawshı tálim maqsetlerine erisiwın támiyinlewge baǵdarlanǵan pedagogikalıq tásirge iye bolıp, shaxstıń intellektual keleshegin kórsetiwshi hám rawajlanıwın óziniń tiykarǵı maqseti qılıp qoyadı. Bul maksetke, zamanagóy xabar texnologiyaların múmkinshiliklerine tolıq erisiw múmkin.

Dástúriy didaktika, oqıwshınıń ózbetinshe islewine itibar bermegeni tiykarınan kórgizbelitúsindiriw usılın mirát qıladı. Oqıwshılardıń dóretiwshilik keleshegin rawajlantırıwı hám ózbetinshe xızmetin aktivlestiriwdiń ayırım kórinisleri mashqalalı oqıtıw, oqıtıw dialgoritmlestiriw teoriyalarında óz sáwlesin tawǵan. Bul teoriyalarǵa tán ideyalardıń nátiyjeli engiziliw bilim savıyasınıń ondaǵı sıpatınıń artıwına, oqıw materialların ózlestiriwge sarıplanatuǵın waqıttıń tejewine, aqılıy xızmetleriniń qalıplesiwine alıp keledi. Biraq bulardıń barlıǵı, oqıtıwdıń metodları hám qurallarınan qanday paydalanıwǵa hám onıń dárejesine baylanıslı.

Zamanagóy xabar texnologiyaları ortalıǵında didaktika, zamanagóy xabar texnologiyalarınan aktiv paydalanıw arqalı bilimlerin ózbetinshe ózlestiriwge baǵdarlanǵan oqıw xızmetiniń keń túrlerin usınıs etedi. Bul ortalıqtaǵı didaktika pikirlewdi, shaxstıń keleshegi hám múmkinshiliklerin, estetikalıq tárbiyanı, onda xabar mádeniyatın tárbiyalawdı, bilimlerde ózbetinshe ózlestiriwi, oqıw-xabar xızmeti boyınsha tájiriye hám kónlikpelerin rawajlantıradı.

Joqarıdaǵılardı esapqa alıp, zamanagóy xabar texnologiyaların engiziwdiń pedagogikalıq maqsetleri bayan etiledi. Xabar texnologiyaları oqıwshı shaxsınıń:

- pikirlewin;
- estetikalıq tárbiyasın;
- kommunikativlıq qábiletin;
- optimal qarar qabıl qılıwın;
- xabar mádeniyatınıń rawajlanıwın támiyinleydi.

Zamanagóy xabar texnologiyaları, oqıw-tárbiya processleriniń barlıq basqıshların jedellestiredi. Bunda xabar texnologiyalarınan paydalanıw tiykarında, tálim processiniń sıpatı hám nátiyjeligi artıwı, oqıwshılardıń bilim xızmetin aktivlestiriwi, pánler aralıq baylanıslardıń tereńlesiwini baqlaw múmkin.

Didaktika zárúr áhmiyetke iye bolǵan, xabar texnologiyaların engiziw arqalı nátiyjelilikke erisiletuǵın metodikalıq maqsetlerge:

- oqıtıw processin individuallastırıw hám differenciyalaw;

- naduris baylanis menen oqıw xızmetin alıp barıw;
- óz-ózin qadaǵalaw;
- oqıw materialın ózlestiriw processinde shınıǵıw hám ózbetinshe tayarlıqtı shólkemlestiriw;
- oqıw waqıtın tejew;
- oqıw xabarlardı kompyuter arqalı vizuallastırıw;
- úyrenilip atırǵan hádiyse hám processlerdi modellestiriw;
- kompyuterde laboratoriya shınıǵıwların orınlaw;
- xabar maǵlıwmatlar bazasın jaratıw hám onnan paydalanıw;
- oqıwǵa qızıǵıwın arttırıw;
- oqıwshını oqıw materialın ózlestiriw strategiyası menen qurallantırıw;
- pikirlerdi rawajlantırıw;
- optimal qarar qabıl qılıwdı qalıplestiriw;
- oqıwshıda xabar mádeniyatın qalıplestiriw siyaqlıları kiritiw múmkin.

Zamanagóy xabar texnologiyaları mikro hám makro dunyadaǵı, quramalı qurılmalar hám biologiyalıq dizimlerdegi hádiyse hám processlerdi kompyuter grafikası hám modellestiriwden paydalanıw tiykarında úyretiw, juda úlken yaǵniy juda kishi tezlikte payda bolıp atırǵan fizikalıq, ximiyalıq hám biologiyalıq processlerdi qolay waqıt ólsheminde engiziw siyaqlı jańa didaktikalıq máselelerdi sheshiwge járdem beredi.

Tálimde zamanagóy xabar texnologiyaları ortalıǵınıń qalıplesiwi:

- pán tarawların xabarlastırıw;
- oqıw xızmetin intellektuallastırıw;
- integraciya processlerin tezlestiriw;
- tálim dizimi infrastrukturası hám onı basqarıw mexanizmlerin rawajlantırıwǵa alıp keledi.

Tálimdi informaciyalastiriw – tálim -tárbiyanıń pedagogikalıq-psixologiyalıq maqsetlerin ámelge asırıwǵa baǵdarlanǵan zamanagóy xabar texnologiyalarınan paydalanıwı, tálim tarawında olardı jaratıw ámeliyatı hám metodologiyası menen támiyinlewin názerde tutadı.

Bul process, birinshiden, ilimiy-pedagogikalıq maǵlıwmatlar bazasınan paydalanıw tiykarında tálim dizimin basqarıw mexanizmin rawajlantırıwshı, ekinshiden, zamanagóy xabar jámiyetinde, shaxstı rawajlantırıw maqsetlerinde tálim-tárbiyanıń shólkemleskenlik formaları, metodları, mazmunın tanlaw hám metodologiyasın rawajlandırıwdı, úshinshiden, oqıwshı intellektual keleshegin rawajlandırıwǵa, onda ózbetinshe bilim alıw tájiriyesin qalıplestiriwge baǵdarlanǵan oqıtıwdıń metodikalıq dizimin jaratıwı hám aqırında tórtinshiden, oqıwshılar bilim qadaǵalaw hám bahalawdıń diagnostikalıq metodların, tiykarınan kompyuter testlerin jaratıwdı hám olardan paydalanıwdı maqset qıladı.

Tálimdi xabarlastırıw hám zamanagóy xabar texnologiyalarınan paydalanıw processini oqıtıwdaǵı shólkemleslik formalar hám metodlarınń ózgeriwine ǵana emes, bálki ondaǵı jańa metodlarınń qalıplesiwine hám alıp keledi.

Pánler tarawınıń xabarlasıwı, oqıw xızmetiniń rawajlanıwı, zamanagóy xabar texnologiyaları tiykarında biliw processiniń integraciyalawına, pánler tarawınıń keńeyiwine, tereńlesiwine hám olardıń integraciyasına sebep boladı. Bul óz náwbetinde oqıw materialları mazmunın tańlaw ólshemlerine ózgerisler kiritiwdi taqaza etedi.

Sonday qılıp, tálimdi xabarlastırıw processiniń rawajlanıwı, oqıw materillarınıń mazmunı hám kóleminiń ózgeriwine, oqıw predmetleri (kursları) dástúrlerin qayta islep shıǵıwǵa, ayrıqsha temalar yaǵniy predmetlerdiń integraciyasına sebepshi boladı. Bul oqıw pánleriniń mazmunı hám strukturasınıń ózgeriwine, sonıń menen birge, tálimniń mazmunı hám strukturasınıń ózgeriwine alıp keledi.

Bul processke parallel ráwishte, oqıwshılardıń sawatxanlıǵı mashqalasına, kompyuter texnologiyaları tiykarındaǵı innovacion jantasıwın engiziw tiyis boladı.

Tálim mazmunı hám quramı, qadaǵalaw hám oqıtıwdıń shólkemleskenlik formaları, metodları haqqındaǵı oylawlarınń ózgeriwi oqıtıw processinde jeke metodkanı hám qalıplestiriwdi taqaza etedi.

Tálim processinde zamanagóy xabar texnologiyaları múmkinshiliklerinen paydalanıw hám usı arqalı oqıw xızmetiniń keńeyiwi, oqıtıw quralları hám sabaqlıqlarǵa bolǵan didaktikalıq talaplardıń sıpatlıq ózgerislerine alıp keledi.

Joqarıda aytıp ótilgen jaǵdaylarda tálim-tárbiya teoriyasınıń shólkemleskenlik bólekleriniń ózgeriwine, yaǵnıy pedagogika páni paradigmasınıń ózgeriwine alıp keledi.

Dunyada aralıqtan oqıtıwdıń, ashıq tálim diziminiń zárúr bwını sıpatında keń qollanılıwı, sonıń menen birge, tálimde zamanagóy xabar texnologiyaları hám INTERNET den paydalanıw onıń sıpatın joqarı kóteriw faktorlarınan biri esaplanadı. Zamanagóy xabar hám kommunikaciya texnologiyaları, joqarı pedagogikalıq tálim diziminde turli pánlerdi, tiykarınan fizikanı oqıtıwda keń engizilmekte.

Oqıw processinde jańa xabar texnologiyaların qollaw, pedagogikalıq metodlarınń nátiyjeligin asırıwǵa, pedagoglardıń miynet xızmetin ózgeriwine, olardıń jumıs metodıkların rawajlantırıwǵa, pedagogikalıq dizimlerdeń strukturalıq ózgeriwine alıp keledi. Bul pedagogikalıq processlerdi basqarıwdı shólkemlestiriw hám basqarıwda ózine tán waziypalardı qoyadı.

Zamanagóy xabar texnologiyaları ortalıǵında pedagogikalıq processlerdi nátiyjeli shólkemlestiriw:

- oqıtıwshılar ortasında miynet bólistiriliwin;
  - aralıq oqıw kursları hám elektron ádebiyatlarınń jaratılıwı bolǵan jámaátǵa pedagoglar, kompyuter programmistleri hám qánigeleriniń birlesiwini;
  - pedagogikalıq processtin shólkemlestiriliwin rawajlantırıw hám oqıtıwshı xızmeti nátiyjeliginin monitoringin alıp barıwdı taqaza etedi.
- Jańa texnologiyalar tiykarında pedagogikalıq xızmet:
- tálimdegi texnologiyalıq tiykarlardıń tez rawajlanıwı menen baylanıslı bolǵan jańa kurslardı jaratıwda quramalı processlerden jeńillesiwi;
  - oqıw kursların jaratıwda arnawlı tájiriyelerdiń qalıplesiwi;
  - aralıqtan oqıtıw kurslarınıń ashılǵanlıǵı olardıń sıpatına bolǵan talabalardıń hám oqıw materialları sıpatın qadaǵalawǵa tán iqtiyajlardıń qandırılıwı;
  - oqıw processinde oqıtıwshı xızmetiniń joqarı orın tutıwın, oqıw processini salmaǵınıń oqıtıwshıdan oqıtıwshıǵa kóshiwi;
  - jańa kommunikaciyalıq texnologiyalardan paydalanıw tiykarında, oqıtıwshınıń hám bir oqıtıwshı menen naduris baylanısın payda qılıwdı támiyinleydi.

Búgingi kúnde pedagogikalıq tálim nátiyjeligin asırıw menen tikkeley baylanıslı bolǵan bir qatar házirge shekem sheshimin tawmaǵan mashqalalar bar. Bul mashqalalar tálim processin xabarlastırıw, zamanagóy xabar texnologiyaları tarawında pedagog kadrlar tayarlaw, pedagoglardıń zamanagóy xabar-kommunikaciya texnologiyalarınan paydalanıw jeterli emesligi menen baylanıslı bolmaqta.

Bul mashqalalardıń zárúr qırlarınan biri sıpatında pedagoglardıń ózlerindegi tálimdi xabarlastırıwǵa bolǵan múnásibetlerin kórsetiw múmkin. Usınar sonı aytıp ótiw tiyis, xabarlastırıw sharayatında pedagogtıń roli jáne de asadı.

Házirde tálim mekemeleri zamanagóy kompyuter hám telekommunikaciya texnologiyaları tiykarında úskelenmekte. Bul, óz nábetine pedagoglardıń óz miynet xızmetlerine jańasha jantasıwların talap etedi. Oqıw processinde jańa texnologiyaları engiziwi, oqıtıwshını texnikalıq kurallıq tárepinen sıǵıp shıǵıwına emes bálki onıń waziypaları, rolin ózgartiredi, oqıtıwshı xızmetiniń quramalasıp barıwına alıp keledi.

Endi oqıtıwshıdan:

- oqıw kursları dizayneri – oqıw kursların jaratıwshı;
- fasiliteytor – oqıtıw metodları boyınsha másláháchi;
- tyutor- oqıw kurslarınıń teraktiv prezintaciya etiw boyınsha qániyge;

-invigilator tálím nátiyjelerin qadaǵalaw usılları boyınsha qániyge bolıw talap etiledi.

Zamanagóy texnologiyalar, aralıqtan oqıtıw joqarı pedagogikalıq fizika tálímín jańasha shólkemlestiriwge tiykar jaratadı. Bunday tálimde fizik-pedagoglar, kompyuter programmistleri hám qánigeleri járdeminde jańa oqıtıw kursların jaratıwları tiyis boladı. Aralıqtan oqıtıw kursların jaratıwda dáslep:

- kurslardıń maqseti;
- maqsetke erisiw jolları;
- oqıw materialların prezintaciya qılıw usılları;
- oqıtıw metodları;
- oqıw tapsırmalarınń túrleri;
- dodalawlar ushin sorawlar;
- diskussiya hám bahslardı shólkemlestiriw jolları;
- óz-ara baylanıs usılları hám kommunikaciya sıyaqlı faktorlardı anıqlaw tiyis.

Bulardıń barlıǵı kurslardı jaratıwshı – oqıtıwshılar (kurslar diyzayneri) hám texnologiyalar boyınsha qánigeler menen birgelikte ámelge asırıladı.

Oqıwshı hám oqıtıwshınıń ortasındaǵı kommunikaciya turine qaray aralıqtan oqıtıw metodlarınń tómendegi tiykarǵı toparlarǵa ajratıw múmkin:

- ózbetinshe oqıw usılları;
- «birge-bir» pedagogikalıq usılı;
- «birge-kópshilik» oqıtıw;
- Kommunikaciya tiykarında «kópshilik-kópshilik» tálimi.

Aralıqtan ózbetinshe oqıtıw ushin multimedya jantasıwı xarakterli. Ózbetinshe oqıtıwda shólkemlestiriwde dástúriy tálím xám zamanagóy xabar texnologiyalarına tiykarlangan tálimniń múmkinshilikleri 1-kestede keltirilgen salıstırıw arqalı kóriw múmkin.

Dástúriy tálím	Zamanagóy texnologiyalarǵa tiykarlangan tálím
Baspa materialları	Baspa materiallar
	Audio hám video materiallar
	Kompyuter úyretiwshi dástúrler
	elektron jurnallar
	Interaktiv maǵlıwmatlar bazası
	Kompyuter tarawları arqalı uzatılatuǵın basqa oqıw materiallar

1.2.1-suwret. Dástúriy tálím hám zamanagóy xabar texnologiyalarǵa tiykarlangan tálimniń múmkinshilikleri

«Birge-bir» aralıqtan oqıtıw metodı-bul individullastırılǵan oqıtıw hám oqıw metodı. Bunda oqıw sóylesiwleriniń oqıwshı-oqıtıwshı, oqıwshı-oqıwshı formaları qatnasadı. Bul metod ushin telefon, dawıslı pochta, elektron pochta siyaqlı texnologiyalardı qollaw talap etiledi. Kompyuter tarawlarına tiykarlangan «teleustazlıq»tı rawajlantırıw zárúr baǵdar bolıp esaplanadı.

«Birge – kópshilik» oqıtıw usılı ushin dástúriy hám zamanagóy texnologiyalar tiykarındaǵı abzallıqlardı 2-kestede keltirilgen salıstırıw arqalı kóriw múmkin.

Sabaq túri	Kórgizbeli qurallar
lekciya	Audio hám video lekciyalar
lekciya	Radio hám TV lekciyalar
lekciya	elekciya-elektron lekciyalar

1.2.1-suwret. Dástúriy zamanagóy texnologiyalarǵa tiykarlangan tálimniń abzallıqları

Zamanagóy texnologiyalar oqıtıw usılların hám rawajlantırırğa isenim payda qılıw múmkin. Zamanagóy texnologiyalar tálım processine jańa terminlerdi alıp kiredi. Keyingi waqıtlarda elektron lekciya, jańa **elekciya** túsiniǵı payda boldı. Elekciya – bul kompyuter tarawları arqalı tarqatıwshı lekciya materialları. Elekciya tek ǵana lekciya tekstlerinen bálki oqıwshını bahslasırwǵa tayarlawǵa xızmet qılıwshı oqıw materiaları, maqalalar, olardıń qısqartmalarınan quralǵan bolıwı múmkin.

Kommunikaciya tiykarında «kópshilik-kópshilik» tálimi – oqıw processindeǵı barlıq qatnasıwshılardıń óz-ara aktivligi menen xarakterlenedi. Jámaátlik bahsları hám konferenciyalardıń ótkeriliwi bul metodtıń rawajlanıwına alıp keledi. Oqıw sóylesiwleri oqıwshılar-oqıtıwshı hám oqıwshılar-oqıwshılar formasında boladı. Bul metod boladı. Bu metod sinxron hám asinxron audio, audiografik, video hám kompyuter konferenciaları texnologiyalarına tiykarlanadı.

Kompyuter kommunikaciya texnologiyaları bahslar, modellestiriw, aqılıy hújim, Delfi metodı, forumlar, proektlew toparları siyaqlı oqıtıw metodlarınan paydalanırwǵa múmkinshilik beredi.

Pedagogikalıq tálım ortalıǵınıń nátiyjesi, jańa texnologiyalar tiykarında oqıtıw mazmunınıń rawajlanıwına, tálım ortalıǵı interaktivligi rawajlanıwına, tálım processinde oqıwshınıń aktivligin rawajlantırırwǵa, maslasıwshań oqıw processiniń shólkemlesiwine baylanıslı.

Zamanagóy kompyuter hám telekommunikaciya texnologiyaları joqarı pedagogikalıq tálım mazmunı rawajlanıwın támiyinleydi. Bul texnologiyalar:

- tálım mazmunın shólkemlestiriw;
- tálım mazmunına tán elementlerin baylanıstırıw;
- xabarlardıń túrli kórinislerinen paydalanıw;
- kurslardı sabaqlar (temalar) jıyındısı kórinisinde prezintaciya qılıw;
- sabaqtı virtual háreketler dizimi sıpatında jaratıw;
- oqıw materialların ózlestiriwdiń izbe-izligin támiyinlew;
- oqıw materialları mazmunın oqıwshıǵa maslastırıw;
- túrli tarawlarda tálım mazmunın rawajlantırıw (kurs jaratıwshılar, oqıtıwshılar, metodistler, oqıwshılar);
- oqıw maqsetlerine erisiwde, professional jarıslardan paydalanıw ushin qural bolıp xızmet qıladı.

Zamanagóy texnologiyalar tálım beriwshilerdiń hám, tálım alıwshılardıń da aktivligin asıradı. Bunday aktivlik ortalıǵı, óz-ara dóretiwshilik birliktiń sıpatında da nátiyjeligin jańa basqıshqa kóteredi.

Jedel rawajlanıp barıtırǵan texnologiyalar oqıw processiniń rawajlanıwı hám jańa texnologiyalıq ortalıqqa maslasıwın taqaza etedi. Maslasıwshań oqıw processin shólkemlestiriw zamanagóy xabar texnologiyaları tiykarında, oqıw materialların jaratıwdıń túrli:

- kompyuter úyretiwshi dizimleriniń arxitekturasın jaratıw;
- ámeliy úyretiwshi kompyuter dástúrlerin qalıplestiriw;
- oqıtıwdıń túrli usılları hám quralları arqalı anıq oqıw processin qalıplestiriw basqıshlarında maslanıwshańlıq principiniń bolıwın talap etedi. Bunday princip tiykarında tayarlanǵan oqıw materialları oqıwshınıń bilim dárejesin, tájiriyesin, psixologiyalıq ózgesheliklerin, oqıw toparlarınıń ózine tán ózgeshelikleri hám oqıtıwdıń social-mádeniy táreplerin ózinde jámlestirgen boladı.

Oqıw processini ushin texnologiyalardı tańlawda tómendegilerge zárúr faktorlar sıpatında itibar qaratıw tiyisligin ayrıqsha aytıp ótiw múmkin:

- oqıw processinde jańa texnologiyalardıń ózi emes, bálki onnan paydalanıp tálimniń maqsetlerge erisiwin támiyinlewdiń zárúrligi;
- eń zamanagóy hám qıbat texnologiyalar menen bir qatarda, arzan hám dástúriy texnologiyalar hám nátiyje beriwı múmkinligi;

- oqıw nátiyjeleri telekommunikaciya yaǵnıy xabar texnologiyalarınıń túrine qarap emes, bálki kurslardı jaratıw hám uzatıw sıpatına baylanıslıǵı;
- texnologiyalardı tańlawda oqıwshınıń jeke ózgesheliklerine, ayırıqsha alınǵan pán tarawınıń ózine tán táreplerine, tapsırmaları hám shınıǵıwlarınıń mazmunına itibar qatarıw tiyisligi;
- texnologiyalardı tańlawda, eń nátiyjeli jollarınan biri-bul multimediyalı jantasıw.

Tálim mazmunınıń hám onıń sıpatın jaqsılaw máseleleri ustıvar baǵdar sıpatında qaralıp atırǵan waqıtta jańa xabar texnologiyaların engiziw, onıń rawajlanıwına hám nátiyjeliginiń artıwına tiykar jaratadı.

Kompyuterlerdiń tálimde keń qollanıwı nátiyjesinde «tálimniń jańa xabar texnologiyaları» termini payda boldı. Ulıwma aytqanda, hár qanday pedagogikalıq texnologiya - bul xabar texnologiyası, tálimde texnologiyalıq processtin tiykarın xabar hám onıń háreketin (ózgeriwi) quraydı. Biziń pikirimizshe, kompyuterden paydalanıwǵa tiykarlanǵan tálim texnologiyaları ushin «kompyuter texnologiyaları» termini múnásip.

Kompyuter texnologiyaları dástúriy oqıtıw ideyasın rawajlanıradı, kompyuter hám telekommunikaciyalardıń úlken múmkinshilikleri menen baylanıslı oqıtıwdıń mutlaqa jańa texnologiyalıq variantların ashıp beredi. Kompyuter (jańa xabar) texnologiyaları – kompyuter tiykarında oqıwshıǵa xabarlardı tayarlaw hám jetkeriw processı. Kompyuter texnologiyaları tómendegi variantlarda kóriniwi múmkin:

I - «kirip barıwshı» texnologiyalar (ayırıqsha temalar, bólimler boyınsha málim didaktikalıq máseleler ushin kompyuter oqıtıwdı qollaw).

II - tiykarǵı, qollanıw atırǵan anıq texnologiyadan óte zárúr bólegin anıqlawshı.

III- monotexnologiyalar (tálim, oqıw xızmetin basqarıw, diagnostika hám monitoring kompyuterların qollawǵa tiykarlanadı).

Házirde zamanagóy xabar texnologiyaları tálimde aktiv qollanıwmaqta. Usı menen bir qatarda zamanagóy xabar texnologiyaların engiziwde qatar qıyınshılıq bar. Bul tómendegiler menen eskertiledi:

- tálimdi xabarlastırıwǵa pedagogikalıq jámaátlarınıń jeterli tayar emesligi;
- kompyuter úyretiwshı dásturleriniń múmkinshilikleri haqqında oylawlardıń azlıǵı, olardı qollaw boyınsha metodikalıq islenbelerdiń azlıǵı;
- kompyuter texnologiyaları qurallarınıń qıbmatalıǵı;
- tálimde xabar texnologiyaları boyınsha qánigelerdiń jetispesligi.

Tálim mekemesinde zamanagóy xabar texnologiyalarfı ortalıǵın shólkemlestiriw basqıshları psixologiyalıq xabar ortalıǵın jaratıwdan baslanadı. Texnologiyalıq hám ilimiy nátiyjeler, jaratılǵan dástúriy ónimler tiykarında zamanagóy qurallar hám metodlardan paydalanıwǵa iqtıyaj qalıplestiriledi. Bunda hár bir tálim mekemesinde individual hám másláhát shınıǵıwlar tiykarında pedagoglardı ózbetinshe hám kompyuter tálimi dizimin shólkemlestiriw kerek. Kompyuter texnologiyalarınan paydalanıwǵa tiykarlanǵan modeller arasında tómendegilerdi ayırıqsha aytıw múmkin:

- jańa oqıw materialların túsindiriwde kompyuterdiń kórsetiw múmkinshiliklerinen paydalanıwshı sabaqlar;
- INTERNET úyretiwshı hám qadaǵalawshı dásturiy ónimler tiykarında shólkemlestirilgen sabaqlar;
- pedagoglardıń sabaqlarǵa metodikalıq tayarlanıwı, qosımsha xabarlardı izlew hám dizimlestiriwi, didaktikalıq materiallardı tayarlawı;
- kompyuter texnologiyalarınan oqıw processin shólkemlestiriw hám basqarıuda paydalanıw.

Hár bir modelge ózine tán texnikalıq úskenelengen kompyuter ishhi orınları tuwrı keledi. Kompyuterlerdi oqıw processine engiziw boyınsha biziń tájiriybemizden kelip shıǵıp, predmet kompyuter klassları hám kompyuterler menen úskenelengen oqıw klasslar shólkemlestiriw maqsetke muwapık dep esaplaymız. Oqıtıwdı kompyuterlestiriw tar mániste kompyuterlerdi oqıtıw quralı sıpatında qollaw bolsa, keń mánide oqıw processinde kompyuterlerden kóp

maqsetli paydalanıw názerde tutiladı. Oqıtıwdı kompyuterlestiriwdiń tiykarǵı maqseti ósip barıtırǵan áwladtı xabar jámiyetine tayarlaw hám xabar texnologiyaları quralların engiziw arqalı tálim nátiyjeligin asırıwdan ibarat.

Oqıtıw processin kompyuterlestiriw (xabarlastırıw) eki baǵdardı ajratıw múmkin: kompyuterdi oqıw xızmetiniń quralı sıpatında qollawdıń barlıq ózlestiriw hámde kompyuterden úyreniw obekti sıpatında paydalanıw. Kompyuterdi texnikalıq xarakteristikalarınıń hám dástúriy támiyinlewdiń rawajlanıp barıwı, didaktikalıq múmkinshilikleriniń keńeyiwi onıń oqıtıw quralı sıpatında jańa ózgesheliklerin kórsetpekte.

Kompyuterler járdeminde oqıtıwdıń rawajlanıw tariyxınıń eki dizimi: dástúriy hám intellektual oqıtıwdı ajratıw múmkin. Intellektual oqıtıw diziminiń tiykarǵı ózgesheligi sonda, ol oqıw máselelerin sheshiwde barlıq basqışlar ózgesheliklerin inabatqa alǵan jaǵdayda oqıw xızmetin basqarıwdı názerde tutadı. Intellektual oqıtıw diziminde individuallastırılǵan oqıtıw oqıwshınıń dinamikalıq modeli tiykarında ámelge asırıladı. Bunday dizimler oqıwshı hám kompyuter ortasında basqarıw wazıypaların bólistiriw múmkinshiligin beriw arqalı oqıwshınıń oqıw xızmetin qalıplesip barıwında turaqlılıq, sistemalılıqtı beredi, yaǵnıy ózbetinshe oqıwǵa úyretiwge optimal tárizde oqıw ámelge asırıladı.

Kompyuterler quralında oqıw processinin barlıq salalarında nátiyjeli tásir kórsetedi. Kompyuterlerdiń oqıtıw mazmunına tásiiri oqıwshılardıǵa kópshilik múmkinshiliklerdi ashıp beredi. Bul kompyuterlerdin oqıw materialların kórsetiw mumkinshiliklerinin joqarılıǵı, tábiyǵiy emes intellekt ideyaların tarqatıwı, oqıwshılardıǵa kópshilik xabarları jetkeriw quralı ekenligi menen baylanıslıǵı. Ekinshi tárepten kompyuterler oqıtıw mazmunına hár kıyılı evristikalıq qurallardı kiritedi. Kompyuterlerdi zárúr áhmiyetli táreplerinen biri olardıń integraciyalasqan oqıw pánlerin jaratıwǵa real múmkinshilik payda qılıw.

Oqıw maqsetlerinde kompyuterlerden paydalanıw oqıwshılardıń xızmetin ózgerdedi. Endi oqıwshı pedagogqa múrájaát etpesten turıp zárúr xabardı ózbetinshe izlep tabıwǵa, yaǵnıy ózbetinshe izertlew alıp barıw múmkinshiligine iye boladı. Kompyuter oqıtıwdıń ekinshi baǵdarı kompyuterlerdi úyreniw obekti sıpatında qollaw.

Kompyuterlerdiń oqıw processinde oqıtıw quralında qollanıwı didaktika hám pedagogikalıq psixologiyaniń kóp ǵana teoriya tiykarların qayta kóriwdi taqaza etedi. Tiykarınan ekspert dizimler oqıwshını qálegen quramalıqtaǵı máseleleri sheshiwde tuwrı sheshimge alıp keliw, gipertekst úyretiwshı dizimler oqıwshıǵa oqıw materialların ózlestiriw izbe-izliginde tańlaw múmkinshiliklerin beredi.

Aytıw tiyis, kompyuterler quralında oqıtıw oqıtıwdaǵı barlıq mashqalalardıń óz-ózinshe sheshiliwine alıp kelmeydi. Kompyuter pedagogtı oqıw processinen sıǵıp shıǵara almaydı, yaǵnıy jańa xabar texnologiyaları dástúriy texnologiyalardıń ornın tolıq qaplay almaydı. Tekst redaktorlıǵında tayarlanǵan didaktikalıq materiallar oqıw processini múmkinshiliklerin keńeytiredi, yaǵnıy bul processti nátiyjeli hám hár kıyılı qıladı hám oqıwǵa qızıǵıwın asıradı. Zamanagóy kompyuter texnologiyalarınan paydalanıw arqalı oqıwshılar auditoriyasınıń tayarlıq dárejesine qarap didaktikalıq materiallardı qalıplestiriw múmkin. Jaqsı ilgeriliwshı oqıwshılar ushin quramalıraq tapsırmalar tayarlaw yaǵnıy quramalı testler beriw múmkinshilikleri jaratıladı. Didaktikalıq materiallardı tayarlawda pedagog óziniń kásiplik wazıypaların ornlawǵa qaratılǵan materiallar tayarlanıp atırǵanın este tutıwı tiyis.

Elektron prizetenaciyanın sabaqda kórsetiw hám kórgizbeli material sıpatında paydalanıw pedagogqa úlken járdem beredi. Oqıw materialınıń elektron prezentaciyasında animaciya formasında beriliwi ótilip atırǵan temanı túsiniwdi jeńillestiredi hám kórgizbelilikti asıradı. Kórsetiw slaydların oqıwshılardıǵa tarqatpa material sıpatında hám tarqatıw múmkin.

Slaydlardıǵa qaraǵanda oqıwshılar ózleriniń pikirlerin jazadı hám bul arqalı olar xabarlar menen islewde tómendegi bilimlerde iye boladı:

- Grafikalıq xabardı tekst formasına keltiriw yaǵnıy nadurıslıǵı;
- Dodalanıp atırǵan tema boyınsha juwmaqlar hám sorawlardı qalıplestiriw;
- óziniń oqıw-biliw xızmetin rejlestiriw.

Bunday metodika waqtınshaǵana jańa xabarlarǵı kóbeytirip barıw, oqıwshılardıń tayarlıq dárejesi ózgeriwi menen málim bir temaǵa mólsherlengen slaydlardı rawajlantırıp barıw múmkinshiligin beredi.

Metodikalıq tárepinen oqıtıwshı hám oqıwshınıń óz-ara baylanısı eki túrdegi tásirinen ibarat boladı. Birinshi tur táhiri: oqıtıwdıń málim basqıshında oqıwshıǵa usı basqıshındaǵı máseleni túsiniwge járdem beriwshi baǵdarlawshı sorawlar. Ekinshisi: máseleni anıqlastırıwshı pikirler hám háreketler usılın kórsetiw.

Sorawlar hám kórsetpeler sanı teoriyalıq hám ámeliy materiallardıń oqıwshı tárepinen ózlestiriwi hámde qalıplesiwine baylanıslı rawishte beriledi.

Qánigelik pánlerdi oqıtıwda interaktiv metodlardan paydalanıw jolları

B/B/B sxeması

B/B/B sxeması – Bilimen/ Biliwdi qáleymen/ Bilip aldım. Tema, tekst, bólimlerdi bekkemlewde qollanıladı.

Dizimli pikirlew, dúzilmege keltiriw, talıqlaw kónlikpelerin rawajlantıradı.

Oqıwshılar:

1. Kesteni dúzw qaǵıydası menen tanısadı. Ayrıqsha kishi toparlarda kesteni rásmiylestirediler.

2. «Tema boyınsha nelerdi bilesiz» hám «Neni biliwdi qáleysiz» degen sorawlarǵa juwap beredi (aldındaǵı jumıushı baǵdarlawshı tiykar jaratıladı). Kesteniń 1 hám 2 bólimlerin toltıradı.

3. Tekst tıńlaydı, ózbetinshe oqıydı.

4. Ózbetinshe /kishi toparlarda kesteniń 3 bólimin toltıradı.

B/B/B KESTESI		
Bilimen	Biliwdi qáleymen	Bilip aldım

KLASTER (tarmaqlar)

Klaster – xabar kartasın dúziw jolı- barlıq dúzilmesiniń mánisin oraylastırıp hám anıqlaw ushin qandayda bir tiykarǵı faktor átirapında ideyalardı jıynaw.

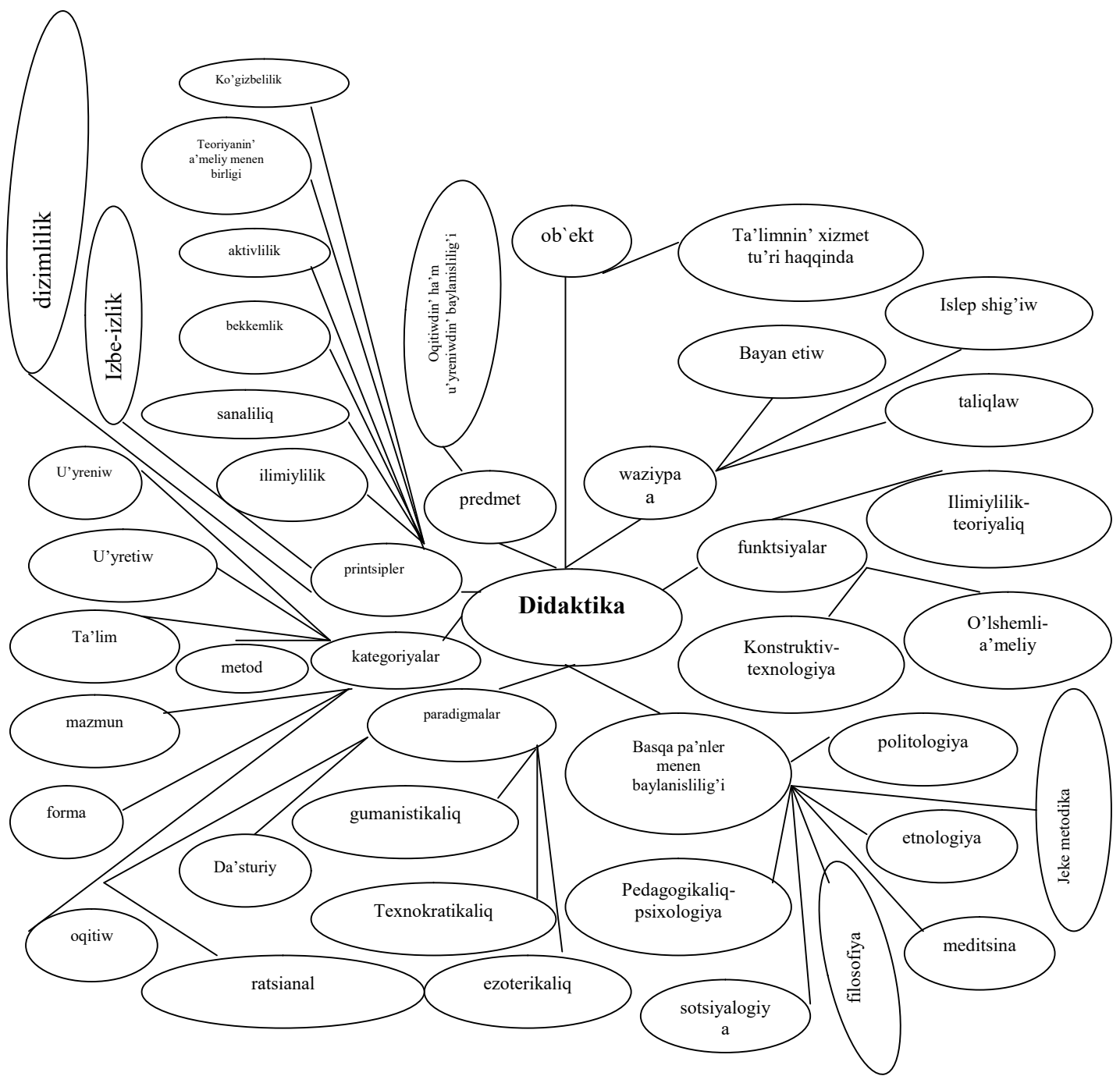
Bilimlerdi aktivlestiriwdi tezlestiredi, pikirlew processine tema boyınsha jańa óz-ara baylanıslı oylawların erkin hám ashıq tartıwǵa járdem beredi.

Oqıwshılar:

1. Jazıw taqtası yaǵnıy úlken qaǵaz betiniń ortasında «Didaktika» degen tema atı jazıladı. Kesteni dúziw qaǵıydası menen tanısadı.

2. Birikpe boyınsha sóz menen onıń janińda tema menen baylanıslı sózler kishi sheńberler «joldaslar» jazıp qosıladı. Olardı «tiykarǵı» sóz menen sızıqlar járdeminde birlestirediler. Bul «joldaslardan», «kishi joldaslar» shıǵarıladı. Jazıw ajratılǵan waqıt dawamında yaǵnıy ideyalar tamam bolǵanda dawam etiwı múmkin.

3. Dodalaw ushin klasterler menen almastradı.

«Bumerang» texnologiyası

Usı texnologiya bir sabaq dawamında oqıw materialın tereń hám putin jaǵdayda úyreniw, dóretiwshenlik penen túsiniw jetiw, óz betinshe iyellewge baǵdarlangan. Ol turalı mazmun hám xarakterge (mashqalalı, básiwli, turli mazmunlı) iye bolǵan temalardı úyreniwge jaramlı bolıp, óz ishine awızeki hám jazba jumıs formaların aladı hámde bir sabaq dawamında hár bir qatnasıwshınıń turli tapsırmaların orınlawı, gezek penen oqıwshı hám oqıtıwshı rolında bolıwı, kerekli baldı oplawına imkaniyat beredi.

«Bumerang» texnologiyası kritikalıq pikirlew, logikanı qalıplestiriwge imkaniyat jaratadı; sananı, ideyalardı, pikirlerdi, dalillerdi jazba hám awızeki formalarda bayan qılıw kónlikpelerin rawajlandıradı.

Tálim menen bir qatarda usı metod tárbiyalıq xarakterdegi qatar wazıypalardı ámelge asırıw imkanın beredi:

- jámáát penen islesiw sheberligi;
- qarım-qatnas;
- kónligiwshenlik;
- basqlardıń pikirine hurmet;
- belsendilik;
- basshılıq sıpatların qalıplestiriw;
- jumısqa dóretiwshenlik penen qatnas;
- óz xızmetiniń nátiyjeli bolıwına qızıǵıw;
- ózin ózi halıs bahalaw.

Tiykargı túsiniwler tómendegishe:

Ashıq sorawlar – bul sorawlar ángimelesiw, sóylesiwdi dawam ettiriwge múmkinshilik beredi. Olarǵa qısqa, birdey juwap beriw muúmkın emes.

Jasırın sorawlar – bul sorawlar aldınnan «awa» yamasa «yaq» tipindegi tuwrı, ashıq, juwaplardı beriwdi kózde tutadı.

Kóndeleń soraw – bir-birine topar túrinde beriliwshi qısqa sorawlar sıyaqlı, bul ózine say axparatlar izlew hámde dálellerdi, opponentler poziciyasın anıqlaw hám anıq qararlar qabil etiw ushın ájayıp imkaniyat.

Kóndeleń soraw waqtında talqılawǵa kirisiw múmkin emes. Bul waqıtta tek qana sorawlar beriledi, talqılawǵa kirisilmeydi.

«Veer» texnologiyası

Bul texnologiya quramalı, kóp tarmaqlı, ilajı bolsa mashqalalı xarakterindegi temalardı úyreniwge qaratilǵan.

Texnologiyanıń áhmiyeti sonnan ibarat, bunda temanıń turli tarmaqları boyınsha bir joli xabar (axborot) beriledi. Olardıń hár biri jeke núktelerden talqılanadı. Máselen, unamlı hám unamsız tárepleri, abzallıq, zeshelk hám kemshilikleri, payda hám zıyanları belgilenedi.

Byl interaktiv texnologiyasın, analitikalıq (analizlew), anıq logikalıq pikirlewdi oydaǵıday rawajlandırıwǵa hámde óz ideyaları, pikirleri jazba hám awızeki formada ıxsham bayan etiw, qorǵawǵa múmkindik jaratadı.

«Veer» texnologiyası ulıwma temanıń ayırım tarmaqların talqılawshı kishi toparlardıń, hár bir qatnasıwshınıń, topardıń isshen islesiwine qaratilǵan.

«Veer» texnologiyası temanı úyreniwdiń turli basqıshlarında qollanıwı múmkin:

- basında: óz bilimlerin erkin aktivlestiriw;
- temanı úyreniw procesinde: onıń tiykarların tereń túsiniw jetiw;
- juwmaqlawshı basqıshında: alıńǵan bilimlerdi tártipke salıw.

Tiykargı túsiniwler tómendegishe:

Aspekt (nuqtai nazar) penen predmet, hádiyse, túsiniw tekseriledi.

Abzallıq – birer nárese menen salıstırǵandaǵı ústinlik, jeńillik.

Paziylet – unamlı tásir.

Kemshilik – jaramsızlıq, qaǵıydalarǵa, kriteriyalarǵa.

Juwmaq – belgili bir pikirge, logikalıq qağıydalar boyınsha dálilden nátiyjege keliw.

Bilimlendiriwden tıs «Veer» texnologiyası tárbiyalıq xarakterdegi qatar wazıypalardı ámelge asırıw múmkinshiligin beredi:

- ujım, toparlarda islesiw sheberligi;
- problemalar, jaǵdaylardı túrli kózqarasta analizlew sheberligi;
- mashqalalıqararlardı taba alıw qabileti;
- ózgeler pikirine húrmet;
- sıpayı;
- jumısqa dóretiwshilik kózqaras;
- isshenlik;
- másele dıqqat awdarıw qabileti.

Aqılıy hújum

Aqılıy hujum toparlarda islewde qollanılatusın, koplep ideyalardı islep shıǵıw múmkin bolǵan metod. Bul haqıyqatında da talabalardıń oqıw processinde belsene qatnasıwları, túrli ideyalardı bayan qılıw waqtında basqalardı da qızǵın jumısqa baǵdarlawdı, jumıslarına imkan beriwshi hám marapatlawshı metod bolıp esaplanadı. Aqılıy hujum sonıń ushin da aktivlestiriwdiń tiykarǵı usulı bolıp, birǵana ideya topardıń barlıq qatnasıwshılardıń birdey ózine tartıp aladı.

Aqılıy hujum turli tárzde qollanıwı múmkin: mısalı, qandayda bir temanı talıqlaw ushin, jańa sawal qoyıw yamasa qızıqtırǵan qandayda bir mashqalanı sheshiw ushin.

Tiykarǵı qağıydaları tómendegiler:

1. Aytılıp atırǵan barlıq ideyalar bir-birewine qaray birdey.
2. Kiritilip atırǵan ideyalardı qaray kretikanıń joqlıǵı.
3. Ideyalardı bergen waqıtta sóylep atırǵan adamnıń gápin bólmew.

PSMJ texnologiyası

Usı texnologiya basekeli máselelerdi orınlawda, oqıw seminardıń juwmaǵında (tınlawshılardıń oqıw – seminar haqqındaǵı pikirlerin biliw maqsetinde), yamasa oqıw rejesi tiykarında bir bólim ótip bolǵannan soń qollanıwı múmkin, sebebi bul texnologiya tınlawshılardıń óz pikirin qorǵawǵa, erkin pikirlewge hám óz pikirin basqalardıń ótkeriwge, ashıq básekelesiwge, sol menen birge oqıwshı - talabalardı, oqıw processinde iyellegen bilimlerin analiz etiwge, qay

dárejede iyelegenin bahalawǵa hámde tınlawshılardıń básekelesiw mádeniyatına úyretedi.

Maqset. Usı texnologiya tınlawshılardıń tarqatılǵan apuwayı qaǵazǵa óz pikirlerin anıq hám qısqa etip, tastıyıqlawshı yamasa inkar etiwshi pikirlerdi bayan etiwge jardem beredi.

PSMJ texnologiyası

- (P) – pikirinizdi bayan etin.
- (S) – pikirinizdi bayanına sebep kórsetin.
- (M) – kórsetilgen sebepti túsindiriwshi mısal keltirin.
- (J) – pikirinizdi juwmaqlan.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. 5111700-Baslawısh tálim hám sport tárbiyalıq is. Pán dástúri. T., 2014 jıl.
2. Mavlonova R.A., Turaeva O.T., Xolikberdieva K.M. – T., «Oqıtuvchi» - 2008-y
3. M.X.Toxtaxojevaning umumiy tahriri ostida. «Pedagogika» - T.: Faylasuflar Milliy jamiyati, 2010-y

4. J.G.Yuldoshev, S.Xasanov, M.Shirinov. «Magistrantlarni kasbiy pedagogik faoliyatga tayorlash. Oquv metodik qo'llanma. Fan va texnologiyalar. T: 2011-y.
5. Jurayev R.X., Tolipov U.K., Sharipov Sh.S., «Uzluksiz ta'lim tizimida oquvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishning ilmiy –pedagogik asoslari» T.: Fan nashiriyoti, 2004-y.
6. Бахарева, Л. Н. Интегрирование учебных занятий при изучении природы младшими школьниками: диссертация ... кандидата педагогических наук: 13.00.01. - Москва, 1995. - 224 с.
7. Mavlonova R.A Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiyasi va integratsiyasi. O'quv qo'llanma. / R.Mavlonova, N.Rahmonqulova. – O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. – Toshkent. Voris nashriyoti, 2013. 240 b.

QÁNIGELIK PÁNLERDI OQITIW FORMALARINIŪ ULIWMA MAZMUNI. LEKCIYA,ÁMELIY, SEMINAR HÁM LOBARATORIYA SHINIǒIWLARIN ÓTKIZIW TEXNOLOGIYASI. ÓZ BETINSHE HÁM KURS JUMIS (PROEKT)IN TAYARLAW METODIKASI.

Reje:

1. Qánigelik pánlerdi oqıtıwdıń ulıwma mazmunı.
2. Lekciya,ámeliy,seminar hám labaratoriya shınıǒıwların ótkiziw texnologiyası.
3. Óz betinshe hám kurs jumısların tayarlaw metodikası.

Tayanısh túsinipleri: oqıtıw formaları, Lekciya,ámeliy, seminar hám lobaratoriya shınıǒıwları, texnologiya, ózbetinshe jumıslar, temalar tańlaw, talabalardıń ózbetinshe jumıslarına basshılıq qılıw, ózbetinshe jumıslardı rásmiylestiriw tártibi, ózbetinshe jumıslardı qabıllaw, Kurs jumısı, kurs jumısı proektin tayarlaw metodikası.

Lekciya oqıw rocessin shólkemlestiriwdiń tiykarǵı túrleriniń biri esaplanıp, oqıtıwshı tárepinen oqıw materialların awızeki túrde, manalogik túrde, dizimli, málim bir izbe-izlikte bayan etiwdi názerde tutadı. Joqarǵı tálim payda bolǵanınan berli lekciya tiykarǵı oqıtıw túri bolıp kelmekte (latın tilinen alınǵan bolıp, lestion- oqıw). Lekciyada oqıtıwshı dizimli ráwishte jańa bilimlerde beredi hám oqıw kursı boyınsha qıyın bolǵan mashqalalar túsindirilip beriliwi zázúr. Lekciya oqıw shınıǒıwları arasında jeterli dárejede qıyınshılıqqa iye shınıǒıw túri bolıp esaplanadı, sonıń ushın hám onı tájriybeli oqıtıwshılardı isenip tapsırıladı. Lekciyanıń wazıypaları tómendegiler: oqıw pání boyınsha bilimler dizimin rawajlandırıp, ilimiy materiallardı argumentlerin keltirip (tiykarǵı ráwishte) bayan etiw tájriybesin rawajlandırıp, kásiplik pikirlew sheńberin hám ulıwma mádeniyatın rawajlandırıp, sabaqlıq hám oqıw qollanbalarında ele qollanılmaǵan jańa bilimlerin bayan etiw.

Lekciyanıń wazıypaları tómendegiler: informacion (maǵlumat beriw) – bilimler dizimin bayan etiw; motivacion- oqıw pání mazmunın ózlestiriwge bolǵan qızıǵıwshılıǵın hám bolajaq qániygeniń kásiplik motivin oyatıw ; mólsherge aldırıwshı – oqıw materialın keleshekte hám ózlestiriliwi ushın tiykar jaratıw; tárbiyalıq – tálim rocessine aǵlı múnásibetti rawajlandırıp, óz betinshe islew hám qánigelikti hár tárepleme iyelewge umtılıw, oqıw pánine qızıǵıwshılıǵın rawajlandırıp.

Xázirgi kúnde shınıǒıwları lekciya metodında alıp barılıwına qarsılıq qılıwshılardıń sanı artıp barmaqta. Olardıń pikirlerine qaraganda lekciyanıń kemshiligi , birinshiden, talabalar aktivliginiń jeterli emesligi,olar tárepinen maǵlumatlardı kereginshie isletilmegenligi talabalardıń ijodiy iskerliginiń bolmaǵanlıǵı , olardıń maǵlumatların ámeliy qollaw hám olardı bekkemlewin sóndiriw.

1980- jıllardıń aqırında alıp barılǵan ilimiy jumıslardıń kópshiliginde lekciyalarda otırıw talabalardıń úyreniwi ushın hámıyshe hám nátiyjeli bola almaydı degen pikir talqılanıp, keyingi jıllarda lekciyalar muǵdarınıń kemeyiwi kúzetiledi. Biraq lekciya házirge deyin hám talabalardıń tálimiy tájriybesi ushın zarúr bólim bolıp kelmekte, xátteki aralıqtan tálim alıp atırǵan talabalar hám internet arqalı jazılǵan lekciyalardı kóriwleri hám tıńlawları, yaki real waqıtta onlayın lekciyalarda video – konferenciya texnologiyaları arqalı qatnasıwları múmkin.Sonday pikirler hám bar,lekciyalardıń saqlanıw qalǵanlıǵına axırǵı on jil dawamında Ullı Britaniyada talabalar sanınıń sezilerli dárejede asqanlıǵı sebep bolǵan.Sonlıqtan bilimlerde jetkiziwdiń basqa nátiyjeli túrleri hám bar.

Biraq tájriybelerdiń kórsetiwine qaraganda, lekciyadan keshiw talabalar tayarlıǵınıń ilimiy dárejesin páseytiredi,sonıń ushın hám lekciya dál aldındıday, joqarǵı tálim orınlarında oqıw rocessin payda etiwdiń tiykarǵı túri bolıp kelmekte.

Oqıw rocessinde tálimniń lekciya túri bir túrdegi shınıǒıw menen almastırıwdıń iláji bolmasa bir qatar wazıypalar júzege keledi:

-jaña kútilip atırǵan kurslar boyınsha sabaqlıqlar payda bolmaǵan waqıtta lekciya – tiykarǵı maǵlumat derek esaplanadı;

- málim bir lekciya boyınsha jaña oqıw materialı ele sabaqlıqtan orın almaǵanda yaki onıń bólimleri eskirgende de lekciya – tiykarǵı maǵlumat deregi esaplanadı;

- sabaqlıqtıń ayırım temaları erkin ózlestiriliwi ushın qıyın bolıp, lekciyashı tárepinen metodik qayta isleniwin talap etedi;

- kurstıń tiykarǵı mashqalaları boyınsha qarama-qarsı koncepciyalar payda bolǵanda lekciya olardıń obektiv jaratılıwı ushın zárúr;

- Lekciya talabardıń dúnya-qarasın rawajlandırıw maqsetinde jeke sezimtalıq tásir etiwı talap etilgende júdá zárúr esaplanadı hám hesh bir shınıǵıw túri menen almastırıp bolmaydı. Lekciyanıń sezimtalıq bezekleri tereń dárejedege ilimiy mazmun menen uyǵınlasıp, tıńlawshılar menen pikir hám sóz arasındaǵı muwapıqlıqtı jaratadı. Lekciyanıń sezimtalıq tásiiri social pánlerdi oqıtıwda zárúr orındı iyeleydi;

Jaqsı tayarlanǵan lekciya tómendegi túrlerge iye bolıwı zárúr;

- maǵlumatlar menen bayıtılǵan hám qızıqlı bolıwı ;

- mazmunı jaqsı dúzilgen hám tıńlawǵa ańsat. Talabalar argumenttiń islep shıǵılıwın, yaki maǵlumat hám pikirlerdiń izbe-izligin túsine alıwı.

- Talabalar ózlerin baǵdarlanǵan dep seziwi. Bul aktiv qatnasıw, olar qollay alatuǵın muwapıq úlgiler arqalı ózleriniń pikirin bildire alıwı arqalı támiynleniwı múmkin. Topardıń kólemine qattiy názer talabardı olarǵa sawal beriw arqalı lekciya mazmunına baǵdarlaw talabardı qızıqtırıwdıń zárúr usılı.

- Talabalar waqıt tez ótkenin sezibey qaladı.

- Talabalar topar auditoriyasınan málim bir maǵlumatı iyelegen sezim menen shıǵadı hám kóp jaǵdaylarda dereklerde qıdırıp, kóbirek maǵlumat alıwǵa qızıǵadılar.

Lekciyanıń dúzilisin kórip shıǵamız. Lekciyanıń tiykarǵı dúzilisi elementlerine kiriw, tiykarǵı bolım , juwmaqlaw kirgiziledi.

Kirisiw – auditoriyanı oqıw materialın payda etiwge qızıqtırıw hám baǵdarlaw maqsetinde iye bolǵan lekciyanıń bir bólimi. Lekciyanıń bul bóliminde: lekciya temasın bayan, onıń kásiplik áhmiyetin , jańalıǵın hám onıń úyrenilgenlik dárejesin, lekciyanıń maqsetin súwretlew , lekciyada kórip shıǵılıwı zárúr bolǵan tiykarǵı mashqalardı oz ishine alǵan lekciya rejesin bayan etiw , aldınǵı lekciyada kórip shıǵılǵan sorawlardı eske salıw, olardı jaña material menen baylanıslılıǵın, onıń sol pándegi áhmiyeti, ornı , sonday-aq , basqa pánler dizimindegi ornın belgilewdi óz ishine aladı.

Tiykarǵı bólim – mirát etilgen rejege qattiy ámel qılǵan halda lekciya mazmunın bayan etiw. Lekciya temasın ashıp beriwshi konceptual hám dálilli materiallardı, olardı taxlılı hám bahalanıwın, aldınǵı súriletuǵın teoryalıq qaǵıydardı túrli usıllarda argumentlew hám dálillewdi óz ishine aladı. Lekciyanıń túrine qarap jumıs túri anıqlanadı.

Juwmaq- lekciyanı ulıwma juwmaqlaw, materiallardı ulıwmalastırıw, lekciya teması boyınsha juwmaqlardı bayan etiw, talabardıń sorawlarına juwap beriw.

Zamanagóy pedagogikalıq texnologiyalar materialların lekciya kórinisinde bayan etiwdiń dástúriy ústinliklerin saqlap qalǵan halda lekciya metodınıń kemshiliklerin jeńip ótiwge háreket etpekte.

Sonday mashqalalı lekciya materialın bayan etiw dawamında sheshiliwi zárúr bolǵan sorawlardan, mashqalanı belgilewden baslanadı. Bunda mashqalanı sheshiwdiń tayar túri talabardıń tájriybesinde payda bolmaydı, yaǵnıy sorawǵa juwap tabıw ushın pikirlew, oylawdı ilgeri súriw hám olardı tekserip kóriw talap etiledi. Maǵlumatlı lekciyada oqıtıwshı tárepinen málim bolǵan nárseler úyretiliwi hám talabalardan olardı eslep qalıwdı talap etilse, onıń mazmunınan pikirli ráwishte, mashqalalı lekciyada jaña bilim talabalar ushın shaxsıy ıxtıraları sıpatında uyretiledi. mashqalalı lekciyadan talabardıń tafakkurin basqarıw ushın oqıtıwshı tárepinen aldınnan tayarlanıp qoyılǵan mashqalalı hám maǵlumatlı sorawlar qollanıladı.

Mashqalalı sorawlar- bul juwapları aldınǵı úyrenilgen temalarda da, bayan etilgen materialda da (doskadaǵı jazıwlarda , diywaldaǵı kestelerde h.t.b.) bolmaǵan hám talabalarda

intellektual qıyınshılıqlardı júzege shıǵarıwshı sorawlar. Mashqalalı sorawlar óz ishine belgisizlerdi, jańa bilimlerdi qamrap alıp, olardı iyelew ushın qandayda bir intellektual háreket, málim bir maqsetke baǵdarlangan tafakkur rocessin talap etiledi.

Maǵlumatlı sorawlar masshqalanı túsiniw ushın talabalarda bar bolǵan bilimlerdi aktuallastırıw hám onı sheshiw boyınsha aqılıy iskerlikti baslaw maqsetinde beriledi.

Solay etip, oqıw materialı oqıw mashqalası sıpatında ilgeri súriledi. Ol belgili jaǵdayda ayırım qarama- qarsılıqlarǵa iye hám usı qarama – qarsılıqlar aydınlasıwı juwmaqlı sorawlar menen tamamlanatuǵın oylaw wazıypalarınń logikalıq túrine iye. Mashqalalı bayan etiw ushın oqıw pániniń tiykarǵı konseptual mazmunın payda etiwshi, bolatuǵın kásiplik iskerlikke qaraganda zárúr bolǵan hám talabalar tárepinen ózlestiriliwi qıyınraq bolǵan kurstıń zárúr bólimleri tanlap alınadı.

Oqıw mashqalaları ózleriniń qıyınshılıǵı jaǵınan talabalarǵa mas bolıwı, oqıwshılardıń biliw rocesslerin esapqa alınǵan, úyrenilip atırǵan pánnen kelip shıqqan halda jańa materialdı ózlestiriwde hám shaxstı – ulıwma hám kásiplik rawajlanıwında úlken áhmiyetke iye bolıwı zárúr.

Vizuallastırıw (kórsetiw) – lekciyası kórgizbelilikti jańasha qollanıwǵa misal bola aladı, onıń aktiv oqıtıwdıń túrleri hám metodları haqqındaǵı psixo – pedagogik ilim maǵlumatları mazmunına tásiri nátiyjeleri esaplanadı. Vizuallastırıw – lekciyası talabalardı awızeki hám jazba maǵlumatların vizual túrge aylantırıwǵa úyretedi, ol bolsa tálim mazmunında bar bolǵan áhmiyetli elementlerdi ajratıw hám dizimlestiriw esabına kásiplik sheberligin rawajlandıradı. Oqıtıwshı tárepinen usı túrdegi lekciyaǵa qıyınshılıq degende lekciya shınıǵıwı teması boyınsha oqıw materiallarınń tálimniń texnik zatları yamasa qolda (sızıw, súwret, lesteler h.t.b.) talabalarǵa usınıw ushın vizual túrge keltiriw názerde tutıladı. Bul túrdegi lekciyanı oqıw lekciya temasın tolıq ashıp beriwshi oqıtıwshı tárepinen tayarlap kelinggen kórgizbeli materiallardı keń hám aylanıslı tárizde sholıw dárejesine jetkeriledi. Bunday túrde usınılǵan maǵlumatlar talabalardıń kásiplik hám oylaw iskerliginde zárúr esaplanǵan olar tárepinen úyrenilgen bilimlerdi dizimlestiriwde támiynlewi, mashqalalı wazıypalardı keltirip shıǵarıw hám olardıń sheshimin tabıwǵa imkan jaratıw, hár túrli kórgizbelerdi kórsetiw kerek.

Lekciyanıń bul túrin talabalar menen jańa bólim, tema, pándi úyreniwdi baslawda qollaw jaqsı nátiyje beredi. Bunda júzege keletuǵın mashqalalı jaǵday materialdı úyreniwge, oqıwdıń basqa túrlerinde kórgizbeli maǵlumatlardı rawajlandırıw kónlikpesine psixologik kórsetpeni jaratadı.

Birge islesiwdegi lekciya mashqalalı mazmundaǵı oqıw materialdı eki oqıtıwshınıń ózara janlı dialogik sawbetinde usınıw etiliwi. Bunda eki qanıygeniń mashqalalardı eki kóz-qarastan sheshiw sıyaqlı anıq kásiplik hám tájriybeli jaǵday sawlelenedi, máselen, baqlawshı hám ámeliyachi dodalawı, bir pikir táreptarı hám bul pikirge qarsı qanıygeniń sıyaqlı. Lekciyanıń bul túri talabalardıń kritikalıq pikirlewin aktiv rawishte rawajlanıwına xızmet etedi.

Bul rocessde oqıtıwshılardıń óz-ara dialogı sheshimi izlenip atırǵan mashqalanıń sheshimi birgelikte izlew imkaniyatın payda etiw hám bul rocesske talabalardıń sorawlar, óz kóz-qaraslardı payda etiw sheshilip atırǵan lekciya temasına óz múnásibetlerin qalıplestiriw júz berip atırǵan hádiyselerge xısıy juwap qaytarılıwın tartılıwı lazım.

Lekciya waqtında hár eki oqıtıwshınıń joqarı dárejedegi aktivligi talabalarda pikirli hám aqılıy jaqtan aktiv bolıwın keltirip shıǵaradı, bul bolsa aktiv tálim alıwǵa saykes bolıp esaplanadı: talabalardıń biliw procesine tartılǵanlıǵı oqıtıwshılardıń aktivligi menen mas keledi. Joqarıda aytıp ótilgenlerden tisqari talabalar sóylesiw mádeniyatı, dialogga kirisiw usılları birgeliktegi izleniw hám juwqamlawshı qararǵa keliw haqqında kórgizbeli rawishtegi kóriniske iye boladı.

Press – konferenciya lekciyası tómendegi kóriniste alıp barıladı. Oqıtıwshı lekciya temasın daǵazalaydı hám talabalardan jazba rawishte oǵan soraw beriwlerin soraydı. Hár bir talaba 2-3 minut ishinde ózin qızıqtırǵan sorawdı qalıplestiriwi hám onı jazıp oqıtıwshıǵa beriw talap etiledi. Sonnan keyin oqıtıwshı 3-5 minut ishinde sorawlardı mazmunına qarap ajratıp shıǵadı hám lekciyanı oqıwdı baslaydı. Materiallardı sorawlarǵa juwap beriw sıpatında

bayanlamaydı, yaǵnıy solay bayanlaydı, hár bir sóz bir – birin dawam ettiriwi hám toltırıwı kerek boladı, biraq usı úziliksiz baylanısqa iye bolǵan lekciyadan hámme berilgen sorawlardıń juwabın tabıw múmkin bolıwı kerek. Lekciya aqırında oqıtıwshı berilgen sorawlardı tıńlawshılardıń bilim dárejesiniń kórinisi sıpatında bahalaydı.

Press- konferenciya lekciyasında talabalar iskerliginiń aktivlesiwi hár bir talabaǵa qaratılǵan maǵlumattıń aytıp ótiliwi menen belgilenedi. Sorawdı bayan etiwdegi májbúriylik hám onı tuwrı bere alıw talabalar biliw iskerligin aktivlestiredi, óz sorawına juwaptı alıwǵa umtılwı ,dıqqattı jámlewine sebep boladı. Talabalardıń sorawları ayırımjaǵdaylarda mashqalalı xarakterge iyebolıp, oylaw rocessleriniń unamlı baslanıwı esaplanadı. Berilgen sorawlarǵa hám olardıń juwaplarına oqıtıwshınıń jeke kásiplik hám jámiyetlik múnásibeti talabalarǵa tárbiyalıq tásir kórsetedi. Press-konferenciya lekciyası tema yaki bólimdi ózgeriwden aldın, ortasında yaki axırında ótkiziw múmkin. Temanı úyreniwden aldın bunday túrdegi lekciyanıń ótkiziliwinen maqset – talabalardıń qızıǵıwları hám talabaları sheńberin anıqlaw, olardıń jumıs rocessine tayarlıwın hám pánge bolǵan múnásibetin anıqlap alıwdan ibarat boladı. Kurs yaki temanıń ortasında bunday lekciyanıń alıp barılıwı oqıw páni mazmunınıń tiykarǵı táreplerine itibar qaratıw , talabalar bilimlerin sistemalastırıw, kurs boyınsha tańlangan lekciya hám seminar shınıǵıwları sistemasın korrekciyalanıwına baǵdarlangan boladı. Press konferenciya lekciyasın bólim yaki tema aqırında ótkeriliwden maqset – lekciya shınıǵıwlarına juwmaqlawshı pikir bildiriw, keyingi bólimlerin úyretiw ushın usı bólimniń ózlestirip alınǵanlıq dárejesin anıqlap alıwdan ibarat.

Sáwbet – lekciya Suqrot dáwrinen beri talabalardıń oqıw rocessine aktiv ráwishte tartılıwınıń eń ápiwayı hám keń tarqalǵan túri esaplanadı. Sáwbet – lekciyanıń abzallıq tárepi sonnan ibarat, ol talabalardıń itibarın temanıń qaraǵanda áhmiyetli sorawlarǵa kóbirek tartılıw oqıw materilin bayan etiw mazmunı hám tempin talabalardıń individual ózine maslıǵın inabatqa alǵan qalda bayan etiw imkaniyatın beredi.

Tıńlawshılardıń sáwbet – lekciyada qatnası túrli usıllar arqalı ámelge asırıladı, máselen, hám maǵlıwmatlı hám mashqalalı xarakterge iye bolǵan sorawlar arqalı. Sáwbet – lekciyanı ótkiziwde oqıtıwshı berilip atırǵan sorawlardıń hesh biri juwapsız qalmasıǵına ayırıqsha itibar qaratıwı lazım boladı, kerisinshe olar talabalar pikirlewi aktivlesiwin jeterli dárejede támiyinlewge erispey, ritorik xarakterge iye bolıp qaladı.

Sonıń menen birge lekciyalar sıpatı hám nátiyjeliligin asırıw mashqalaların úyreniw arnawlı shınıǵıw túrin shólkemlestiriw hám ótkiziw usılların qaytadan islep shıǵıwǵa qaratıldı. Sonlıqtan, tariyx baǵdarı talabaları (Ivans, 2007) hám injinerlik baǵdarı talabaları (Devis hám b. 2006) qatnasıwında ámelge asırılǵan eki izertlew arnawlı pánler boyınsha jaqsı lekciya tayarlaw táreplerin, máselen, qızıǵıwdı oyatıw hám onı saqlap turıw, talabalardı tartıw, lekciyalardıń strukturasını dúziw hám shólkemlestiriw sıyaqlı táreplerin anıqlawda birqansha járdem berdi. Bul kóp sanlı ilimiy jumıslar, sonlıqtan Ramsden (1994) ilimiy jumısı basıp shıǵarılıwı menen bekkemlenedi.

Kóp jıllar dawamında qollanıw kiyatırǵan, lekciyalardı kóbirek nátiyjeli qıla alatuǵın zárúr ádebiyatlar bar (mısal ushın Braun, 1987, Edwards h.t.b, 2001, Braun hám Reys, 2002, Reys, 2007). Joqarǵı tálim Akademiyasınıń Veb-saytıń kórip shıqqanda hám arnawlı pánler boyınsha jıynalǵan maǵlıwmatlardı tabıw múmkin. Keltirilgen usınıslardıń kópshiligi jańa emes hám berilgen dizim tolıq emes. Úlken toparlarǵa lekciya ótiwde qollanıwı múmkin bolǵan hám kóbirek úyreniwde jedellestiriw ushın tańlangan pikirler tek xabardı uzatıw menen baylanıslı. Bárshe pikirler hár bir lekciya yaki hár bir pán menen sáykes kelmeydi, biraq kerekli usıllardı tańlap alıw talabanıń kóbirek maǵlumat alıwına alıp keledi. Úlgili oqıtıwlar hám bir qatar jantasıwlardıń nátiyjeli bolıwı múmkinligi mısallardı keltiredi.

Qızıǵıwshılıqtı oyatıw hám saqlap turıw

- Ózińizdi ǵayratqa tolı hám qızıqtıra alıwıńızdı kórsetiw;
- Tártipli bolıw hám topar xanasına kirgenińizden baslap onı baqlaw astına alıw;
- Prezentaciya quralları qanday isleniwini biliw; Baslangısh bir neshe minut dawamında lekciyashı tómendegilerdi qılıwı múmkin;

- Sessiya ushın úyreniw nátiyjelerin sanap ótiw,talabarǵa kurs aqırında olar neni úyreniwi zárúrlıǵın aytıw. Bul bir óz zerikerli bolıwı múmkin;

- Temaǵa baylanıslı bolǵan ayırım mashqalanı yaqı senariyin táriyplep ótiń, keyin lekciya onı qay tárizde kórip shıǵıwın aytıp ótiń;

- Talabalarǵa olar usı tema menen qızıqqanlıǵın kórsetiw arqalı olardıń pánge bolǵan qızıǵıwın hám ǵayratın basqalarǵa ótkiziń. Eger imkanı bolsa, bunı olardıń shaxsıy izleniwlerine baylanstırıw múmkin;

- Temanı málim bir ótken xabarǵa yaqı iskerlikke baylanstırıń.Onday jaǵdayda oqıtıwshı talabalarǵa ózleri menen temaǵa úlgiler alıp keliwın iltimas qılıwı hám olardı basqalarǵa aytıwı arqalı bir qádem aldınǵa qoyadı.

Sabaq dawamında talabalarǵa qızıǵıwshılıǵın saqlaw ushın oqıtıwshı tómendegilerdi islewi múmkin:

- Kóz-qarastı kórsetip beriw ushın muwapıq hám ótken úlgilerden paydalanıw;

- Imkanı bolsa, talabalarǵa shaxsıy tájriybelerinen mısıl keltiriw;

- Talabalarǵa xáreketin belgilengen baǵdarda dawam ettiriw ushın ritorik sorawlardan paydalanıw;

- Tema dawamında talabalarǵa qatnasıwın ózgartirip barıw. Bul konspekt qılıw, tınlaw hám aktiv qatnasıw arasında ózgerip baradı;

- Lekciya temasına baylanıslı bolǵan vizual materiallardan hám artefaktlardan paydalanıw;

- Usınılatuǵın material áhmiyetin kórsetiw ushın internet materiallardan paydalanıw.

Didaktikalıq oynlı texnologiyalardıń qánigelik pánlerdi oqıtıwdaǵı ornı.

Talabalarǵa biliw iskerligin oyn iskerligi menen uyǵın halda shólkemlestiriw tómendegi basqıshlardan ibarat boladı:

- didaktik oynnan kózde tutılǵan maqsetti anıqlaw;

- didaktik oyn syjeti hám qatnasıwshılar aktivligin dúziw;

Oynnan kózde tutılǵan maqsetti ámelge asırıw jolların belgilew;

- didaktik oynı maqsetke muwapıq shólkemlestiriw, onıń mazmunı, barısı, izbe-izligi, waqıt balansı hám talabalarǵa mashqalalı jaǵdayların tezlik penen sheshiwge itibar qaratıw;

- oyn qatnasıwshıların xoshametlew;

- alınǵan nátiyjelerdi analizlew;

- alınǵan nátiyjelerge muwapıq halda oyn strukturası hám barısına tiyisli ózgerisler kirgiziw;

2-modul.

Didaktik oynlı shınıǵıwlar arqalı tómendegi funkciyalar ámelge asırıladı:

1. Tálim- tárbiya beriw;

2. Shaxstı rawajlandırıw ;

3. Talabalarǵa dóretiwshilik iskerlikke baǵdarlaw;

4. Bilimlerdi baqlaw hám analizlew;

5. Kásipler menen tanıstırıw hám kásipke baǵdarlaw;

6. Talabalarǵa baylanıs hám sóylew mádeniyatın rawajlandırıw;

Tálim-tárbiya rocessinde bul funkciyalar kompleks kórinisinde ámelge asırıladı, biraq tómengi úyrenilgen didaktik oyn túrlerine qaysıdır funkciya ústinlik etedi. Máselen, konferenciya shınıǵıwlarında shaxstı rawajlandırıw ústinlik etedi, basqa funkciyalar oǵan úlgi boladı, oyn shınıǵıwlarında bilimlerde baqlaw hám analizlew ústinlik etedi, qalǵan funkciyalar onı tolıqtıradı h.t.b.

3-modul

Oqıtıwshı didaktik oynlı shınıǵıwlardı ótkiziwge qızǵın tayarlıq kóriwi hám onı ótkiziwde tómendegi didaktik talaplarǵa ámel etiw lazım:

1. Didaktik oynlı shınıǵıwlar dástúrde jazılǵan temalardıń tálimlik, tárbiyalıq hám rawajlandırıwshı maqset hám wazıypalardı sheshiwge qaratılǵan bolıwı;

2. Ámeliyattaǵı hám jámiyettegi zárúr mashqalalarǵa baǵıshlanıp, olar oyn dawamında sheshiliwi;

3. Barkamal shaxstı tárbıyalaw principlerine , shıǵıs xalıqlarına tán ádep-ikramlılıq normalarına mas keliwi;
4. Oynın strukturası izbe – izlikte bolıwı;
5. Arnawlı shınıǵıwlarda didaktikalıq prinsiplerge ámel qılınıwı hám az waqıt sarıplanıwına erisiw kerek;
6. Didaktik oynın shınıǵıwlardıń jetiskenlikleri talabalardıń arnawlı oynınlarǵa puxta hám qızǵın tayarlıq kóriwlerine oqıtıwshınıń arnawlı iskerligin shólkemlestiriw hám sheberlik penen basqarıwına baylanıslı;

Talabalardıń didaktik oynǵa tayarlıq kóriw iskerligi tómendegilerdi óz ishine alıwı:

- Didaktik oynın maqseti, wazıypası , alıp barılıw tártibi, qaǵıydaları menen tanıswı;
- Didaktik oynın maqseti hám wazıypasınan kelip shıǵatuǵın mashqalalı jaǵdaydı ańlaw;
- Mashqalalı jaǵdaydan shınıǵıwdıń eń nátiyjeli jolların tabıw;
- Xár bir talaba ózi islewi zárúr bolǵan wazıypalardı ańlawı, oqıtıwshıdan kerekli kórsetpeler alıwı;
- Túrli bilimlerden paydalanǵan halda mashqalalı jaǵdaydı sheshiwdiń optimal variantın tańlawı;
- Didaktik oynın qatnasıwshıları ortasında ózara birge islesiw, ózara járdem hám ózara baqlaw payda bolıwı zárúr.

4-modul

Didaktik oynın shınıǵıwlardı talabalardıń bilim alıw hám oynın iskerliginiń muwapıqlıǵına qaraǵanda syujetli-rólli oynınlar, dóretiwshilik oynın, konferenciya , oynın-shınıǵıwlarǵa ajratıw múmkin.

Didaktik oynın shınıǵıwlardıń ózine tán ózgeshelikleri kestege berilgen.

Didaktik oynın shınıǵıwlardıń ózine tán ózgeshelikleri.

Didaktik oynın shınıǵıwlar	Tema mazmunı qanday bolǵanda arnawlı shınıǵıwdan paydalanıladı	Shınıǵıwlardıń didaktik funksiyaları	Talabanıń aktivligi
Syujetli- rólli	Pánniń túrli tarawlarda qolǵa kirgizilgen jeńislerin jarıtw, pánler ara baylanıslardı ámelge asırıw, tábiyattaǵı hám kúndelik ómirdegi mashqalalardı sheshiw imkanıyatı bolǵanda	Kúndelik ómirdegi sociallıq múnásibetlerin, tábiyat obyektleri hám tábiyiy hádiyseler ortasındaǵı baylanıslardı ádebiy, kórkem tárizde jarıtw	Belgili róllerdi orınlaw arqalı bilim, kónlikpelerin iyelew
Dóretiwshilik oynın	Aldın ózlestirilgen bilim hám kónlikpelerdi rawajlandırıw imkanıyatı bolǵanda	Mashqalalı jaǵdaylardı aldın ózlestirgen bilim hám kónlikpelerdi qollaw arqalı sheshiw	Dóretiwshilik izleniw arqalı jańa temanı ózlestiredi
Aukcion	Túrli obyektlerge táriyp beriw, olardı salıstırıw imkanıyatı bolǵanda	Jámiiyettegi sociallıq múnásibetler tiykarında talabalardıń dúnya qarasın keńeytiw , kásipke baǵdarlaw	Aukcionda qatnasıw arqalı jańa temanı ózlestiriw

Konferenciya	Pánniń túrli tarawlarına tiyisli bilimler birlesken hám qolpa kirgizilgen jeńislerin jarıtıw , pánler ara baylanıslardı ámelge asırıw imkaniyatı bolǵanda	Qosımsha hám mahalliy materiallar menen tanıstırıw , ilimiy ádebiyatlar menen erkin islew , jaslardı erkin ómirge tayarlaw , kásipke baǵdarlaw	“alımlar” atın alıp belgili temalarda izleniw alıp barıw
Galaba-qural konferenciya	Pánniń túrli tarawların qamrap alǵan , talabalardıń aldın ózlestirgen bilimlerinenden paydalanıw zárúr bolǵanda	Qosımsha hám mahalliy materiallar menen tanıstırıw , sabaqlıq , ilimiy ádebiyatlar menen erkin islew	“alım” hám “jurnalist”ler atın alıp temanı ózlestiriwi

Oqıtıwshı aldın talabalardı individual , soń toparlı oýınlarǵa tayarlawı hám ótkeriwi olar áwmetli shıqqannan soń, jámáátlik oýınlarǵa tayarlıq kóрилиwi zárúr. Sonıń ushın talabalar didaktik oýınlı shınıǵıwlarında aktiv qatnasıwları ushın kerekli bilim, kónlikpe hám uqıplılıqlarǵa iye bolıwı, bunnan tısqari topar jámááti ortasında ózara birge islesiw, ózara járdem beriw zárúr.

Seminar shınıǵıwlarınıń wazıypası – sabaqlarda bayan etilgen logikalıq pikirlerdi konkretlestiriw, tereńlestiriwden, oqıwshılar bilimin tekseriw hám bekkemlewden, ádebiyattı úyreniw kónlikpesin payda etiw, onı konspekt qılıw, sáwbetler, dokladlar, ata-analar ushın konsultaciyalardıń plan hám konspektlerin dúziwden, kurstıń konkret temasını awızeki bayan etiw qábiiletine iye bolıwdan ibarat.

Seminar shınıǵıwları ushın kurstıń eń zárúr hám qıyın máseleleri sonlıqtan, ádebiyatlarda jeterli dárejede tolıq jaratılǵan hám oqıwshılardıń ózleri erkin tárizde úyrene alıwları múmkin bolǵan máseleler tańlap alınadı.

Seminarardıń hár bir teması boyınsha oqıwshılarǵa ádebiyatlar dizimin beriw.

Tapsırmanıń xarakterin belgilew, onı islew planı hám esabat formasın kórsetiw kerek. Ádebiyatları úyrenip atırǵanda oqıwshılar konspekt yaki ata –analar ushın konsultaciyalardıń tekstlerin dúzedi. Seminar shınıǵıwların tómendegishe shólkemlestiriw múmkin: Birinshiden oqıtıwshı seminarardıń wazıypası hám ótkiziw tártibin belgileydi. Soń sóylew ushın oqıwshılarǵa sóz beredi. Sonnan keyin qatnasıwshılar sóz sóylegenlerge sorawlar beredi, olar juwap qaytaradı. Keyin basqa oqıtıwshılar sóz mazmunına xarakteristika berip, onı toltıradı, (jetiskenlik hám kemshilikler kórsetiledi). Oqıtıwshı seminaradı juwmaqlar eken, tiykarǵı sózdi bahalaydı. Onıń mazmunı, forması, kórgizbeli qurallar (kesteler, súwretler, fotosúwretler, h.t.b)dan paydalanıw dárejesine xarakteristika beredi, sonlıqtan, basqa oqıwshılardıń sózleri tuwrısında da pikirlerin aytadı. Shınıǵıw sońında qoyılǵan tapsırma qanday islengenligin aytıp ótiw hám náwbettegi seminarǵa tayarlanıw ushın másláhát beriw zárúr.

Lekciya tema boyınsha qılınatuǵın sáwbet, bul oqıtıwshı basshılıǵında ótkiziletuǵın ámeliy shınıǵıw oqıwshılarda erkin pikirlew, erkin iskerlik kórsetiw, sabaqlıq penen erkin islew, dóretiwshilik pikirlew qábiletiniń rawajlanıwına járdem beretuǵın dárejede bolıwı zárúr.

Seminarlardı shólkemlestiriwden maqset oqıwshılardıń óz betinshe jumısların jánede rawajlandırıw, ayırım temalar üstinen keń hám tereń maǵlumat bere alatuǵın derekler üstinde isley alıwları hámde sol tiykarda keleshek iskerliklerinde zárúr ádebiyatlardan paydalana alıw kónlikpe hám tájriybelerine iye qılıwdan ibarat.

Seminar shınıǵıwı oqıwshılar tárepinen ol yaki bul tema boyınsha temalar tayarlaw hám onı klass oqıwshılar menen sheshiw jolı menen alıp barıladı.

Seminarlarǵa 2-3 hápte tayarlıq kóриledi. Oqıwshılar ádebiyatları óyrenedi, material toplaydı, túrli baqlawlar ótkiziw, óz xabarları üstinde tezisler dúzedi.

Seminar shınıǵıwı oqıtıwshı basshılıǵında otkiziledi. Ol oqıwshılar jumısın baǵdar baǵdarlap turadı, temaǵa tiyisli sorawlar ústinde shólkemlestirilgen sáwbetti juwmaqlaydı. Zárúr qosımsha pikirler bildiredi, materialdı dizimge saladı. Lekciya qılǵan, sáwbette qatnasqan oqıwshılar iskerligin bahalanıp barıladı.

Seminar shınıǵıwı ótkeriwshiler itibardı sabaqqa qaratqan, olardıń qızıǵıwın arttırıw, olardı erkin islewge, pikirlerge úyretiw, sabaqtı aktivlestiriw hámde oqıwshılar aqlıy qábiletlerin ósiriwde áhmiyetli orındı iyeleydi.

Ámeliy shınıǵıwlar

Ámeliy shınıǵıwlar oqıwshı talabalardı bir tema boyınsha bilimlerdi ámeliy jaqtan bekkemlew ushın ótkiziledi.

Ámeliy shınıǵıwlar-pedagogikadaǵı bekkem tálim túri. Ámeliy shınıǵıwlardı ózine say ózgeshelikleri sonda qoyılatuǵın wazıypa , oqıtıwshı hám oqıwshı iskerligin shólkemlestiriwdi birgelikte ámelge asırılıwın kózde tutadı.

Ámeliy shınıǵıwlarda tar sheńberdegi ámeliy xarakterge iye bolǵan máseleler sheshiledi.

Oqıtıwshı ámeliy shınıǵıwlarda oqıwshılar iskerligin shólkemlestiriw. Olarǵa tapsırmalardı islewge járdem beriwden ibarat boladı.

Ámeliy shınıǵıwlarda oqıwshılardı shólkemlestiriwdiń frontal, toparlı, jeke halda, juplı islew túrlerinen paydalanıw. Bul bolsa oqıtıwshıǵa ayırıqsha oqıwshılarda túrli tájriybe hám kónlikpelerdi bekkemlewge járdem beredi.

Laboratoriya shınıǵıwları.

Laboratoriya shınıǵıwları- bul oqıtıwshı basshılıǵında hám belgilengen reje tiykarında jańa bilim boyınsha tájriybe ótkiziw rocessinde ámelge asırılauǵın anıq ámeliy wazıypalar.

Jańa bilimdi iyelew boyınsha ótkiziletuǵın laboratoriya shınıǵıwı tómendegi metodik priomlar arqalı ámelge asırıladı.

-Shınıǵıw temasın hám ámelge asırılauǵın wazıypalardı anıqlaw;

-Shınıǵıw tájriybe – basqıshların anıqlap alıw;

-Shınıǵıwdıń barısın , jumıstıń texnik qáwipsizlikke ámel qılınǵan halda islesiwın baqlap baradı;

-Shınıǵıwdı juwmaqlaw, tiykarǵı juwmaqtı bayan etiw.

Laboratoriyada ótkeriletuǵın shınıǵıw- tájriybe oqıwshılardıń házirgi dáwirdegi islep shıǵarıwdıń ilimiy tiykarların, tájriybede qollanılauǵın ásbaplarǵa anlı múnásibette bolıw kónlikpesin, texnik bilimin iyelep alıwlarına zamin jaratadı.

Bul shınıǵıwda oqıwshılar oqıtıwshınıń tapsırması boyınsha áspablardan paydalanıp, bir hádiyseni reje tiykarında izertleydi. Ámeliy shınıǵıwlarda temanıń iri bólimleri úyreniledi. Bul – ulıwmalastırılıwshı tárizde boladı. Arnawlı jumıs tek klassta emes, bálki klasstan tısta hám ámelge asırıladı.

Laboratoriya shınıǵıwı tómendegi priomlardan payda boladı.

- Shınıǵıwdıń maqsetin belgilew;

- Orınlanatuǵın jumıstı, oǵan basshılıq etiw tártibin belgilep alıw;

- Jumıs tamamlanǵannan soń, onı juwmaqlaw.

Labaratoriya shınıǵıwı rocessinde oqıwshılar sabaqlıq hám oqıw qollanbalardan paydalanıwları, oqıtıwshı menen másláhachıları múmkin.

Bul metod oqıwshılardıń bilim, uqıplılıq hám kónlikpelerdi tekseriw, yaǵnıy tálimlik rocess dúzilisi hám principi menen baylanıslı halda qollanıladı. Sol tiykarında bilimdi tekseriw hám bahalawdıń túrleri belgilenedi. Máselen;

-Kúndelik oqıw shınıǵıwı dawamında bilimdi tekseriw hám bahalaw;

-Hár bir sherek aqırında bilimdi tekseriw hám bahalaw;

-Jıl aqırında oqıwshınıń jıl dawamında iyelegen bilimlerin tekseriw hám bahalaw.

Hár bir oqıtıw túrlerinen paydalanıw oqıtıwshıdan joqarı pedagogikalıq bilim hám sheberlikti talap etedi.

Óz betinshe tálim hám onı shólkemlestiriw.

Óz betinshe jumislardı islep shıg'ıw hár bir pán boyınsha talaba óz betinshe jumislarg'a basshılıq qılıw júklemesi oqıtıwshı is rejesinde belgilep beriledi. Talaba óz betinshe jumislarg'a basshılıq qılıw kafedrada dúzilgen, kafedra baslıg'ı tárepinen tastıyıqlang'an masláháchiler tablicası tiykarında ámelge asırıladi.

Talabanıń óz betinshe jumısı boyınsha masláhát saatları topar jurnalında belgilep barıladı. Talaba óz betinshe jumısın qadag'alaw oqıw saatların alıp barıwshı oqıtıwshı tárepinen ámelge asırıladi.

Talabanıń óz betinshe jumısı, belgili pán oqıw dásturinde ajratılǵ'an saatlarga'á saykes bahalanadı hám nátiyjesi boyınsha talabanıń ulıwma bahası kiritiledi. Talabanıń ózlestiriw kórsetkishleri, bir tárepten óz betinshe jumısı boyınsha alg'an bahaları topar reyting aynasında kórsetilip barıladı. Talaba óz betinshe jumısın qadag'alaw túrleri hám onı bahalaw normaları tiyisli kafedra tárepinen belgilenedi.

Óz betinshe jumislardı bahalaw normaları talablarga'á oqıw jılı (semestr) baslanıwı aldınan qollanbalıq materiallar menen birgelikte tarqatıladi. Pánler kesiminde talabalardıń óz betinshe jumisları boyınsha ózlestiriwi turaqlı túrde toparlarda, kafedra jıynalısları, fakultet keńesinde dodalanıp barıladı. Talabanıń ózbetinshe jumısı boyınsha orınlag'an jumisları (esebat, referat, esaplasıwlar hám t.b) dizimge alınadı hám oqıw jılı dawamında saqlanadı. Joqarı dárejede bahalang'an talabalardıń óz betinshe jumisları ruwxıy hám materiallıq tárepten xoshametlenedi.

Tálim orınlarında óz betinshe jumislardı zaman talaplarına say shólkemlestiriw hám og'an basshılıq qılıw ushın basshılar hám oqıtıwshılar áyne waqıtta hám jaqsı pedagog, hám qánigelik sırların jaqsı biletug'ın qánigeler bolıwı kerek.

Tálim orınlarında óz betinshe jumislardıń nátiyjeli shólkemlestiriw ushın tómendegilerge itibardı qaratıw kerek:

- talabardı milliy g'árezsizlik ruwxında tárbiyalaw mazmunı, forma, metod hám qurallardı jetilistiriw;
- tálim, tárbiya hám rawajlandırıw maqsetleriniń birligi, kásiplik arnawlı tayarlıqtıń úzliksizligin támiyinlew;
- aldınıg'ı pedagogikalıq hám islep shıg'arıw tajiriybeleri, pán hám texnika jetiskenliklerin úyreniw, ulımalastırıw hám tálim-tárbiya procesine jaylastırıwdan ibarat.

Óz betinshe jumislarda qatnasıw tálim orınlarındaǵ'ı barlıq basshılar, oqıtıwshılar, qánigepedagoglar ushın májburiy bolıp, olardıń pedagogikalıq iskerliktiń ajıralmas bólimi bolıp tabıladı. Óz betinshe jumislardı bahalaw normaları tálim jónelisleri hám qánigelik pánlerdiń qásiyetlerinden kelip shıg'ıp ayırıqsha dúziliwi múmkin.

Ulıwma normalar tómendegishe:

Ózlestiriw kórsetkishi 86-100 % bahalang'anda:

- pán oqıw dásturine kiritilgen temalar boyınsha óz betinshe jumıs materialın tolıq ózlestirgende, óz qáteliklerin talaba ózi dúzetip bilgen jag'dayda;
- pánge qızıg'ıwshılıg'ı, jaratıwshańlıg'ı, jańa texnika – texnologiyalarga'á intiliwi, qıyın tapsırmalardı orınlawg'a háreketi;

Ózlestiriw kórsetkishi 71-85 % ball beriledi:

- pándi oqıw dásturine kiritilgen temalar boyınsha óz betinshe jumıs materialın tolıq túsindirip bergen, ayırım áhmiyetke iye bolmag'an qáteliklerge jol qoyg'an hám qáteliklerdi oqıtıwshı kórsetpesi tiykarında dúzete alg'anda;
- pánge qızıg'ıwshılıg'ı, jańa texnika-texnologiyalarga'á qızıg'ıwın kórsete alsa, qıyın tapsırmalardı orınlawg'a umtılıwı;

Ózlestiriw kórsetkishi 55-70 % ball beriledi:

- pándi oqıw dásturine kiritilgen temalar boyınsha óz betinshe jumıs materilalların tolıq túsindirmegen, pándi basqa bólimlerin úyreniwge zıyan jetkizbeytug'ın ayırım áhmiyetke iye bolmag'an qáteliklerge jol qoyılǵ'anda hám bul qáteliklerdi oqıtıwshı járdeminde dúzetken jag'daylarda;

- pándi úyreniwde jańa texnika-texnologiyalarg'a qızıg'ıwshılıg'ı, qıyın tapsırmalardı orınlawg'a bolg'an umtılwı joqlıg'ı;

Ózlestiriw kórsetkishi 55 % bahadan tómen bolg'anda:

- oqıw dásturine kiritilgen temalar boyınsha óz betinshe jumıs materialların tolıq bilmegen hám tuwırlap bolmaytug'ın qáteliklerge jol qoyılǵ'anda.

Talablardıń JOO da oqıw shıǵ'ıwlarınń áhmiyetli forması olardıń oqıw-izertlew hám ilimiy izertlew jumıslarında qatnasıwı bahaladı. Bul jumıs kóbirek kurs hám pitkeriw qánigelik (diplom) jumısların orınlaw waqtında ámelge asırıladı.

Ilimiy jumıs talabadan tek g'ana izleniw hám izleniw nátiyjlerin ulıwmalastırıwdı talap etedi, bálki óz pikirin, tiykarları hám juwmaqların erkin bayan etiw kónlikpesin qáliplestiriedi. Ilimiy jumıs izertlengen máselege jeke tártipke jantasıwı, talabanıń pikirlew sheńberin keńligi, onıń oqıw materialın úyreniwde málim bolıp úlgergeninen uzaqraqqa barıwg'a umtılıwdı talap etedi. Ilimiy jumıs procesinde talabanıń óz betinshe jumıs áhmiyetin tolıq kórinisin tabadı. Bunda tek g'ana tekstti sóylep beriw, bálki onı tezis formasına kóshiriw, talabalar ilimiy anjumanlarda shıg'arıwg'a tayarlawı, málim sharayatlarda bolsa hátte materialın baspag'a tayarlawg'a tuwra keledi. Demek, ilimiy jumıstı tayarlaw hám ilimiy konferenciya qatnasıw óz betinshe jumıslardı ámelge asırıwdıń ózine tán kulminaciyası sanaladı.

Talabaların óz betinshe ilimiy izertlew iskerliginde, ádette, referat, kurs hám qánigelik pitkeriw jumısların tayarlaw formasında ámelge asırılardı. Referat, kurs hám qánigelik pitkeriw jumısların tayarlaw bakalavr defektologlar tayarlaw oqıw rejelerinde kózde tutılardı.

Oqıw rejede referat hám kurs jumısların tayarlaw boyınsha tapsırmalar talabanıń tálim jılları boyınsha bóliniwi belgilenedi. Jumıslarg'a qoyılaturg'ın anıq talabalar olardı orınlawg'a basshılıq qılaturg'ın kafedra tárepinen belgilenedi.

Referat, kurs hám pitkeriw qánigelik jumısları boyınsha úzliksizlik bolıp, tema talaba hám ilimiy basshını qızıqtırg'an ilimiy yaki ámeliy jóneliste izshillik penen rawajlantırıp barılıwı múmkin.

Referat pán boyınsha óz betinshe oqıw jumısınıń forma bolıp, usı oqıw páni kólemindegi ol yaki bul tema menen tolıq tanısıwg'a bag'darlaydı. Bul belgili temag'a qaratılǵ'an jazba jumıs bolıp, pán klassikleri, hujjetler, arnawlı izlenisler, statisikalıq mag'lıwmatlar, maqalalar hám basqa zamanagóy baspalardı úyreniwge tiykarlang'an jag'dayda ilimiy jumısqa qoyılaturg'ın talaplarg'a muwapıq tayarlanadı. Materialdı toplaw, onı jazıw hám awızeki bayan qılıw ilimiy izertlew jumısı kónlikpelerin islewge kómeklesedi, materialdı óz betinshe analizlew, qayta islew hám sistemalastırıwdı kózde tutadı, tańlang'an másele barısınan túrli kóz-qaraslardı salıstırıp hám ózniń jeke kóz-qarasların qáliplestiriw hám onı tiykarlaw imkaniyatı júzege keledi.

Referat tayarlaw tálim sistemasında áhmiyetli orın tutadı hám materialdı óz betinshe ańlaw hámde bayanlılıwg'a dáslepki qádem taslanadı, ol talabadan birdey emes idealar hám olardı tiykarlawdı talap etedi, talabalar óz-ózin rawajlandırıw hám kásiplik bilim, uqıplılıq hám kónlikperin toplawg'a iytermeleydi.

Kurs jumısı, ádette, 2-, 3- hám 4-kurslarda orınlaydı. Kurs jumıslarınıń bul sıyaqlı orınlawı ilim izertlew tájiriye beleri, sonday-aq, arnawlı pedagogikalıq hám psixologiya tarawında belgili psixologiyalıq-pedagogikalıq mashqalanı sheshiw kónlikpeleriniń úzliksizligin qáliplestiriwdi támiyinlew lazım.

Kurs jumısı oqıw pánin úyreniwdiń juwmaqlawshı basqışında orınlanadı, onı orınlaw dawamında alıng'an bilim hám kónlikpelerden paydalanadı. Pán boyınsha kurs jumısı tómenдеги maqsetlerdi orınlaydı:

- arnawlı pánler boyınsha alıng'an teoriyalıq bilim hám ámeliy kónlikpelerdi sistemalastırıp hám bekkemlew;

- berilgen tema kóleminde teoriyalıq bilimlerde tereńlestiriw;

- ilimiy metodikalıq ádebiyatlar, málimlemeler, normative hám huqıqıy hujjetlerden izertlew ótkeriw maqsetinde paydalanıp kónlikpelerin rawajlandırıw;

- teoriyalıq bilimlerden ámeliy máselelerdi sheshiwde paydalanıp kónlikpelerin qáliplestiriw;

- dóretiwshilik iskerlik, g'árezsizlik, juwapkershilik hám birgelikligin rawajlandırıw;
- pitkeriw qánigelik jumıstı tayarlaw.

Kurs jumısları temaların professor oqıtıwshılar tárepinen islep shıǵ'ıladı hám kafedrada talqılanıp, tastıyqlanadı. Kurs jumısları temaları oqıw pánleri ishhi dásturlerinde usınıs etilgenlerge muwapıq keliwi lazım. Kurs jumısı teması talabanıń pedagogikalıq ámeliyatı menen, oqıwdan bos waqıtta isleytuǵ'ın talabalar ushın bolsa olardıń tálim orınlarındaǵ'ı jumısı menen baylanıslı bolmawı kerek. Kurs jumısı aldag'ı pitkeriw qánigelik jumısının bir bólegi bolıwı múmkin. Tańlang'an tema hám mazmunına qarap kurs jumısı referativ, ámeliy yaqı eksperimental xarakterde bolıwı mumkin. Kurs jumısı kólemi boyınsha 25 bettegi teksten kem bolmawı kerek.

Referativ xarakterdegi kurs jumısı tómendegilerdi óz ishine aladı:

- kirisiw, onda temanıń aktuallıǵ'ı hám áhmiyeti, jumıstıń maqseti hám wazıypaları, izertlew metodları (bul orında ádebiyatlar analizi) jarıtıladı;
- teoriyalıq bólim. Bunda eki bapta máseleniń tariyxı, mashqalanıń teoriya hám ámeliyattag'ı iskerlik dárejesi ádebiyatlar salıstırma analizi quralında keltiriledi;
- juwmaq, bunda juwmaq hám jumıs materiallarınan paydalanıw imkaniyatlarına tiyisli usınıslar keltiriledi;
- paydalang'an ádebiyatlar dizimi;
- qosımshalar;

Ámeliy xarakterdegi kurs jumısının dúzilisi:

- kirisiw, onda temanıń aktuallıǵ'ı hám áhmiyeti, jumıstıń maqseti hám wazıypaları, izertlew metodları jarıtıladı;
- tiykarg'ı bólim, ol eki bapтан ibarat bolıp, birinshi bapta islenip atırǵ'an temanıń teoriyalıq tiykarları; ekinshisinde úyrenilip atırǵ'an mashqalanıń ámeliyattag'ı jag'dayı grafik, tablica, sxema kórinisinde usınıs etilgen statistikalıq mag'lıwmatlar analizi hám ámeliy tájiriyebe, jag'daydıń sáwleleniwi sıpatında ashıp beriledi;
- juwmaq, bunda juwmaq hám jumıs materialınan paydalanıw imkaniyatlarına tiyisli usınıslar keltiriledi;
- paydalang'an ádebiyatlar dizimi;
- qosımshalar.

Eksperimental xarakterdegi kurs jumısı:

- kirisiw, onda temanıń aktuallıǵ'ı hám áhmiyeti, jumıstıń maqseti hám wazıypaları, izertlew metodları jarıtıladı;
- tiykarg'ı bólim, ol eki bapтан ibarat bolıp, birinshi bapta islenip atırǵ'an temanıń teoriyalıq tiykarları, máseleniń tariyxı, mashqalanıń teoriyalıq hám ámeliy tárepten islengenlik dárejesi; ekinshisinde bolsa eksperimental izertlew metodları, eksperimenttiń tiykarg'ı basqashları, eksperiment nátiyjeleriniń qayta islengenligi hám analizi bayan etiledi;
- juwmaq, bunda juwmaq hám jumıs materialınan paydalanıw imkaniyatlarına tiyisli usınıslar keltiriledi;
- paydalang'an ádebiyatlar dizimi;
- qosımshalar.

Kurs jumısına basshılıq qılıw hám onıń orınlanıwı ústinen qadag'alawdı tiyisli pán oqıtıwshısı ámelge asıradı. Kurs jumısı basshısının tiykarg'ı wazıypaları kurs jumısı mazmunı hám onı orınlaw izbe-izligi barısındaǵ'ı usınıs; talabag'a zárur bolǵ'an ádebiyatlardı tańlawda kómeklesiw; kurs jumısın orınlawdıń barısı ústinen qadag'alaw; kurs jumısına jazba pikir tayarlawdan ibarat.

Konsultaciyalar dawamında oqıtıwshı tárepinen kurs jumısının maqseti hám wazıypaları, onıń strukturası hám kólemi, islep shıǵ'ıw hám rásmiylestiriw principleri, ádebiyatlar menen islesiw jolları túsintiriledi, sonday-aq, talabalar sorawlarına juwaplar beriledi.

Talaba kurs jumısını tamamlag'an soń, basshı onı tekseredi hám jazba pikir menen talabag'a tanısıw ushın beriledi. Jazba pikir kurs jumısınıń berilgen temag'a sáykesligi haqqında juwmaq, onı orınlaw sıpatına baha, qoyılǵ'an máselelerdiń tolıq islengenligine baha, talaba tárepinen dóretywshilik jantasıwlarına bahanı óz ishine alıwı kerek.

Kurs jumısına pikir, onı qabıl qılǵ'ın oqıtıwshı oqıw shınıǵ'ıwlarınan basqa waqıtta alıp barıladı. Bul jumıslardı orınlaw ushın bir kurs jumısına 1 saattan waqıt ajratıladı.

Kerek bolg'an jag'daylarda kurs jumısı basshısı qorg'awın kózde tutıwı mumkin. Kurs jumısı boyınsha qanaatlanarsız baha alg'an talabalarǵ'a jańa kurs jumısı temasın tańlaw yaqı aldınǵ'ısın qayta islew huqıqı beriledi, onı orınlaw ushın jańa waqıt belgilenedi.

Ózbetinshe jumıslardı islep shıǵıw hár bir pán boyınsha talaba ózbetinshe jumısına basshılıq qılıw júklemesi oqıtıwshınıń jeke rejesinde kórsetiledi. Talaba ózbetinshe jumısına basshılıq qılıw kafedrada dúzilgen, kafedra basshısı tárepinen tastıyqlanatuǵın másláhatler kestesı tiykarında ámelge asırıladı. Talabaniń ózbetinshe jumısı boyınsha másláhat saatları topar jurnalında kórsetilip barıladı. Talaba óz betinshe jumısın baqlaw oqıw shınıǵıwların alıp barıwshı oqıtıwshı tárepinen ámelge asırıladı. Talabaniń ózbetinshe jumısı, pán oqıw dástúrinde ajratılǵan saatlarǵa mas bahalanadı hám nátiyjesi boyınsha talabaniń bahasına kiritiledi. Talabaniń ózlestiriw kórsetkishleri, sonlıqtan óz betinshe jumısı boyınsha alǵan bahaları topar bahalaw aynasına belgilep barıladı. Talaba óz betinshe jumıstıń túrleri hám onı bahalaw kriteriyaları tiyisli kafedra tárepinen belgilenedi. Óz betinshe jumıslardı bahalaw kriteriyaları talabalarǵa oqıw jılı (semestr) baslanıwı aldınan uslubiy materiallar menen birgelikte tarqatıladı. Pánler kesiminde talabalarđın óz betinshe jumısları boyınsha ózlestiriwi toparlarda, kafedra jıynalısları, fakultet keńesinde dodalanıp barıladı. Talabaniń óz betinshe jumısları orınlaǵan jumısları (esabat, referat, esaplawlar h.t.b) dizimge alınadı hám oqıw jılı dawamında saqlanadı. Joqarı dárejedeǵi bahalanǵan talabalarđın óz betinshe jumısları ruwxıy hám materiallıq jaqtan xoshametlenedi. Tálim orınlarında óz betinshe jumısların zaman talapları tiykarında shólkemlestiriw hám oǵan basshılıq etiw ushın basqarıwshı hám oqıtıwshılar usı waqıtta da hám jaqsı pedagog, hám qánigelik sırların jaqsı biletuǵın kadrlar bolıwı kerek. Tálim orınlarında óz betinshe jumıslardı nátiyjeli shólkemlestiriw ushın tómendegilerge tiykarǵı itibardı qaratıw kerek:

- talabalarđı milliy mustaqıllıq ruxında tárbiyalaw mazmunı, túri, metod hám qurallardı jetilistiriw;

- tálim-tárbiya hám rawajlandırıw maqsetleriniń birligi, ulıwma ilimiy, ulıwma kásiplik hám arnawlı tayarlıqtıń uzviyligin támiynlew;

- aldınǵı pedagogik hám islep shıǵarıw tájriybelerin, pán hám texnika jeńislerin úyreniw, ulıwmalastırıw hám de tálim-tárbiya rocessine jaryalawdan ibarat. Óz betinshe jumıslarda qatnasıw tálim orınlarındaǵı hámme basshılar, oqıtıwshılar, injiner-pedagoglar ushın májbúriy bolıp, olardıń pedagogik iskerligin ajralmas bólimi esaplanadı. Óz betinshe jumıslardı bahalaw kriteriyaları tálim baǵdarları hám qánigelik pánlerdiń ózgesheliklerinen kelip shıǵıp bólek dúziliwi múmkin. Ulıwma kriteriyalar tómendegishe:

Ózlestiriw kórsetkishi 86-100 % baha bolǵanda:

- pán oqıw dástúrine kirgizilgen temalar boyınsha ózbetinshe jumıs materialların tolıq ózlestiriwde, óz qátelerin talaba ózi tuwırlaǵan halda;

- pánge qızıǵıwı, jaratıwshańlıǵı, jańa texnika-texnologiyalarǵa umtılıwı, qıyın tapsırmalardı orınlawǵa xáreketlengenligi.

Ózlestiriw kórsetkishi 71-85 % ball beriledi:

- pándi oqıw dástúrine kirgizilgen temalar boyınsha ózbetinahe jumıs materialların tolıq dálillep bergen, ayırım áhmiyetke iye bolmaǵan qátelerge jol qoyǵan hám bul qáteliklerdi oqıtıwshı kórsetpesi tiykarında tuwırlaǵan halda;

- pánge qızıǵıw, jańa texnika – texnologiyalarǵa qızıǵıwdı payda etiw, qıyın tapsırmalardı orınlawǵa umtılıwǵa.

Ózlestiriw kórsetkishi 55-70 % ball beriledi:

- pán oqıw dástúrine kirgizilgen temalar boyınsha ózbetinshe jumıs materialların tolıq túsindirmegen pándi basqa bólimlerin úyreniwge kesent bermeytuǵın ayırım áhmiyetke iye bolmaǵan qáteliklerge jol qoyǵan hám bul qáteliklerdi oqıtıwshı járdeminde tuwırlanǵan halatlarda;

- pándi úyreniwde jańa texnika-texnologiyalarǵa qızıǵıwı passivligi, qıyın tapsırmalardı orınlawǵa umtılwı joqlıǵı.

Ózlestiriw kórsetkishi 55 % bahadan pás bolǵanda:

- oqıw dástúrine kirgizilgen temalar boyınsha ózbetinshe jumıs materialların tolıq bilmegen, dizimlestirilgen hám dúzetip bolmaytuǵın qáteliklerge jol qoyǵan halda.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. 5111700-Baslawısh tálim hám sport tárbiyalıq is. Pán dástúri. T., 2014 jıl.
2. Mavlonova R.A., Turaeva O.T., Xolikberdieva K.M. – T., «Oqıtuvchi» - 2008-y
3. M.X.Toxtaxojevaning umumiy tahriri ostida. «Pedagogika» - T.: Faylasuflar Milliy jamiyati, 2010-y
4. J.G.Yuldoshev, S.Xasanov, M.Shirinov. «Magistrantlarni kasbiy pedagogik faoliyatga tayorlash. Oquv metodik qo'llanma. Fan va texnologiyalar. T: 2011-y.
5. Jurayev R.X., Tolipov U.K., Sharipov Sh.S., «Uzluksiz ta'lim tizimida oquvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishning ilmiy –pedagogik asoslari» T.: Fan nashiriyoti, 2004-y.
6. Бахарева, Л. Н. Интегрирование учебных занятий при изучении природы младшими школьниками: диссертация ... кандидата педагогических наук: 13.00.01. - Москва, 1995. - 224 с.
7. Mavlonova R.A Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiyasi va integratsiyasi. O'quv qo'llanma. / R.Mavlonova, N.Rahmonqulova. – O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. – Toshkent. Voris nashriyoti, 2013. 240 b.

PITKERIW QÁNIGELIK JUMISLARINA BASSHILIQ ETIW METODIKASI. PITKERIW QÁNIGELIK JUMISLARINA BASSHILIQ ETIWDIŇ SHÓLKEMLESTIRIWSHILIK HÁM ILIMIY-METODIKALIQ BANKI

Reje:

1. Pitkeriw qánigelik jumıslarına hám olardıń temaların tańlawǵa qoyılatuǵın talaplar.
2. Pitkeriw qánigelik jumıslarına basshi juwmaq'ın tayarlaw.
3. Pitkeriw qánigelik jumıslarına pikir tayarlaw hám olardı bahalaw.

Tayamısh túsinikleri: pitkeriw qánigelik jumısları, pitkeriw qánigelik jumısları bankin qáliplestiriw, talaplar, pitkeriw qánigelik jumıslarına basshılıq qılıw, basshi juwmaǵı, pikir tayarlaw.

Pitkeriw qánigelik jumısların jazıw metodikası. Basshılıq qılıw.

Pitkeriw qánigelik jumısı-tálimniń juwmaqlawshı basqıshında joqarı bilimlendiriw ornı basshisı tárepinen tayınlang'an ilimiy basshinıń tapsırması hám kórsetpesi tiykarında talaba tárepinen óz betinshe orınlanatug'ın ilimiy teoriyalıq hám metodikalıq jumısı. Pitkeriw qánigelik jumısı qorg'awı bakalavriyat bag'darı talabasınıń juwmaqlawshı mámleketlik attestaciyası sınavı kórinislerinen ibarat. Sonday-aq, pitkeriw qánigelik jumısı talabanıń óz qánigeligi boyınsha iyelegen teoriyalıq hámde ámeliy kónlikpe hám uqıplılıqlardıń kólemi hám dárejesin, pitkeriwshiniń bilimi hám sheberligin belgilewshi, dóretiwshilik izertlew jumısı. Pitkeriw qánigelik jumısın orınlaw processı tómendegi izbe-izlikte ámelge asırıladı:

Tayarlıq basqıshı:

- tańlangan tema boyınsha pitkeriw qánigelik jumısın orınlaw ushın ruxsat alıw (temanı tastıyıqlaw);

- qánigelik jumıstı orınlaw boyınsha tapsırmalardı islep shıǵıw;

- temanı tańlaw;

Pitkeriw qánigelik jumısı teması tómendegi talaplarǵa juwap beriwi kerek:

- temanıń talaba tálim jónelisi, qánigeligine sáykesligi;

- aktual pedagogikalıq mashqalag'a arnalg'anı;

- pánniń ámeldegi jag'dayı hám onı rawajlandırıwǵa sáykesligi;

- óndiriske qızıǵıw oyatıwı hám ámeliy áhmiyetke iye bolıwı

Pitkeriw qánigelik jumısın tańlawda tómendegilerdi esapqa alıw maqsetke muwapıq bolıp esaplanadı:

- izertlenip atırǵan mashqalanıń ádebiyatlarda jarıtılıwı hám islengenlik dárejesi;

- joqarı bilimlendiriwde bilim alıw dáwirinde talabanıń kurs jumısları hámde basqa ilimiy jumısların orınlaw barısında iyelegen kónlikpeleri;

- pitkeriw jumısın orınlaw ushın zárúr bolǵ'an mashqlalardı tabıw imkanıyatı;

- talabanıń imkanıyatlardı hám teoriyalıq-ámeliy tayarlıq dárejesi.

Pitkeriw qánigelik jumısı quramına tómendegiler kiredi:

- titul beti

- mazmunı

- kirisiw

a) tańlangan temanıń aktuallıǵı;

b) jumıstıń maqseti hám wazıypaları;

c) jumıstıń obekti hám predmeti;

d) metodologiyalıq tiykarı hám izertlew metodları;

e) qorgawǵa alıp shıǵılıp atırǵan jag'daylar;

f) jumıstıń ámeliy dúzilisi;

- tiykarǵı bólim

- juwmaq

- paydalanǵan ádebiyatlar dizimi.

- qosımshalar

Pitkeriw qánigelik jumıs pitkeriwshiniń kásiplik erudiciyası joqarı dárejesin, onıń metodikalıq tayarlıq'ın, kásiplik iskerlik, kónlikpe hám uqıplıqların iyelegenligin anıqlaw lazım. Soǵan qaray pitkeriw qánigelik jumısınıń maqseti:

- teoriyalıq bilim hám ámeliy kónlikpelerdi sistemalastırw hám bekkemlew;
- bilim hám ámeliy kónlikpelerden anıq ilimiy izertlew hám ilimiy-ámeliy mashqalalardı sheshiwde paydalanıw;
- óz betinshe jumıs kónlikpelerin rawajlandırıw;
- materialdı ulıwmalastırw hám logikalıq bayan qılıw kónlikpelerin rawajlandırıw;
- eksperimental izertlew metodikasın iyelew.

Pitkeriw qánigelik jumıstı orınlawda talaba tómenдеgi qábiletlerdi kórsetip beriw talap etiledi:

- ózbetinshe turde ilimiy-izertlew hám ilimiy-ámeliy wazıypanı qoyıw, onıń aktuallıǵı hám áhmiyetin bahalaw;
- izertlew wazıypasın aldınǵ'a suriw;
- jumıs teması boyınsha xabardı toplaw hám qayta islew;
- alınǵan materialdı úyreniw hám kritikalıq analiz jasaw;
- úyrenilip atırǵan mashqalanı sheshiwde óz variantın islep shıǵıw, táriyiplew hám tiykarlaw;
- juwmaq hám alınǵan nátiyjelerdi ámeliyatta en jaydırw júzesinen usınıslardı islep shıǵıw, rásmiylestiriw hám tiykarlap beriw.

Pitkeriw qánigelik jumıs temaları pándi rawajlandırıwdıń aldınǵı bag'darları hám ámeliyat zárúrlıklarına sáykes turde kafedrada islep shıǵ'ıladı hám ámeliy zárúrlıklarge muwapıq turde kafedrada islep shıǵıladı hám JOO Ilimiy keńesi tárepinen tastıyıqlanadı.

Talabaǵa usınıs etilgen temalardan birewin tańlaydı, sol menen bir qatarda onıń jeke ilim-izertlew is tájiriyesine tayanıp, óz betinshe turde tema usınıs etiw hám onı islep shıǵıw maqsetke muwapıqlıǵın tiykarlawı múmkin. Temalar rektor buyırǵı menen tastıyıqlanadı. Temanı ózgeriwde tek sebepli jaǵdaylarda jol qoyıladı hám rektor buyırǵı menen rásmiylestiriledi. Pitkeriw qánigelik jumısın talaba kafedranıń usınısı menen KOO professor-oqıtıwshıları quramınan usınıs etilgen hámde tastıyıqlanǵan ilimiy basshı qol astında orınlanadı. Pitkeriw qánigelik izertlewler ústinde islew ushın talaba bir qatar basqıshlardı kózde tutatug'ın reje-grafik islep shıǵadı hám basshı menen kelisedi. Bul basqıshlar tómenдеgishe:

- kásiplik iskerlik tarawın belgilew hám jumıs baǵıshlanatuǵın mashqalanı anıqlastırw;
- jumıs temasın, onıń ishshı atamasın hám izertlew kóz-qarasların qalıplestiriw;
- xabar mákannı belgilew hám mashqalaǵa tiyisli ádebiyatlardı izlew, annotaciyalanǵan kartoteka dúziw, manbalardı referatlaw.

Bunda talaba temanıń ulıwma máselelerinen jeke mashqalaǵa yaki tańlanǵan mashqalanı jeke úyreniwden onıń ulıwmalıq manbalarına qarap joldı belgilewimiz múmkin;

- teoriyalıq izertlew nátiyjelerin analizlew, maqset, wazıypalar hám izertlew kóz qarasın anıqlastırw, jumıstıń ámeliy bólimi ushın wazıypalardı belgilew;
- eksperimental baza, metodikalardı anıqlaw hám eksperimenttiń barıwın rejelestiriw;
- eksperimental izertlew ótkeriw hám nátiyjelerdi toplaw, analiz hám en jaydırw;
- pitkeriw qánigelik izertlew atamasın korrekciyalaw, jumıs temasın jazıw hám basshı tárepinen tekseriledi;
- jumıstı, qosımshlardı, illyustrativ materiallardı rásmiylestiriw;
- jumıstı pikir bildiriwshige usınıs etiw, pikir menen tanısıw;
- qorǵaw ushın shıǵ'ıw lekciyasın tayarlaw, zárúr jaǵdaylarda onı aprobaciyalaw (sınawdan ótkeriw – dáslepki qorǵaw).

- reje- grafik májburiy normtiv hujjet sanaladı, basshı tárepinen imzalanadı, arnawlı tayarlawshı kafedra basshısı tárepinen imzalanadı.

Reje-grafik pitkeriw qánigelik jumısına, betlerden soń qosıp tigiledi. Basshı ishshiniń grafikke sáykes orınlanıwın qadag'alaydı hám kafedranı pitkeriwshı talaba jumısınıń jag'dayı haqqında turaqlı xabardar qılıp baradı.

Qánigelik jumıs basshısı talabaǵa jumıstı tayarlaw hám jazıw dáwirinde teoriyalıq hám ámeliy járdem beredi, ish strukturası, mazmunı hám onı rásmiylestiriw, ádebiyatlardı tańlaw h.t.b. haqqında usınıslar beredi. Bunnan basqa, basshı tiykarlaw, kompoziciya, usıl hám tag'ı basqalarǵa baylanıslı kemshiliklerdi, ulardı joq etiw jolların kórsetip, máslahátler beredi.

Pitkeriw qánigelik jumısın talaba óz betinshe orınlawı hám berliq kerekli bolǵan hujjetlerdi rásmiylestiriwi, atap aytqanda, kórsetilgen materiladı tayarlawın názerde tutıwı lazım. Temanı teoriyalıq hám metodikalıq tárepten tuwrı islep shıǵıw hám ashıp beriw, onıń sıpatı hám mazmunı ushın talabanıń ózi tolıǵı menen juwapker bolıp tabıladı.

Tamamlanǵan jumıs basshıǵa tapsırıladı, basshı oqıp shıqqan soń, imzalaydı hám jazba juwmaq beredi. Basshınıń juwmaǵı tiykarında kafedra talabanı qorǵawǵa qoyıw haqqında qarar qabıl etedi. Kafedra basshısı talabanı qorǵawǵa qoyıw múmkin emes dep sheshim shıǵarsa, másele basshınıń májbúriy qatnasıwında kafedra jıynalıwında kórip shıǵıladı hám bayanlama rásmiylestiredi.

Buyırıq penen qorǵawǵa qoyılǵan pitkeriw qánigelik jumıs pikir beriwge jiberiledi. Pikir bildiriwshiler sıpatında, ádette, izertlew orayı esaplang'an tálım ornınıń jetekshi qánigelerinen biri, sonday-aq, izertlew mashqalası boyınsha ekspert esaplangan JOO professor-oqıtıwshısı tartıladı. Pikir bildiriwshiler quramı kafedra basshısı tárepinen tastıyqlanadı.

Pikirdi alg'an, talaba ilimiy basshı menen birgelikte pikir bildiriwshiniń narazılıqlarına juwap tayarlawı, zárúr halatlarda jumısqa tiyisli dúzetiwler hám tuwırlawlar kirgiziwi kerek boladı.

Pikir bildiriwshi tárepinen jumısqa unamsız kemshilikler anıqlang'an jag'dayda olar joq etilgenen soń, kafedra onı qayta pikir bildiriwge jiberiwge haqlı. Kafedra baslıǵı basshı pikiri hám yaki dáslepki qorǵaw nátiyjeleri hám yaki pikir bildiriwshilerdiń narazılıqlarına tiykarlanıp talabanı pitkeriw qánigelik jumısın MAK da qorg'awǵ'a qoyıp bolmaydı dep esaplasa, bul másele avtor hám basshı qatnasıwında kafedra májlisinde kórip shıǵıladı.

Qorǵawǵa qoyılǵan pitkeriw qánigelik jumıs basshı juwmaǵı hám pikir bildiriwshiler menen MAKda qorǵawǵa jiberiledi.

Pitkeriw qánigelik jumıs ádette, tómendegi dúziliske iye boladı: kirisiw, teoriyalıq bólim (birinshi bap), eksperimental izertlew (ekinshi bap), psixologiyalıq-pedagogikalıq usınıslar (ushinshi bap).

Kirisiw bóliminde izertlew temasınıń aktuallıǵı tiykarlanadı, onıń maqseti, wazıypaları belgilenedi, predmeti, ob'ekti qısqasha táriyiplenedi, izertlew fakti qalıplestiriledi ámeldegi áhimiyeti sáwlelendiredi. Bunnan basqada, kirisiw bóliminde jumıs baplarınıń qısqasha táriypi keltiriledi. Izertlew temasınıń aktuallıǵı tiykarlaw teoriyalıq manbalar, jámiyetlik rawajlanıw tendenciyları hám kásiplik ámeliy iskerlik reallıqları tiykarında ámelge asırıladı. Izertlew aktullıǵınıń dáliyli watanımız hám shet ellik alımlardıń úyrenilip atırǵ'an mashqalalarına úlken itibar qaratuwı, sonday-aq, jetkilikli dárejede ashılmag'an hám anıqlastırıldı talap etetuǵın sorawlar bar bolıwı múmkin.

Qoyılǵ'an mashqalanıń sheshimi kásiplik iskerliktegi, belgili mekemeler jumısın rawajlandırıw ushın áhimiyet kásip etiwı hám múmkin.

Pitkeriw qánigelik jumıs maqseti qoyılǵ'an mashqalanı sheshiwden ibarat. Izertlew wazıypaları onıń maqsetin anıqlastıradı hám orınlaw izbe-izligin belgileydi. Ádette, pitkeriw qánigelik jumısta tómendegi wazıypalar qoyıladı:

- úyrenilgen mashqalag'a tiyisli teoriyalıq manbalar analizi;
- úyrenilgen hádiyseniń aktuallıq jag'dayı, sonday-aq, shamalılıq, onın keyingi rawajlandırıw perspektivaları hám sebeolerin anıqlaw;
- eksperimental bazanı belgilew;
- izertlew metodların tańlaw;
- emperik izertlew ótkeriw;
- ámeliy usınıslar islep shıǵıw.

Izertlew ob'ekti sıpatında ulıwmalıq hádiyse hám onıń ayırım tárepleri rawajlanıwı hám júzege shıǵ'ıwınıń nızamlıqları hám procesi bolıwı múmkin. Hár qanday halatda izertlew ob'ekti tańlang'an tema hám jumıs mashqalasına muwapıq keliwi lazım.

Izertlew predmeti jumıstıń teması hám ob'ektine tereń sáykes hám anıq belgileniwi kerek.

PQJ predmeti sıpatında ol yaki bul hádiyseniń xarakterleri, strukturalıq komponentleri, onı úyreniw, onı analizleniw jolları hám metodları, oqıw – tárbiyalıq is-ilajlar, psixologiyalıq-pedagogikalıq, tásir nátiyjeliligin asırıw sharayatlarınan ibarat bolıwı múmkin. PQJ ámeliy áhiiyeti onıń mashqalanı sheshiwi, izertlew nátiyjelerin ámeliyatta kórsete alatug'ın anıq járdemde óz sáwleleniwin tabadı. Ádette, jumıstıń áhimiyyetin úyrenilip atırg'an hádiyseniń anıqlang'an xarakterleri hám islep shıǵ'ılǵ'an usınıslar shólkemlestiredi.

Izertlewdiń teoriyalıq bólimi birinshi bapta (zárúr jaǵdaylarda eki bapta) usınıs etiliwi kerek. Onda watanımız hám shet ellik alımlardıń jumısları analizi hám sintezi, úyrenilgen mashqalag'a turli jantasıwlardıń ózine sáykeslikleri, onıń ulıwmalıq problematikada tutqan ornı hám áhimiyyeti, sheshilmegen, keń jarıtılmag'an hám anıqlastırıwdı talap etetuǵın máseleler bayan etiledi.

Onıń analitikalıq bag'darlang'anlıǵ'ın asırıw ushın materaldı túrli tiykarlarǵa qarap sistemalastırıw, ulıwmalastırıw hám sáwlelendiriw usınıs etiledi.

PQJ nıń sıpatlı orınlanıwı keminde 50 teoriyalıq manbanı úyreniwdi talap etedi, olar arasında qánigeler monografiyaları hám ilimiy maqalar (olar ádebiyatlardıń tiykarg'ı bólegin qamtıp aladı), sabaqlıq hám oqıw qollanbalar, sózlik hám maǵlıwmatnamalar bolıwı kerek.

Tek ǵana shet ellik, bálki májburiy túrde jergilikli izertlewshiler jumısları keltiriliwi lazım. Tekstte, úyrenilgen ádebiy mag'lıwmatlarga ug'ımlar menen bir qatarda, PQJ avtorlarınń kóz-qarasları, poziciyası, sholıwı sáwlelendirilwi hám tiykarlawı lazım.

PQJ birinshi babı úyrenilgen mashqalanıń ayırıqsha táreplerin táriyplegen keminde eki paragraftı óz ishine alıwı kerek. Hár bir paragraf logikalıq tiykarlang'an juwmaqlar, másele áhimiyyetiniń qısqasha túsindirmesi menen tamamlanadı. Birinshi bap boyınsha juwmaqlar eksperimental ámeliy ámeliy izertlew tiykarlanıwın óz ishine alıwı kerek.

Analitikalıq sholıw teksttegi tómendegi talaplar qoyıladı: xabardıń tolıq hám isenimlilik; xabarg'a kritikikalıq bahanıń barlıǵ'ı; struktura logikalıǵ'ı; kompoziciyalıq birlik; juwmaqlardıń tiykarlang'anlıǵ'ı.

PQJ ekinshi babı eksperimental izertlew nátiyjelerin óz ishine aladı. Ádette, ol 3 paragrafqa bólinedi. Bul jag'dayda birinshi paragrafda sınılawshılar quramı, olardıń keńeytirilgen kórinisi (sanı, jumısı, jınsı, socialıq ornı, halatı xarakterleri h.t.b) keltiriw maqsetke muwapıq. Ekinshi paragrafda eksperimental izertlew izertlewdiń barısı, formaları hám metodları (qayerde, qashan hám qay múddetlerde, jeke topar quramında ótkerilgeni, paydalang'an metodlar hám anıq eksperimental meodikalar) táriyplew hám tiykarlaw, qollang'an metodlardıń PQJ maqset hám wazıypalarına muwapıqlastırıwdı dáliyllep beriwi kerek.

Izertlew ótkeriw ushın zárúr kórsetpeli hám tekst materialı kóp jer talap ece, olardı qosımshalarda beriwi usınıs etliedi. Paragraf tekstinde metodikalardıń ulıwmalıq táriypleniwi hám qosımshalarda ug'ımlar, bibliografiyalıq materiallar keltiriledi.

Úshinshi paragraf empirik izertlew nátiyjeleriniń kólemi hám sıpat talqılawına arnalıwı múmkin. Avtor, másele, izertlew dawamında sınılawshılar ózin qanday tutıwın belgileytug'ın nátiyjeler bayanlamalardan misallar keltiriliwi, anıqlang'an faktlerdi túsindiriw lazım. Aling'an nátiyjelerdi kólemlik qayta islewdiń izertlew nátiyjeleri hám juwmaqlardıń isenimlilik hám tiykarlang'anlıǵ'ın tastıyqlawshı arnawlı metodlardan paydalanıw usınıs etiledi. Nátiyjelerdi grafikikalıq, diagramma, tablica h.t.b kórinisinde beriliwi maqsetke muwapıq.

Ekinshi bap hám onıń quramındaǵı paragraflar hám qılǵ'an jumıslardı qısqasha ulıwmalastırıwshı juwmaq menen tamamlanıwı kerek. Juwmaqlar izertlewde qaysı qag'ıydalarda óz tastıyǵ'ın tapqanı, úyrenilip atırg'an hádiyseniń qaysı jańa xarakterleri anıqlang'anlıǵ'ın kórsetip beriwi kerek. Áyne waqıtta izertlew nátiyjeleri hám juwmaqlarınan belgili bir wazıypalardı sheshiwde qalay paydalanıw múmkinshiliklerin kórsetip beriwi kerek.

Úshinshi bapta sınıwshılar menen alıp barılatug'ın usıllar hám quralları keltiriliwi, formalardıń nátiyjeliligini eksperimental dáliyleniwi hám iskerligi kórsetilgen mashqalardı sheshiw menen baylanıslı qánigeler ushın usınıslar beriliwi múmkin.

Onda talaba balardı psixologiyalıq-pedagogikalıq analizlew, olar menen alıp barılǵ'an oqıw-tárbiya hám korrekciyalıq jumıslardı, shańaraq. Máhalle hám jámiyechilik penen birge islesiwler, tálim orınları jumıs sıpatı hám nátiyjelerdi asırıw barısınan usınıslar islep shıǵ'adı.

Barlıq usınıslar ámeliy anıq xarakterde bolıwı, olardıń ámelde qollanıwın támiyinleytug'ın islenbeler dárejesine jetkeriliwi kerek.

Belgili is-ilajlardı islep shıǵ'ıw ushın úyrenilip atırǵ'an mashqalanıń teoriyalıq analizi, alding'ı hám shet ellik tájiriybeler, sonday-aq, ekinshi bapta keltirilgen eksperimental izertlew mag'lıwmatları tiykar wazıypasın atqaradı.

Juwmaқта izertlew nátiyjeleri keltiriledi. Qoyılǵ'an mashqalanı ilimiy-teoriyalıq hám eksperimental-ámeliy úyreniw tiykarında onıń aktıllıǵ'ı keltirilip ótiledi, maqset hám wazıypalardıń sheshiliw dárejesi kósetiledi, kóz-qaraslar tastıyqlanadı hám biykarlanadı, jumıstıń ámeliy áhmiyeti (avtordıń mashqlanı sheshiwge úlesi) bahalanadı. Zárúr bolǵ'an jag'daylarda jáne de tolıqraq islewdi talap etetug'ın máseleler kólemi, mashqalanı úyreniw barısı belgilenedi.

Juwmaқта kirisiw eki tiykarǵ'ı bólimniń mazmunın takrarlawǵ'a jol qoyılmaydı.

Ádebiyatlar dizimi PQJ temasına sáykes keliwi, túrli baspalardı óz ishine alıwı kerek. Ádebiyatlar dizimi avtorlar betleri (avtorlar F.A.Á) yaqi tiylarǵ'ı atamalar alfavit tártibinde dúziledi.

Dizim paydalanılǵ'an normativ hújjetlerden baslanadı, keyin baspadan shıǵ'arılǵ'an oqıw-metodikalıq ádebiyat, jurnal maqalaları, sońında internet materialları keltiriledi. Baspa jılı hám orını, betler sanı álbette kórsetiledi, bunda shıǵ'ıw mag'lıwmatlar tarawında bibliografiyalıq talaplar menen belgilengen qısqartıwlarǵ'a jol qoyılmaydı. Ádebiyatlardıń tártiplengen dizimi arab cifrları hám noqat penen tártip nomerlenedi.

Jumıstı tamamlarǵ'an soń, tiykarǵ'ı bólim tekstin dúziwde ádebiyatlar dizimi toltırılǵ'an bolsa, teksttegi ug'ımlardıń kórsetilgen baspanıń ádebiyatlar dizimindegi cifrg'a sáykesli qosımsha tekseriledi.

Qosımshalarda PQJ teksti menen baylanıslı bolmag'an tablicalar, grafik hám sxemalar, sonday-aq, eksperiment bayanlamaları, alıp barılǵ'an sabaq hám shınıǵ'ıwlar táriypi, sınıwshılardıń suwretleri hám basqa, avtor tekstte keltiriw zárúr dep tapparǵ'an, materilallar keltiriliwi múmkin. Sonday-aq, qosımshada glossariy berilip, onda jumısta qollanılg'an tiykarǵ'ı túsinik hám terminler keltiriledi.

Bunnan basqa, jumısqa ózbek, rus hám ingliz tillerinde annotaciya tayarlanıp, onda jumıstıń maqseti hám qısqasha mazmunı keltiriledi. PQJ ushın baha mámleketlik attestaciya komissiyası ag'zaları, pitkeriw qánigelik jumıs basshısı hám pikir bildiriwshiler dodalawı hám olardıń pikiri birlestirilgenen keyin kollegiyalıq tiykarda qoyıladı. PQJtı bahalaw ózin hám onıń qorg'alıwın bahalawdan ibarat boladı.

PQJ sıpatın bahalawda onıń dárejesi inabatqa alınadı. Jumıs ámeliy bag'darda innovaciyalıq xarakterde bolıwı, izertlengen mashqalag'a ámeliy yaqi ilimiylik jantasıwların óz ishine alıwı lazım. Bahanıń tuwra bolıwı ushın hár bir bólim (bap) mazmunı talaba tarapınan mashqlanıń qoyılǵ'anlıǵ'ı, tiykarǵ'ı túsiniklerdiń anıqlastırılǵ'anlıǵ'ı, ug'ımlar hám olardıń belgileri islep shıǵ'ılǵ'anlıǵ'ı, unamsız hádiyeler sebepleriniń anıqlang'anlıǵ'ı, mashqalanı sheshiwdiń tiykarǵ'ı jolları belgilengenligi, túrli kóz-qaraslar ulıwmalastırılǵ'anlıǵ'ı, ayrıqsha poziciyalar analizi, ámeliy harakterdegi usınıslar kiritilgenligi tárepinen talqılanadı.

PQJ qorg'awın bahalawda talaba lekciyasınıń sıpatına, yag'niy onıń:

- Úyrenilgen mashqalanıń tiykarın alatug'ın teoriyalıq qag'ıydardı ápiwayılastırmastan hám kúndelikli túsiniw hámde janlı sóylesiw tilinde bayanlawǵ'a ótpesten anıq suwretlep bere alıwı;
- Hádiyelerdi basqa sociallıq procesler menen baylanıstıra alıwı, olardıń tájiriyege tásirin belgiley alıwı;

- Mashqlag'a óz jantasıwları, alıng'an nátiyjelerdi jeterli dárejede anıq qáliplestire alıwg'a. tiykarlı bayanlap bere alıwı itibarg'a alınadı.

Talaba PQJ qorg'awında «qanaatlanarsız» baha alsı, ol qayta qorg'aw huquqı menen universitetten shıg'arıladı. Bir márte qayta qorg'awg'a jol qoyılmadı.

Qadaǵalaw ushın sorawlar:

1. Óz betinshe tálim hám onı shólkemlestiriw formaların aytıp berin.
2. Óz betinshe tálimniń túrlerin sanap berin.
3. Óz betinshe jumıslar qanday imkaniyat beriwi lazım.
4. Auditoriyada ámelge asırılátug'ın óz betinshe jumıslar.
5. Pedagogikag'a tiyisli ádebiyatlarda óz betinshe jumıslardıń qanday túrleri berilgen.
6. Baslawısh tálim pánlerinen kurs jumısların tayarlaw metodikasın aytıp berin.
7. Pitkeriw qánigelik jumıs shólkemlestiriw metodikası.
8. PQJlarg'a basshılıq qılıw hám PQJtı rásmiylestiriw tártibin aytıp berin.
9. Jumıstın rejesin dúziw hám orınlanatug'ın jumıslardı qadaǵalaw.
10. İlimiy basshınıń jumısların aytıp berin.

Paydalangan ádebiyatlar:

1. Muslimova N.A., Qúysinov O.A. Kásip tálimi oqıtıwshılardıń tayarlawda óz betinshe tálimdi shólkemlestiriw. – T.: Nızamıy atındag'ı TMPU. Metodikalıq qollanma. 2006.
2. Pedagogika. // M.Toxtaxodjaevaning umumiy tahriri ostida. – T.: Ozbekstan Filosoplari Milliy jámiyeti, 2010.
3. Jukova E.D. Texnologiya organizacii i realizacii samostoyatel'noy raboti studentov: rabochaya tetryu –Ufa: Izd: Izd-vo BGPUB 2004.
4. Zufarov. SH. Pedagogik innovatika. – T.: “Fan va texnologiyalar” baspası, 2012.
5. Slastenin V.A. Isaev I.F., Shiyanov E.N. . Obshaya pedagogika. V 2x ch. – M.:VLADOS, 2003. Ch.1
6. OLIY TA'LIM. Me'yoriy huquqiy va uslubiy hujjatlar to'plami. –T.: “Istiqlol ” baspası bas taxriyatı. 2004. -512 b.
7. Abuzalova M., Toyirov G. Malakaviy bitiruv ishi tuzish uchun metodik ko'rsatma va tavsiyalar (filologiya fakulteti talabalari va metodistlari uchun mo'ljallangan). – T.: “Fan” baspası, 2007, - 28 b.
8. Qadirova R.M Bitiruv malakaviy ishini tuzish metodikasi. O'quv qo'llanma. – T.: TDPU. : 2001 -112 b.
9. Xodjaev B.X. O'quvchilarning mustaqil fikrlashini shakllantirish yo'llari. – T.; 2008. – 65 b.
10. Baybaeva M.X. Mustaqil ta'lim olish texnologiyasi va kasbiy yo'nalganlik // Kasb-hunar ta'limi. – Toshkent, 2005.
11. R.P. Pathak. Methodology of Yeducational Research. USA-2008 Atlantic
12. .Chicherina Ya., Nurkeldieva D.,Bondareva Ye. Mutaxassislik fanlarni wqitish metodikasi. T.: “Fan va texnologiyalar, 2013y.

BASLAWISH TÁLIMDE INNOVACION-KORPORATIV SHERIKLIK TIYKARINDA ÚZLIKSIZ ÁMELIYATTI SHÓLKEMLESTIRIW TEXNOLOGIYASI. QÁNIGELIK PÁNLERINEN OQIW HÁM QÁNIGELIK PEDAGOGIKALIQ ÁMELIYATTI SHÓLKEMLESTIRIW HÁM ÓTKERIW

Reje:

1. Qánigelik pánlerinen oqıw hám qánigelik pedagogikalıq ámeliyattı shólkemlestiriw hám ótkeriw texnologiyası.
2. Pedagogikalıq ámeliyat dástu'rin islep shıǵıw, pedagogikalıq ámeliyatqa basshılıq etiw metodikası.
3. Pedagogikalıq ámeliyatti bahalaw o'lishemleri, pedagogikalıq ámeliyat boyınsha jumıs hújjetleri.

Tayanısh túsiniqleri: Oqıw ámeliyatı, qánigelik pedagogikalıq ámeliyat, shólkemlestiriw hám ótkeriw texnologiyası.

Joqarı tálim mekemeleri studentleriniń ilmiy tájriybe ámeliyatın ótew rejimi tuwrısındaǵı NIZAM Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2017 jıl 20 apreldegi “Joqarı tálim sistemasın jáne de rawajlandırıwdıń ilajları tuwrısında” PQ-2909 -san, 2017 yıl 27 iyuldaǵı “Joqarı maǵlıwmatlı qánigeler tayarlaw sapasın asırıwda ekonomika tarawları hám tarmaqların qatnasıwın jáne de keńeytiw ilajları tuwrısında” PQ-3151-san hámde 2018 jıl 5 iyundaǵı “Joqarı tálim mekemelerinde tálim sapasın asırıw hám olardıń mámlekette ámelge asırılıp atırǵan keń qamtılgan túpkilikli ózgerislerde aktiv qatnasın támiyinlew boyınsha qosımsha ilajlar tuwrısında”g'i PQ-3775-sanlı qararlarına muwapıq joqarı tálim mákemeleri bakalvriat tálim baǵdarları hám magistratura qánigelikleri studentleriniń ilmiy tájriybe ámeliyatın o'tew rejimin belgileydi hám joqarı tálim mekemelerinde tálim baǵdarları boyınsha mámleketlik tálim standartları hám úlgili oqıw Rejelerina muwapıq oqıw hám qaniygelik pedagogikalıq ámeliyatti shólkemlestiriledi hám ótkeriledi..

Qaǵıydaǵa kóre oqıw ámeliyatı 1-3 kurslarda, qaniygelik pedagogikalıq ámeliyat 4-kursda ótkeriledi.

1-3 kurs studentleriniń oqıw ámeliyatı.

Oqıw ámeliyat tiykarǵı waziypası studenttiń barlıq psixik hám jeke sapaların rawajlandırıwǵa qaratılǵan hár qıylı tapsırmalardı tayarlawdan ibarat.

Tómen kurslarda pedagogikalıq ámeliyattı shólkemlestiriwde studentlerdiń individual qásiyetlerin, olardıń tayınlıq dárejesin esapqa alıw zárúr.

Studentlerdiń pedagogikalıq ámeliyatı ulıwma orta bilim beriw mákemeleri, magistratura studentleri bolsa joqarı tálim shólkemi tiyisli kafedralarında ótkeriledi.

4-kurs studentleriniń qaniygelik pedagogikalıq ámeliyatı.

Bakalavr baǵdarları boyınsha pedagogikalıq qánigeler tayarlawdıń áhmiyetli bólegi bolǵan qaniygelik pedagogikalıq ámeliyat tálim-tárbiya procesine zamanagóy pedagogikalıq hám informaciya texnologiyalarını tabıslı qollaıp atırǵan, málim bul baǵdarda jetkilikli dárejede jumıs tájiriybelerine iye bolǵan, oqıw-materiallıq támiynatı búgingi kún talaplarıǵa juwap beretuǵın ulıwma orta bilim beriw mekemelerinde ótkeriledi.

Pedagogikalıq joqarı oqıw orınları studentleriniń qaniygelik pedagogikalıq ámeliyatı joqarı oqıw ornında alıp barılatuǵın tálim-tárbiya procesiniń izbe-iz dawamı sanalıb, bakalvriat baǵdarları boyınsha alınǵan teoriyalıq bilimlerdi bekkemlew hám usı bilim, kónlikpe hám ilmiy tájiriybelerdi tikkeley tálim-tárbiya procesine qóllaw imkaniyatın beredi.

Qaniygelik pedagogikalıq ámeliyat bakalavr baǵdarları mámleketlik tálim standartları (MBS) kórinisinde boladı .

Pedagogikalıq ámeliyat joqarı oqıw ornında maman qánigeler tayarlaw barısında oqıw procesiniń ajralmaytuǵın bólegi esaplanadı. Qaniygelik pedagogikalıq ámeliyat studentke joqarı oqıw ornında alǵan teoriyalıq hám ámeliy bilimlerin ámeliyatda sinap ko'rıw, pedagogikalıq iskerlikti iyelewde dáslepki ilmiy tájriybe hám kónlikpelerdi ózlestiriw, oqıwshılar menen islew

tájiriybesin iyelewge xızmet etedi. Pedagogikalıq ámeliyattıń maqseti tálim baǵdarları boyınsha studenttıń pedagogikalıq-psixologik pánlerden, metodika hám qánigelik pánlerinen iyelegen ilimiy-teoriyalıq bilimlerin hám ámeliy kónlikpelerin pedagogikalıq iskerliginde dóretiwshilik qollay biliwge úyretiw.

Pedagogikalıq ámeliyatǵa teoriyalıq hám ámeliy tálimge tiyisli oqıw rejeni tolıq atqarǵan student jiberiledi.

Respublikamızda pedagog-kadrlardı tayarlaw hám pedagogikalıq tálim procesin sapa tárepten jańa basqıshqa kóteriw máselesi jámiyetti modernizacijalaw hám jáne de, rawajlandırıw baǵdarlarınan biri sıpatında belgilep alınǵan. Ásirese, pedagogika joqarı tálim mekemelerinde tayarlanıp atırǵan pedagog-kadrlardı joqarı kásiplik bilim, kónlikpe hám ilimiy tájriyeler menen qurallandıırıw, olardıń zamanagóy axbarat hám texnologiyalıq kompetentligin asırıwǵa úlken itibar qaratilmoqda. Usı máseleń sheshimi bolsa, teoriya hám ámeliyattıń muwapıqlıǵını, ozlestirilgen teoriyalıq bilimlerdi ámeliy kónlikpe hám ilimiy tájriyelerge aylandıırıwdı talap etedi. Áne usınıń sebebinen pedagogika joqarı tálim mekemelerinde pedagogikalıq ámeliyattı hár tárepten joqarı dárejede shólkemlestiriw hám ótkeriw oǵada za'ru'rli bolıp tabıladı.

Studentler ilimiy tájriybe ámeliyatın o'tewleri májburiy esaplanadı, ilimiy tájriybe ámeliyatın keshirimli sebeplerge kóre o'tey almaǵan studentler JOO rektorining buyırǵıǵa muwapıq belgilengen basqa múddette ilimiy tájriybe ámeliyatın o'tewı shárt.

Bolajaq oqıtıwshılardıń teoriyalıq bilimleri pedagogikalıq ámeliyattıń hár qıylı formalarını ámelge asırıw processinde bekkemlenedi. Áne usınıń sebebinen pedagogikalıq ámeliyattı shólkemlestiriwde bilim hám tájiriybeniń muwapıqlıǵıǵa tayanish za'ru'rli áhmiyetke iye. Qánigelik pánlerin mufaqqiyatli ózlestirgen studentler real tálim sharayatında oqıwshılardı bilimli, manawy ha'm ruxiy tárbiyalawda oqıtıwshı sıpatında sociallıq-pedagogikalıq jumıstı ámelge asırıwǵa kirisediler. Yaǵnıy ámeliyat dáwirinde, oqıw shınıǵıwınıń tárbiyalıq maqsetin belgilew, tárbiyalıq jumıstı shólkemlestiriw, tárbiyalıq ilajlardı ótkeriw ózlerinde ámeliy kónlikpe hám ilimiy tájriyelerdi payda etadılar.

Studenttıń ilimiy tájriybe ámeliyatın o'tewi boyınsha huquq hám minnetlemeleri

Student:

- ilimiy tájriybe ámeliyatın o'tew jeri, Reje-kestesi, programması hám rejimi menen aldınan tanısıw;

- ilimiy tájriybe ámeliyatın ótkeriw boyınsha óz oy-órislerin xabar beriw;

- ilimiy tájriybe ámeliyatın o'tew maydanıdan zárúr informaciyalar alıw;

- ilimiy tájriybe ámeliyatı boyınsha stilistik materiallar menen tanısıw hámde ilimiy tájriybe ámeliyatı basshılarından jol-Rejeler alıw huqıqlarına iye.

Studentke:

- ilimiy tájriybe ámeliyatı Reje-kestesi hám programmasında názerde tutılǵan barlıq tapsırmalardı belgilengen múddetlerde, tolıq kólemde hám sapalı orınlaw;

- ilimiy tájriybe ámeliyatı kúndeligin hár kúni hám tártipli júrgiziw;

- JOO hám qabılqıluvchi shólkemden tayınlangan ilimiy tájriybe ámeliyatı basshılarınıń programmada názerde tutılǵan jumıslarǵa tiyisli barlıq tapsırmaların orınlaw;

- esabatǵa tiyisli hújjetlerdi waqtında rásmiylestiriw;

- qabıl etiwshi shólkem xızmetkerleri iskerligin tártipke soluvchi hújjetler hám ishki miynet tártip-qaqıydalarına ámel qılıw minnetlemeleri júkletiledi.

Student ilimiy tájriybe ámeliyatın o'tegen-so'ng JOOda ilimiy tájriybe ámeliyatı boyınsha esabatın belgilengen múddette qorǵaw etedi.

Pedagogikalıq ámeliyat processinde tómendegi wazıypalar sheshiledi:

-studentlerde tálim-tárbiyalıq jumısqa sanalı, juwapkerli munasábetti qalıplestiriw, bilimlendiriwge tiyisli-tárbiyalıq jumıstı shólkemlestiriw sheberligin struktura taptırıw;

-oqıtıwshınıń kásiplik áhmiyetli sapaların ózlestiriwde támiyinlew;

- arnawlı bir pedagogikalıq wazıypalardı ámelge asırıw arqalı pedagogikalıq-psixologik bilimlerdi ámeliy iskerlik processinde bekkemlew hám bayitiw;

- tálim-tárbiyalıq jumıstı shólkemlestiriwge tiyisli kónlikpe hám ilmiy tájriybelerdi rawajlandırıw;

- tálim-tárbiyalıq jumısqa dóretiwshilik-izertlewli jantasıw, bilimlendiriwge tiyisli-tárbiyalıq jumıstı ilimiy shólkemlestiriw mamanlıǵın payda etiw;

- ulıwma bilim beriw mektepleridegi tálim-tárbiya jumısların shólkemlestiriwge tiyisli aldınıǵı tájriyebeler menen tanısıw;

- oqıwshılardıń individual hám jas qásiyetlerin úyreniw maqsetinde ámeliyachı studentlerdiń balalar menen baylanısı hám óz-ara xızmetlesligin shólkemlestiriw.

Student pedagogikalıq ámeliyat dáwirinde tómendegi pedagogikalıq kónlikpe hám ilmiy tájriybelerdi iyelewi zárúr:

- oqıwshılardıń sociallıq-psixologik hám jas qásiyetlerin hámde ruwxıy-ma'nawi puqaralıq tárbiyasınıń ulıwma maqsetlerinen kelip shıqqan halda anıq tárbiyalıq wazıypalardı belgiley alıwı:

- tálim-tárbiya procesin tuwrı proektlastiriw hám joybarlaw maqsetinde oqıwshılar klasını hám oqıwshı shaxsın úyreniw;

- tárbiyalıq ilajlar senariysin islep shıǵıw, ha'm ótkeriw;

- tálim shólkeminiń shańaraq hám máhelle menen birge shólkemlestiriw.

7. 2. Oqıw ámeliyatı shólkemlestiriw hám ótkeriw texnologiyası.

Oqıw ámeliyatı joqarı tálim programmasınıń ajıralmaytuǵın bir bólegi, JOO qo'yi kurslarında ótkeriladigan oqıw procesi formalarınń biri bolıp tabıladı. Ol bolajaq qánigeni ámeliy tayarlawda hám teoriyalıq alǵan bilimlerin bekkemlewde za'ru'rli áhmiyetke iye.

Oqıw ámeliyatı onıń maqset hám wazıypaların anıq kórsetip bergen oqıw programması tiykarında JOO tárepinen shólkemlestiriledi. Ámeliyat JOO hám ámeliyat ótkeriladigan shólkem ortasındaǵı shártname tiykarında ámelge asırıladı.

Oqıw ámeliyatın ótkeriw rejimi JOO kafedrası tárepinen MBS talaplarıǵa muwapıq islep shıǵıladı.

Oqıw ámeliyat dáwirinde student sociallıq-siyasiy, pedagogika, qánigelik pánlerin oqıtıw metodikalar maydanıdan ózlestirgen bilimlerine muwapıq, orta bilim beriw mákemelerinde tálim-tárbiyalıq, oqıw jumısları menen baylanıslı iskerliginde qatnasıwı sebepli, pedagogikalıq kónlikpe hám ilmiy tájriybelerdi iyelep baradı, áyne waqıtta óziniń pedagogikalıq iskerligine bolǵan qızıǵıwshılıqı hám qaysı dárejede ılayıqlıǵın, qábiletin sınaqtan ótkeredi.

Oqıw ámeliyat dáwirinde bolajaq oqıtıwshı orta bilim beriw mákemelerinde tálim tárbiyalıq jumıslardı joybarlaw hám ótkeriw, oqıwshılar hám olardıń áke-analari menen bala tárbiyası mashqalalı máselelerdi sheshiw;

- ulıwma orta bilim beriw shólkemi jumısın hár tárepleme úyreniw hám analiz etiw;

- oqıtıwshı sabag'ın baqlaw hám úyreniw, analiz etiw;

- hár qıylı mazmundagi metodik jumıs formalarını baqlaw, úyreniw, analiz etiw;

- balalardıń ózbetinshe jumısların tayarlay alıw ilmiy tájriybeleri qalıplesiwi.

Oqıw ámeliyatınıń baǵdarı hám mazmunı oqıw rejesine muwapıq quramalılasıp, rawajlanıwlashib baradı.

Ulıwma orta bilim beriw mákemelerinde ótkeriladigan oqıw ámeliyatı - bul tálim-tárbiyalıq processlerdi hám basqa iskerlik túrlerin ózbetinshe jumısların tayarlay alıw, balalar hám áke-analardıńlar menen isley alıw ilmiy tájriybeleri menen baylanıslı bolǵan teoriyalıq hám ámeliy máseleler, pedagogikalıq bilimlerin tereńlestiriwge hám pedagogikalıq qábiletlerin jáne de jetilistiriw máseleleri sheshiledi.

Oqıw ámeliyat dawamında hár bir studentte ózi tańlaǵan kasbiga munasábeti, pedagogikalıq iskerlikke qızıǵıwshılıq, sol tarawdaǵı tayınlıq dárejesi qalıpleseidi.

Oqıw ámeliyat - aldınıǵı jumıs tájriybelerin úyreniw mákanı mektep esaplanadı.

Oqıw ámeliyatınıń maqseti - dáslepki kásiplik tájriybelerdi iyelew.

Maqsetti ámelge asırıw ushın to'mendegii wazıypalar belgilep qoyılǵan:

- ulıwma orta bilim beriw shólkeminiń iskerligi, onıń dúzilisi, basqarıw sistema hám shólkemlestirilgen-xuquqiy formaları menen ulıwma tanısıw;

- ulıwma orta bilim beriw shólkeminiń funkciyaların úyreniw;
- ulıwma orta bilim beriw shólkeminiń basqarıwǵa tiyisli normativ-xuquqiy hújjetlerdi, onıń iskerligin tártipke solib turadıǵan nızamlı aktlarnı úyreniw;
- tańlaǵan qánigeligi jáne onıń ayırıqsha tárepleri menen ámeliy tanıwıw.

Oqıw ámeliyatı studentlerdiń bolajaq qánigeligi menen tanıwı-shini hám izertlewshilik iskerliginiń dáslepki kónlikpelerin alıwını ámelge asıradı.

Oqıw ámeliyatınıń túrleri:

1. Passivniy ámeliyatı. Bul bolajaq o'qıuvchılardı yaǵnıy 1-3 kurslar 1 yamasa 2 háptelik ámeliyat oteydiler. Bunda olar oqıtıwshını baqlawı hám analiz ete alıwın úyrenedi.

2. Aktivniy ámeliyat. Bunda bolajaq oqıtıwshılar ulıwma orta bilim beriw shólkeminde programma hám rejeden kelip shıǵıp 11 háptelik oqıw ámeliyatın oteydiler.

Hár qanday oqıw ámeliyatın tawısqannan keyin student nátiyjelerine qaray attestaciyadan ótiwi kerek. Student ámeliyat kúndeligin hám esabattı talapları tiykarında rásmiylashtirip tapsırıwı shárt.

7. 3. Qaniygelik pedagogikalıq ámeliyatı shólkemlestiriw hám ótkeriw texnologiyası.

Pedagogikalıq ámeliyat úsh basqıshnı óz ishine aladı:

Tayarlaw basqıshı;

Tiykarǵı basqısh;

Juwmaqlawshı basqısh.

Tayınlov basqıshında ilmiy tájriybe ámeliyatın otawdıń birinshi kúnde JOOdan ilmiy tájriybe ámeliyatı basshı hám qabılqıluvchi shólkemden ilmiy tájriybe ámeliyatı basshiyi g'ilish ótkeredi. Jıynalısta studentler ilmiy tájriybe ámeliyatı Reje-kestesi hám programması menen tanıwadı, onıń maqseti, wazıypaları hám mazmunıǵa daqılı bar kórsetpeler aladı, student tárepinen atqarıladıǵan jumıslar hám olardı ilmiy tájriybe ámeliyatı kúndeliginde belgilep barıw tártipleri menen tanıwtırıladı.

Studentler qabılqıluvchi shólkemge jetip barǵannan keyin ilmiy tájriybe ámeliyatın otewdıń dáslepki kúnderinde qabıl etiwshi shólkemniń dúzilisi, iskerlik baǵdarları, ayırıqshalıǵı menen tanıwadılar.

Ilmiy tájriybe ámeliyatın otewdıń tiykarǵı basqıshında student tikkeley qabıl qıluwshi shólkemde ilmiy tájriybe ámeliyatı Reje-kestesi hám programmasında kórsetip ótilgen jumıslardı atqaradı.

Ilmiy tájriybe ámeliyatı o'tewden juwmaqlawshı basqıshında studentler tárepinen ilmiy tájriybe ámeliyatın otaw processinde etilgen jumıslardıń nátiyjeleri analiz etiledi hám baxalanadı.

Ilmiy tájriybe ámeliyatın juwmaqlaw

Ilmiy tájriybe ámeliyatı juwmaǵıda student jazba túrde ilmiy tájriybe ámeliyatı programması boyınsha tayarlaǵan esabattı hámde onı qabıl etiwshi shólkemden tayınlangan basshı imzolagan kúndeligi menen birge JOOdan tayınlangan basshıǵa belgilengen múddette tapsıradı.

Studenttiń ilmiy tájriybe ámeliyatın bahalaw procesi tiyisli kafedralarda ótkeriledi. Bahalaw processinde dekan, tiyisli kafedra basqarıwshı, oqıw-stilistik basqarma (bólim) wákili hámde qabıl etiwshi shólkemden ilmiy tájriybe ámeliyatı basshı qatnasıwı múmkin.

Ilmiy tájriybe ámeliyatı nátiyjesi boyınsha baha studenttiń kurstan kursqa ótiwi hám stipendiya belgilewde esapqa alınadı.

Ilmiy tájriybe ámeliyatı kurs ushın qollanılıp atirgan (100; 5) ayhay sistemada bahalanadı. Ilmiy tájriybe ámeliyatı dáwirinde student ilmiy tájriybe ámeliyatı programmasında názerde tutılǵan bahalaw kriteriyalarına muwapıq usı bahalanishi hám usı bahalar esabat qorǵawı boyınsha bahalanishida inabatqa alınıwı múmkin.

Ilmiy tájriybe ámeliyatı juwmaqları boyınsha qaniqarsız baha alǵan yamasa keshirimli sebeplersiz ámeliyatǵa qatnaspǵan student akademiyalıq qarızdar sıpatında joqarı tálim shólkemi rektori buyırǵı menen kurstan qaldırıladi.

Ilmiy t jriybe  meliyatın otawda vrida studenttiń keshirimli sebeplerge (kesel bolıp qalıwı, shańarađı menen baylanıslı baxcız h diyseler h m b.) k re qatnasıw m mkinshiligi bolmağan jağdaylarda, studenttiń ilmiy t jriybe  meliyatın otaw waqtı JOO rektori buyrığı menen oqıw jılı (semestr) dawamındağı basqa m ddetke ( detde, ta'til d wirine) k shiriliwi m mkin.

Ilmiy t jriybe  meliyatı juwmađı JOO ilimiy-stilistik keńesi (tiyisli fakul'tet keńesi) de qabılqıluvchi sh lkemniń w killeri qatnasıwında talqılaw etiledi.

Qadađalaw sorawları:

1. Oqıw h m qaniygelik pedagogikalıq  meliyatı sh lkemlestiriw h m  tkeriwde mektepgachapedagogika gruppada p ninıń m mkinshiliklerin aytıp berii.

2. Oqıw  meliyatı sh lkemlestiriw h m  tkeriwde jedellestiriw texnologiyası.

3. Qaniygelik pedagogikalıq  meliyatı sh lkemlestiriw h m  tkeriw texnologiyası.

4. Pedagogikalıq  meliyat processinde qanday wazıypalar sheshiledi.

5. Student pedagogikalıq  meliyat d wirinde qanday pedagogikalıq k nlikpe h m ilmiy t jriyelerdi iyelewi z r r.

6. Ruwxıy-bilimlendiriw jumıslar rejesin d ziw.

7.  zine biriktirilgen gruppada menen islew.

8. Ruwxıy-bilimlendiriw ilajlardı sh lkemlestiriw.

9.  ke-analardıńlar menen islew.

Paydalanılđan  debiyatlar:

1. Pedagogika. // M.Toxtaxodjaevaning umumiy tahriri ostida. – T.: O'zbekiston Faylasuflari Milliy jamiyati, 2010.

2. Jukova E.D. Texnologiya organizacii i realizacii samostoyatel'noy raboti studentov : rabochaya tetr. – Ufa : Izd-vo BGPU, 2004.

3. Zufarov Sh. Pedagogik innovatika. – T.: "Fan va texnologiyalar" nashrieti, 2012.

4. Slastenin V.A. Isaev I F., Shiyanov E.N. Obshaya pedagogika. V 2-x ch. – M.: VLADOS, 2003. Ch.1

5. OLIY TA'LIM. Me'eri-y-huquqiy va uslubiy hujjatlar to'plami. –T.: "Istiqlol" nashrieti bosh tahririyati. 2004. -512 b.

ÚZLIKSIZ TÁLIM SISTEMASINDA QÁNIGELIK PÁNLERDÍN DIDAKTIKALIQ BANKIN HÁM OMK ISLEP SHÍGÍW. ASHIQ SHINIǴIWLARDI ÓTKIZIW HÁM HÚJJETLERIN RÁSMIYLESTIRIW, SABAQTAN TISQARI JUMIS FORMALARINA BASSHILIQ ETIW.

Reje:

1. Úzliksiz tálım sistemasında pánlerden OMK islep shıǵıw.
2. Ashıq shınıǵıwları ótkiziw hám hújjetlerin rásmiylestiriw usılları.
3. Sabaqtan tisqari jumis formalarına basshılıq etiw.

Tayanısh túsinikler: úzliksiz tálım, oqıw metodikalıq kompleks, ashıq sabaq, hújjetlerdi rásmiylestiriw, sabaqtan tis jumis.

Oqıtıwshı oqıw normativ hújjetler tiykarında ózi oqıtatuǵın pání boyınsha oqıw metodik kompleks jaratadı. Oqıw metodik-kompleks túsinigi tırli izertlewshiler tárepinen túrlishe bayan etilgen bolıp, bul túsiniklerdiń ahmiyetin tolıq ańlaw ushın olar tárepinen oqıw metodik komplekske berilgen bási tariyplerdi keltirip ótemiz. E.Pichugina óziniń ilimiy jumislarında tómendegishe tariyp beriledi: “**Oqıw metodik kompleks-** bul panniń oqıw maqseti hám wazıypaların tolıq hám nátiyjeli bayan etiw ushın mólsherlengen oqıw dástúrleri, sabaqlıq hám oqıw qollanbalar, didaktik materiallar hám oqıtıwshı ushın metodik kórsetpeler jıyındısı”. Yu.K.Babanskiy **oqıw-metodik kompleksti** zamanagóy tálimde oqıw-tárbiya máselelerin sheshiwge qaratılǵan óz-ara organik baylanǵan oqıw-metodik qollanbalar toplamı dep tariyplenedi.

Búgingi kúnde oqıw-metodik komplekslerde tómendegiler shárt etip qoyılǵan:

- Oqıw hám isshi dástúrler,
- Shamalıq tema reje
- Lekciya, seminar hám ámeliy shınıǵıwlar hámde ózbetinshe tálimniń texnologiyalıq modeli hám texnologik kartası,
- Lekciya temaları,
- Semina, ámeliy hám labaratoriya shınıǵıwları islenbeleri,
- Ózbetinshe tálım tapsırmaları,
- Tiykarǵı hám qosımsha ádebiyatlar dizimi,
- Presentaciyalar,
- Baqlaw hám bahalaw ushın tapsırmalar,
- Sillabus,
- Pándi oqıtıwǵa tiyisli sho’lkemlestirishilik kórsetpeler,

Oqıw-metodik komplekslerdi islep shıǵıw wazıypaları:

1. Oqıw-metodik bazasin tayarlaw.
2. Islep shıǵarıw, pán, texnika hám jumis beriwshilerdiń talaplardı esapqa alǵan halda pán mazmunın dizimlestiriw.
3. Sipatlı qánigelerdi tayarlawdı támiynlewshi oqıw-metodik hám basqa materiallar menen oqıw processin támiynlew.
4. Tálım processine aktiv usıl hám innovacion pedagogikalıq texnologiyalardı jariyalaw.
5. Talabalarđıń ózbetinshe jumisların hám olardıń bilimlerin baqlawdı tuwrı shólkemlestiriw hám rejelestiriw.
6. Elektron sabaqlıq, oqıw metodik qollanbalardı islep shıǵıw ushın oqıw metodik materiallar islep shıǵıw.
7. Oqıw processiniń sıpatın dizimli baqlaw imkaniyatın jaratıw.

Oqıw-metodik kompleksler:

- Talabalar tárepinen oqıw materialın ózbetinshe ózlestiriliwin;
- Talabalar bilimin baqalawdı;

- Bárshe túrdegi shınıǵıwları shólkemlestiriw boyınsha metodik bazasını;
- Qosımsha xabar támiynatın támiynlew kerek;

Oqıw processinde oqıw-metodik kompleksler:

- Oqıw materialın ózlestiriwde talabalarǵa ámeliy hám metodik járdem beriw;
- Pán boyınsha oqıw processin shólkemlestiriwde hám ótkeriwde oqıtıwshılardı metodik járdem kórsetiw;
- Oqıw processin metodik bazasin jetilistiriwde onı bahalaw hám rejelestiriwge tiykar ushın zárúr.

Syllabus (lat Syllabus Errorum –“ekileniwler dizimi”)-1864- jılda Rim shirkewi tárepinen islep shıǵılǵan báseki etiletuǵın táliymat hám principiwr dizimi. Qádimde arnawlı atama (lat.syllabus – katalog) Rim shirkewi tárepinen papa tárepinen islep shıǵılǵan nızamlardı kodifikaciyalaw ushın qollanılǵan.

Syllabus- oqıtılatuǵın pánniń dereklerin, onıń qısqasha mazmunın, teması hám hár bir shınıǵıwdıń dawamlılıǵın , ózbetinshe tálim tapsırmaların, bahalaw kriteriyaların aralıq bahalaw kestegin hám ádebiyatlar dizimin kórsetip beretuǵın oqıw dástúri.

Syllabustıń tiykarǵı bólimleri:

1. Professor- oqıtıwshı haqqında maǵlumat.
2. Múráját ushın maǵlumatnama.
3. Prerekvizitler (Prerequisite) Old shart – basqa intizamdı úyreniw ushın zárúr bolǵan ilimiy intizam.Mısalı, nemis tili shet tili sıpatında professional nemis intizamı ushın zárúr.
4. Postrekvizitler (Postrequisite) . Baslanǵan jerden juwmaqlayman: poshta rekvezitleri .Mısalı, nemis- Pflichtfach , matematik , denetárbiya , biologiyalıq kirisiw ushın h.t.b. Sonlıqtan , Pflichtfacher tez-tez oqıwdı dawam ettiriw ushın zárúr, sonıń ushın bul varianttı shıǵarıp taslaw múmkin emes.

5. Pánniń qısqasha ataması.
6. Pánniń maqseti hám wazıypaları.
7. Pándi úyreniwge qoyılatuǵın talaplar.
8. Shamalıq – temalıq reje.
9. Tema hám ámeliy shınıǵıwlar rejesi.
10. Talabaların ózbetinshe jumısların ótkeriw (konsultaciya) rejesi.
11. Ózbetinshe jumıslardı orınlaw hám tapsırıw kestesi.
12. Kurs jumısı temalar bankı.
13. Tiykarǵı hám qosımsha ádebiyatlar dizimi.
14. Talabanıń oqıw jumısları nátiyjelerin bahalawǵa tiyisli sorawlar.
15. Talabanıń bilim bahalaw dizimi.
16. Talabanıń reytingin belgilew shkalası.
17. Juwmaqlawqshı bahalaw tártibi.

18. Talabanıń oqıw nátiyjeleriniń reyting-ballı hám dástúriy bahalaw dizimi.Syllabusta tek talaba ózlestiriwi zárúr bolǵan pánler, imkanı barınsha anıq temalar , bilim hám kónlikpeler dizimi keltiriliwi kerek.Talabalarǵa oqıw pánin ózbetinshe iskerlikte úyreniw hám bilimler sıpatın hámiyshe ózi tekseriwde shólkemlestiriwde járdem beriw ushın mólsherlengen.

Sóz bası. (OMK) bul bólimde , berilgen oqıw pánin úyreniwge kirisiwde oqıtıwshı talabaǵa múrájati , (OMK) dúzilisi hám onıń mazmunına qısqasha táriypi beriledi.

1. Bólim . Oqıw pánine kirisiw. Tómendegi oqıw maǵlumatlı materiallardan ibarat:
  - 1) Oqıw pánin úyreniwdiń aktuallıǵı , maqset hám wazıypaları;
  - 2) Qánigelik boyınsha talabalar tárepinen pán mazmunın zárúr ózlestiriw dárejesine mámleketlik tálim standartlarınıń talapları;
  - 3) Pánniń oqıw dástúri: oqıw waqtınıń ulıwma kólemi hám onı temalar hám jumıs túrleri boyınsha bóliniwi kórsetiledi,oqıw pániniń temalıq mazmunı izshillikte bayan etiledi.
  - 4) Pán boyınsha qadagalaw hám reyting bahalaw
  - 5) Tiykargı hám qosımsha ádebiyatlar

6) Pán boyınsha bilimlerde juwmaqlawshı tekseriw sorawları

II. Bölüm. Oqıw pání boyınsha reje tapsırma hám oqıw metodikalıq materiallar toplama.

Berilgen oqıw shınıǵıwı haqqında maǵlıwmattı, atap aytqanda kózde tutılǵan oqıw nátiyjeleri, óz betinshe jumıs ushın tapsırmalar, olardı orınlawdı támiyinlewshi oqıw materialı hám metodikalıq usınıslar, oqıw jetiskenliklerin ózi tekseriw ushın test, tapsırma hám sorawlardan ibarat. Talabamı oqıw tapsırmasına óz betinshe tayarlanıwda hám oqıw processı waqtında onıń ózbetinshe iskerlikti shólkemli-didaktikalıq támiyinlew wazıypasın orınlaydı. Oqıw jeńisleri hámıyshe ózi bahalawdı támiynledi.

Pán boyınsha glossariy- tiykarǵı dáreje hám atamalı sózligi.

Oqıw pání boyınsha talabamı oqıw nátiyjeleriniń jeńisleri beti- talaba tárepinen reyting ballardı toplanıwı tuwrısında tez maǵlumatlardı alıwı támiynleydi.

Oqıw pání boyınsha talabaǵa mólsherlengen oqıw-metodikalıq kompleksti (OMK) islep shıǵıwdıń jol hám quralları.

Talabamıń OMK tómendegilerden kelip shıǵıp islep shıǵılıwı kerek:

1) Oqıw maǵlumatınıń maqseri, dúzilisi, mazmunı hám kólemi.

2) Talabaǵa MBS tárepinen belgilengen, berilgen sharayatta hám oqıw rejesine belgilengen waqıtta tálim maqsetlerine erisiwdi kepilllewshi pán boyınsha tálim texnologiyası.

Oqıw pání boyınsha talabalar ózbetinshe iskerlikti shólkemlestiriw ushın OMK dúzilisi hám mazmunlı kórsetkishleri:

1. Reje- tapsırma – hár bir oqıw shınıǵıwı ushın dúziledi.

Keste kórinisinde orınlanıp, tómendegi maǵlumatlardı óz ishine aladı:

1.1 Temanıń atı, oqıw shınıǵıwınıń kórinisi hám túri.

1.2 Oqıw shınıǵıwınıń dúzilisi alıp barıw rejesi.

1.3 Oqıw shınıǵıwınıń maqseti.

1.4 Talabamıń oqıw iskerligi nátiyjeleri – tálim beriw nátiyjesinde talaba orınlawı zárúr bolǵan háreketler. Olar anıq hám koriniste (...aytadı, ... sanap beredi, ... táriypleydi h.t.b) sáwlelenip , alınǵan nátiyjelerdi birdey mánide hám haqıyqıy bahalaw, olardı belgilengen maqsetke mas keliwdi anıqlaw imkanın beredi.

1.5 Ózbetinshe tayarlıq ushın tapsırma. Olar qısqa másláhat hám olardı orınlaw boyınsha usınıslardan ibarat bolǵan aytıp beriwleri kerek

1.6 Qadagalaw túri. Baqlaw, oqıw tapsırmalardı orınlaw, soraw-juwap forması , test h.t.b.

1.7 Oqıw pání boyınsha talaba alıwınıń múmkin bolǵan , eń joqarı ball. Oqıw pání boyınsha talaba alıwı múmkin bolǵan , haqıyqıy ball.

2. Oqıw metodik materiallar oqıw shınıǵıwınıń maqseti hám mazmunınan tısqarı, tálim beriw texnologiyasına muwapıq tómendegilerdi óz ishine aladı:

2.1. Oqıw materiallar lekciyanıń qısqa hám sızılma hám keste kórinisindegi jazılmaları.

2.2. Oqıw toparı ushın tapsırma, olardı orınlawdıń kórsetkish hám bahalaw kriteriyaları.

2.3. Talabalar oqıw processı dawamında ámel qılıwları zárúr bolǵan xabar beriwshi materiallar: (aqlıy hújim, toparlarda islew)qaǵıydası; (esse, referat jazıwǵa) talaplar; (keys h.t.b) materiallar.

2.4. Ózini tekseriw ushın tapsırmalar (test, soraw, tapsırma hám shınıǵıwlar).

Pedagogikalıq baqlawdı hám talaba tárepinen kúzetilip atrǵan tálimiy maqsetlerge erisiw dárejesin hámıyshe ózi bahalawdı támiynleydi. Aralıq hám juwmaqlawshı bahalawdıń soraw hám tapsırmaların óz ishine aladı.

Oqıw- metodik materiallar kólemi shegaralanbaydı. Biraq olar úlken kólemli , jaqsı dúziliske keltirilgen hám grafikli rásmiylestirilgen bolıwı kerek.

Bahalaw sorawları

1. Baslawısh tálim pání oqıtıwshısınıń oqıw-normativ hújjetleri.

2. MBS dúzilisi hám mazmunı.

3. Oqıw rejesi hám ishı dástúrlerge qoyılatuǵın talaplar.

4. Mektepke shekemgi tálim baǵdarı boyınsha pánlerden oqıw metodikalıq kompleksler tayarlaw.

5. Tálím mazmunín belgilewshi tiykarǵı hújjetler.
6. Oqıw dástúrine qoyılatuǵın talaplar.
7. Namunaviy oqıw dástúrińin mazmunı.
8. MBS dúzilisi.
9. Avtorlıq oqıw dástúrleri.

Paydalangan ádebiyatlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstituciyasi. – T.: O'zbekiston, 2014.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2006 yil 16fevraldagi “Pedagog kadrlarni qayta tayèrlash va ularni malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish twǵrisida”gi 25-sonli Qarori.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 12 iyun 2015 yildagi “Oliy ta’lim muasasalarining rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayèrlash va malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish choratadbirlari to’ǵrisida” gi PF-4732 farmoni.
4. D'yachenko V.K. Novaya didaktika. – M., 2001.
5. Jukova E.D. Texnologiya organizacii i realizacii samostoyatel'noy raboti studentov : rabochaya tetr. – Ufa : Izd-vo BGPU, 2004.
6. Zufarov Sh. Pedagogik innovatika. – T.: “Fan va texnologiyalar” nashrièti, 2012.
7. Muslimov N.A., Qo'ysinov O.A. Kasb ta’limi o’qituvchilarini tayyorlashda mustaqil ta’limni tashkil etish. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU. Metodik qo’llanma. 2006.
8. Pedagogika.// M.Toxtaxodjaevaning umumiy tahriri ostida. – T.: O'zbekiston Faylasuflari Milliy jamiyati, 2010.
9. Yuzlikayeva E., Axmedova M., Qurbonova G., Tashmetova Sh., Xushnaza-rova M. Umumiy pedagogika nazariyasi va amalièti. – T.: TDPU, 2013.
10. Yuzlikaeva E., Mad'yarova S., Yanbarisova E., Morxova I.V.,
11. Markendudi M.A. Teoriya i praktika obshey pedagogiki. – T.: TGPU, 2013.

GLOSSARIY

ANKETA	-pedagogikaliq izertlew metodi bolip, tiyisli maǵliwmat aliw, toplaw ushin belgilengen soraw beti.
ADAPTATSIYA	-oqiw protsesine, oqiw xizmetine maslasiw.
«BUMERANG» TEKNOLOGIYASI	-oqiwshini shiniǵiw hám shiniǵiwdan tisqari protsesslerde tu`rli oqiw ádebiyatlari, mashqalali tájriybe mazmuni menen tanistiriw, pikirin erkin bayan etiw hámde tájriybeni orinlaw dawamında oni bahalawǵa qaratılǵan texnologiya.
«VEN DIAGRAMMASI» GNESOLOGIYA DEBATLAR	metodi-usi strategiya -bilw haqqındaǵı táliymat -eki qarama-qarsi, óz-ara básekilesip atırǵan topar qatnasiwshilariniń aldin ala tayarlanǵan shiǵiwlarina tiykarlanǵan rásmiy shiǵiwlar.
«ZIG-ZAG» METODI	-tálim aliwshilar menen topar tiykarında islesiw, temani tez hám puxta ózlestiriwge xizmet etetuǵın metod.
INDUKCIYA	-latinsha sózden alınǵan bolip, durislaw, tártipke keltiriw yaǵniy ápiwayidan quramalıǵa qaray pikir ju`ritiw.
INDIKATOR	-oqiw protsesin yamasa tálim ob`ektiniń jaǵdayin tálim aliwshi tu`sinikli hám qolay formada sawlelendiretuǵın ásbap.
INNOVACION JAǴDAY	-pedagogikaliq jańaliqlardi jaratiw, ózlestiriw hám endiriwge qaratılǵan tálim
INNOVATSION TEKNOLOGIYA	-pedagogikaliq progressti támiyinlewge qaratılǵan shólkemlestiriwshilik aktivlilik protsessi.
INNOVACIYA	-jańaliq kirgizilgen tu`sinikler, tártip-qaǵiydalar, texnologiyalar hám jańaliqlar.

«INSERT» METODI	-ólestiriliwi kózde tutilǵan jańa tema boyınsha bilim aliwshilardıń bir tu`rdegi tu`siniklerge iye ekenliklerin aniqlaw hám olarda tekstke nisbatan tahliliy yondashish kónlikpelerin qáiplestiriw usili.
INKORPORATSIYA	-sistemali turde pánlerge tiyisli bilimlerdi uyǵınlastiriw.
INTEGRATSIYA	-oqiw pánleriniń óz-ara baylanisi.
INTELLEKTUAL	-aql-parast iyesine tán bolǵan aqliy, ruwxiy, qábilet.
INTERV`YU METODI	-oqiwshi menen oqitiwshiniń yamasa izleniwshiniń oqitiwshi hámde oqiwshi menen ótkizgen sáwbeti.
INTUITSIYA	-shaxstıń haqiqatti dálil menen dálillemesten, aqil-parasati menen ańlap aliw qábileti.
KONFLIKT	-latinsha sózden alıńǵan bolip, toqnasiw, qarama-qarsi baǵdardaǵı pikirler, adamlar hám toparlar arasındaǵı ku`shli unamsız háreketlerdi keltirip shıǵariwshi toqnasiw.
KOMMUNIKATSIYA	-latinsha sózden alıńǵan bolip, baylanis, xabar beriw, baylanis jasaw.
KEYS USILI	-oqiwshilarda dóretiwshilik kónlikpelerin rawajlandiriwǵa qaratılǵan usil.
KEYS TEKNOLOGIYASI	-oqiwshilardıń erkin qararlar qabil etiwleri, mashqalali sorawlarǵa duris hám duris juwaplar tabiqlarına qaratılǵan, oqitiwshi baqlawshi (esitiwshi) waziypasin atqaratuǵın tálim texnologiyasi.
«KLAUSTER» (tarmaq) METODI	-oqiwshilardi logikalıq pikirlew, uliwma pikir sheńberin keńeytiriw, atamalar, tu`sinikler hám waqiyalardıń bir-biri menen baylanisin tu`sinip aliwına u`yretiwshi metod.
KOGNITIV	-(bilwge tiyisli) qorshaǵan álem haqqındaǵı bilimler kólemin keńeytiw texnologiyasi. Ol gruppalar (quramında bar bilimlerge ajiratıp u`yreniw) oylawdi qáiplestiredi, bilw zárurliklerin rawajlandiradi.

KREATIV TESTLER	-(latinsha creatio-dóretiwshilik, jaratiw)-shaxstín unamli uqipliligin u`yreniw hám bahalaw metodikalar kompleksi.
MASHQALALI JAǴDAY	-shaxstín psixologiyaliq jaǵdayin xarakterleydi, shaxstín jańa xizmet maqsetleri payda bolǵanda, onıń aqlin iske saliwǵa, jobalastiriwǵa baǵdarlaydi.
MOTIV	-latin sózinen alınǵan bolip, háreketlendiremen adamnıń zárurlikleri menen balanisli bolǵan, onıń aqlin iske saliwǵa, jobalastiriwǵa baǵdarlaydi.
MODERNIZACIYA	-pedagogikalıq tálim barisi hám pedagogikalıq pánin dáwir talaplari tiykarında jańalaw.
METOD	-grekshe metodos-biliw yamasa izertlew joli, teoriya, táliymat)-tálim barisında engizilgen ámeliy hám teoriyaliq bilimlerde iyelew, ózlestiriw, u`yretiw, u`yreniw, biliw ushin xizmet etetuǵın kórsetpeler, usillar kompleksi.
PINBOARD METODI	- anglishansha pin-bekkemlew, board-taxta- oqiwshilardi sistemali hám logikalıq pikir bildiriwge u`yretetuǵın metod.
POZITIV	- latin sózinen alınǵan bolip, unamli, qarama-qarsi mánisindegi sóz negativ.
PRODUKTIV	- standart emes, nátiyjeli shiniǵiwlardı tez orinlaw.
REAKTsIYa	-latin sózinen alınǵan bolip, qarama-qarsi háreket, psixologiya hám fiziologiyada ishki hám sirtqi ortalıqtıń hár tu`rli tásirlerge organizmniń juwap háreketi.
REFLEKS	- latin sózinen alınǵan bolip, sáwlelendiriw-organizmniń sirtqi yamasa ishki qozdiriwshilarǵa nerv sistemasi arqalı nizamli tu`rde qaytaratuǵın juwap reaktsiyasi.
REFLEKCIYa	- óz-ózin baqlaw tu`ri bolip, onda jeke psixikalıq jaǵdaydi analiz etedi.

REPRODUKTIV METOD	– u`lgige qarap oqiw materialin ózlestiriw metodi.
TARBIYa	–shaxstiń turmisqa, miynetke tayarlıgın maqsetke baǵdarlangan, tarixiy, sotsiallıq tájriybege su`yengen halda qalıplestiriwshi xizmet.
TEST	- anglishan sózinen alınǵan bolip, sinaw, tekseriw - shaxstiń aqliy rawajlanıw uqiylılıgın, onıń sıpatların hám basqa psixikalıq ózgesheliklerin tekseriwde qollanatuǵın standartlastirilǵan máseleler.
TYUTOR	- aralıqtan oqitiw dástu`rlerin jaratiw hám orinlanıwin támiyinlew.
MODERATOR	tálim mazmunin jaratiw, modul`lerin islep shıǵıw.
TRENER	- oqiwshilardıń kónlikpelerin rawajlandiriwshi shiniǵıwlar ótkiziwshi arnawlı tayarlawdan ótken qánige.
KOUCH	tálim alıwshilardıń tolıq ózlestiriliwi ushin járdem kórsetiwshi repetitor, instruktor, trener. A`meliyat dawamında ámeliy shiniǵıwdi, is protsesin baqlawshi, gu`zetiwshi (Kouching-ımtıxanlarǵa yaki sport boyınsha tayarlıq kóriw).
KONSULTANT	másláhát beriw, tu`sindiriw, qosımsha maǵliwmat beriw.
INNOVATOR	- jańalıqlardi tálim mazmuni hám shiniǵıwlar protsesine engiziw.
EKSPERT	- baqlaw, analiz, juwmaq, másláhát, usinis, pikir beriw.

PAYDALANĠAN ÁDEBIYATLAR

13. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil istiqbollariга baġishlangan majlisdagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqi // Xalq sózi gazetasi. 2017 yil 16 yanvar, №11.

14. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 12 iyun 2015 yildagi “Oliy ta'lim muasasalarining rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PF-4732 farmoni.

15. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. Toshkent, “O'zbekiston”, 2016 yil.

16. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. T.: “O'zbekiston”, 2017 yil.

17. O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoev 2017-2021 yillarda O'zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasi. 7- yanvar. 2017 yil.

18. Ta'lim to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasining Qonuni (Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori) “Sharq” nashriyoti, T 1997 yil.

19. Abuzalova M., Toyirov G. Malakaviy bitiruv ishi tuzish uchun metodik ko'rsatma va tavsiyalar (filologiya fakulteti talabalari va metodistlari uchun mo'ljallangan). – T.: “Fan” nashriyoti, 2007, - 28 b.

20. Baybaeva M.X. Mustaqil ta'lim olish texnologiyasi va kasbiy yo'nalganlik // Kasb-hunar ta'limi. – Toshkent, 2005.

21. Дьяченко В.К. Новая дидактика. – М., 2001.

22. Жукова Е.Д. Технология организации и реализации самостоятельной работы студентов: рабочая тетрадь –Уфа: Изд: Изд-во БГПУБ 2004.

23. Zufarov. SH. Pedagogik innovatika. – T.: “Fan va texnologiyalar” baspası, 2012.
24. Ibragimov X., Abdullaeva Sh. Pedagogika nazariyasi. – T.: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2008.
25. Muslimov N.A., Qo‘ysinov O.A. Kasb ta’limi o‘qituvchilarini tayyorlashda mustaqil ta’limni tashkil etish. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU. Metodik qo‘llanma. 2006.
26. Маркендуди М.А. Теория и практика общей педагогики. – T.: ТГПУ, 2013.
27. Ochilov S va Xoshimov K. O‘zbek pedagogikasi antologiyasi. O‘quv qo‘llanma. T.: “O‘qituvchi”, 2010 yil.
28. OLIY TA’LIM. Me’yoriy huquqiy va uslubiy hujjatlar to‘plami. –T.: “Istiqlol” nashriyoti bosh tahririyati. 2004. -512 b.
29. Ochilov Z. Sinfдан tashqari tarbiyaviy tadbirlarda kasb tanlashga shakllantirish. T., «O‘qituvchi» 1996 yil.
30. Pedagogika. // M.Toxtaxodjaevaning umumiy tahriri ostida. – T.: O‘zbekiston Filosoflari Milliy jamiyati, 2010.
31. R.P. Pathak. Methodology of Yeducational Research. USA-2008 Atlantic.
32. Слостенин В.А. Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. Общая педагогика. – М.: ВЛАДОС, 2003.
33. Qadirova R.M Bitiruv malakaviy ishini tuzish metodikasi. O‘quv qo‘llanma. – T.: TDPU. : 2001 -112 b.
34. Xodjaev B.X. O‘quvchilarning mustaqil fikrlashini shakllantirish yo‘llari. – T.; 2008. – 65 b.
35. Chicherina Ya., Nurkeldieva D, Bondareva Ye. Mutaxassislik fanlarni o‘qitish metodikasi. T.: “Fan va texnologiyalar, 2013y.
36. Yuzlikayeva E., Ahmedova M., Qurbonova G., Tashmetova Sh., Xushnazarova M. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – T.: TDPU, 2013.

Elektron tálim resurslari

www.pedagog.uz

www.Ziyonet.uz.

www.edu.uz

tdpu-INTRANET.ped